

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Tahir YILMAZ

ÇOCUK, AİLE VE DEMOKRASİ: ARNO GRUEN ÜZERİNE BİR
İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2026

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Tahir YILMAZ

**ÇOCUK, AİLE VE DEMOKRASİ: ARNO GRUEN ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa ALİCAN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Candaş CAN

MUŞ-2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ TEORİSİNE GENEL BAKIŞ

1.1. DEMOKRASİ/KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
1.2. DEMOKRASİ/KURAMSAL ÇERÇEVE	12
1.3. DEMOKRASİ/TARİHSEL ÇERÇEVE.....	17
1.4. DEMOKRASİ/TEMEL İLKELER.....	20
1.4.1. Eşitlik.....	20
1.4.2. Özgürlük	21
1.4.3. Hoşgörü	24
1.4.4. Katılımcılık	25
1.5. AİLE İÇİ DEMOKRASİ	27

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE AİLE

2.1. DEMOKRATİK DAVRANIŞIN DOĞASI	30
2.1.1. Demokratik Davranışın Temel Özellikleri	31
2.2. AİLE KURUMU	33
2.2.1. Aile Türleri	34
2.3. EBEVEYN TUTUMLARININ TANIMI VE KAPSAMI.....	39
2.3.1. Otoriter Tutum	42
2.3.2. Koruyucu Tutum	44
2.3.3. İzin Verici Tutum	46
2.3.4. Kayıtsız/İlgisiz Tutum	47
2.3.5. Demokratik Tutum	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE ARNO GRUEN

3.1. ARNO GRUEN: DEMOKRAT BİR PSİKOLOĞUN BİYOGRAFİSİ	53
--	----

3.1.1. Gruen'in Aile Yapısı ve Erken Çocukluk Dönemi	53
3.1.2. Gruen'in Eğitim Yılları: Dayatmadan Özgür Öğrenmeye.....	55
3.1.3. Gruen'in Almanya'dan Kaçışı, Göç ve Psikoloji Keşfi	56
3.1.4. Gruen'in Akademik Kimliğinin İnşası ve Kuramsal Çerçevesi.....	57
3.1.5. Gruen'in Psikoloji ve Psikiyatri Alanındaki Temel Katkıları	58
3.2. ARNO GRUEN'İN DEMOKRATİK ÇOCUK EĞİTİMİ VE AİLE ANLAYIŞI	62
3.2.1. Erken Bağlanma ve Bebeğin Özerklik Kapasitesi	62
3.2.2. Yaşa Uygun Eğitim ve Özerkliğin Korunması	65
3.2.3. Demokratik Anne-Baba Tutumu ile Anti-Demokratik Tutum Arasındaki Temel Fark	66
3.2.4. Sevgi ve Şımartma Arasındaki Temel Ayrım.....	69
3.3. GRUEN'İN MODERN AİLEYE PSİKOLOJİ VE DEMOKRASİ EKSENİNDE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER.....	71
3.3.1. Otoriter Aile Yapısı ve Kuşaktan Kuşağa Aktarım.....	71
3.3.2. Şiddetin Meşrulaştırılması ve Nesiller Arası Aktarım	73
3.3.3. Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi ve Aile Kurumunun Eleştirisi	75
3.4. ARNO GRUEN'İN ÇOCUK, AİLE VE DEMOKRASİ EKSENİNDE TEMEL ELEŞTİRİLERİ.....	77
3.4.1. Yabancılaşma ve İçimizdeki Yabancı	77
3.4.2. Öz Olarak Kabul, Tanınma, Özerklik ve Özgürlük	79
3.4.3. Normallik-Anormallik Eleştirisi, Soyutlama ve İdeolojik Körlük.....	81
3.4.4. Empati ve Duygudaşlık	82
3.4.5. İtaat, Boyun Eğme ve Saldırganla Özdeşleşme	83
3.4.6. Çaresizlik, Kimlik ve Kendilik Mücadelesi.....	84
3.4.7. İç Terör Kavramı ve Demokratik Karakterin Aşınması	85
3.4.8. Demokratik Toplumun Uzun Vadeli Güvencesi: Çocukluğun Yeniden Keşfi..	87
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	98

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOCUK, AİLE VE DEMOKRASİ: ARNO GRUEN ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tahir YILMAZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ

2026, 108 sayfa

Demokrasi, siyaset biliminin en tartışmalı kavramlarından biri olmayı sürdürmektedir. Kavramın tanımlanmasındaki güçlükler yalnızca teorik bir eksiklikten kaynaklanmamakta, demokrasinin nerede ve nasıl inşa edildiğine ilişkin köklü bir anlayış boşluğunu da yansıtmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu psikoloji ile siyaset bilimi arasındaki ilişkiyi kurmak suretiyle doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel argümanı, demokrasinin anayasal belgelerden ve seçim sistemlerinden çok önce, çocuğun aile içindeki ilişki deneyimlerinde şekillendiği ve bu deneyimlerin otoriter ya da demokratik örüntüler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığı yönündedir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi Arno Gruen'in çocuk, aile ve demokrasi eksenindeki tezine dayanmaktadır. Gruen'e göre bir çocuğun demokratik bir yurttaş olabilmesi için; aile ortamında özerkliğinin korunması ve itaat yerine sevgiyle büyümesi gerekmektedir. Bu koşulların karşılanmadığı ailelerde ise iç terör, yabancılaşma, otoriter eğilimler ve siyasal şiddetin ortaya çıktığı ve bütün bunların demokratik karakterin aşınmasına zemin hazırladığı savunulmaktadır. Çalışmada nitel bilgi kuramı kapsamında fenomenolojik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda çocuk, aile ve demokrasi kavramları birer fenomen olarak karşılaştırılmış ve bu kavramların Arno Gruen'in düşünce dünyasındaki yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Arno Gruen, Çocuk, Demokrasi, Demokratik Çocukluk.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

CHILD, FAMILY AND DEMOCRACY: A STUDY ON ARNO GRUEN

Tahir YILMAZ

Advisor: Associate Professor Yusuf ÇİFCİ

2026, Page: 108

Democracy remains one of the most contested concepts in political science. The difficulties in defining the concept do not stem merely from a theoretical deficiency; they also reflect a profound gap in understanding where and how democracy is constructed. This study aims to fill that gap by establishing a connection between psychology and political science. The central argument of the research is that democracy takes shape long before constitutional documents and electoral systems — in the child's relational experiences within the family — and that these experiences are transmitted across generations through either authoritarian or democratic patterns. The theoretical framework of the study is grounded in Arno Gruen's thesis on the axes of child, family, and democracy. According to Gruen, for a child to become a democratic citizen, his or her autonomy must be protected within the family environment, and the child must be raised with love rather than obedience. In families where these conditions are not met, it is argued that inner terror, alienation, authoritarian tendencies, and political violence emerge, all of which lay the groundwork for the erosion of democratic character. The study employs phenomenological analysis within the framework of qualitative epistemology. In this context, the concepts of child, family, and democracy are examined as phenomena and their place within Arno Gruen's intellectual world is explored.

Key Words: Arno Gruen, Child, Democracy, Democratic Childhood, Family.

ÖN SÖZ

Demokrasinin köklerinin ne anayasalarda ne seçim sandıklarında ne de siyasal kurumlarda değil; çocukluğun erken dönemlerinde, aile içinde kurulan ilişki biçimlerinin en derininde yattığı düşüncesi, bu tezin doğduğu asıl zemin olmuştur. Arno Gruen'in psikoloji ile siyaset teorisi arasına kurduğu özgün köprüyü akademik bir çerçevede derinlemesine incelemek, demokrasiyi kurumlar üzerinden değil insan gelişimi üzerinden kavramaya çalışmak bakımından son derece aydınlatıcı bir deneyim olarak değerlendirilebilir. Türk siyaset bilimi literatüründe henüz yeterince işlenmemiş olan çocuk, aile ve demokrasi ilişkisini ana eksen olarak belirleyen bu tezin, söz konusu boşluğu doldurmaya yönelik mütevazı bir katkı sunması en temel arzumdur.

Bu uzun ve zorlu sürecin her aşamasında yanımda olan, düşüncelerimi şekillendiren ve akademik olgunlaşmama en büyük katkıyı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Yusuf Çıfci'ye derin şükranlarımı sunmak, yalnızca bir nezaket ifadesi değil gerçek bir borcun ödenmesidir. Onun özgün akademik perspektifi, engin bilgi birikimi ve tez sürecinin her kritik anında gösterdiği sabırlı rehberlik, bu çalışmanın her paragrafında izini taşımaktadır. Akademik titizlik ve entelektüel dürüstlük konusundaki beklentileri, düşünmeyi ve yazmayı yeniden öğrenmeme vesile olmuştur.

Muş Alparslan Üniversitesi'nin değerli rektörü Prof. Dr. Mustafa Alican'a da ayrıca şükranlarımı iletme isterim. Hocamızın üniversitemize kazandırdığı ilim ve araştırma kültürü, bilimsel üretimin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik özverili çabaları ve akademisyenlere sunduğu destek ortamı, bu tezin yetiştiği kurumsal zemini inşa etmiştir. Kendisine ve emeğini bu üniversiteye adayan tüm idari ve akademik kadromuzun her bir üyesine minnettarlığımı bildirmek hem bir yükümlülük hem de içten gelen bir ihtiyaçtır.

Hayatımın en değerlilerine şükranlarımı sunmak ise hem en kolay hem de en güç kısmı olmaktadır. Eşim Elif Yılmaz, bu tezin yazıldığı aylar boyunca sabırla ve sessizce yanımda durdu. Yorgun döndüğüm akşamları, hafta sonları ekrana gömüldüğüm günleri ve zihnimin hep başka yerde olduğu anlarda bile hiç şikâyet etmeden destek olmaya devam etti. Onun bu sessiz ama sarsılmaz desteği olmasaydı bu sayfaların hiçbirisi var olamazdı. Hatice ve Mustafa'ya gelince; onlara olan borcumu kelimelere dökmek gerçekten güçtür. Tez sürecinde onlara yeterince vakit ayıramadım, beraber geçirmemiz

gereken pek çok anı erteledim, bazen tam anlamıyla yanlarında olamamanın huzursuzluğunu taşıdım. Küçük omuzları bu sürecin ağırlığını taşımak zorunda kaldı ve bunu büyük bir sevgiyle yaptılar. Hatice'nin meraklı bakışları ve Mustafa'nın sıcak gülüşü, bu uzun yolculuğun en güzel yanı oldu. Bu tez, onlara kaçırdığımız oyunların, yarım kalan masalların ve ertelenen her 'biraz sonra'nın küçük bir telafisi olarak armağan edilmektedir.

Muş-2026

Tahir YILMAZ

GİRİŞ

Demokrasi, sosyal bilimlerin en karmaşık ve tartışmalı kavramlarının başında gelir. Bu kavramın yüzyıllar boyunca evrensel bir tanıma kavuşamamasının ardında tesadüfî bir eksiklik değil, kavramın tarihsel konjonktürlere ve toplumsal yapılara göre sürekli anlam değiştiren organik yapısı yatmaktadır (Dahl, 2017: 9). Sözcük kökeni itibarıyla Yunanca ‘demos’ ve ‘kratos’ bileşenlerinden türeyen demokrasi kavramı, antik dönemin bellek dünyasında halk egemenliğini temsil etmekteydi (Yayla, 2016: 144). Ne var ki modern siyaset bilimi bu basit kökten çok daha katmanlı bir kavramsal yapı üretmiştir. Evrensel oy hakkı, siyasal rekabet, örgütlenme ve ifade özgürlüklerini kapsayan prosedürel bir model (Schmidt, 2002: 3), azınlık haklarının güvence altına alındığı sınırlı çoğunluk yönetimi anlayışı (Sartori, 1996: 26) ve demokratik ilkelerin kurumsal değil kültürel ve psikolojik zeminde inşa edilmesi gerektiği argümanı birbiriyle rekabet eden başlıca demokrasi kavramsallaştırmaları olarak öne çıkmaktadır. Demokrasinin ideal ile gerçeklik arasındaki diyalektik gerilimden anlam kazandığı saptaması ise bu tartışmanın ortak paydasını oluşturmaktadır (Sartori, 1996: 8).

Demokrasinin işlerlik kazanabilmesi, temel ilkelerin siyasal pratikle sınırlı kalmaksızın bireysel ve toplumsal davranış biçimleri içinde içselleştirilmesine bağlıdır. Bu ilkelerin ilki olan eşitlik; bireyler arasında köken, inanç ya da cinsiyet gibi niteliklerden kaynaklanan ayrımlara dayanılmaksızın yasalar önünde eşit muamele görme ve kamusal imkânlardan eşit ölçüde yararlanma hakkını ifade eder (Yavuz, 2009: 284). Sartori, bu kavramı doğal koşullardan kendiliğinden doğmayan ve elde tutulabilmesi için durmaksızın emek gerektiren bir protesto ideali olarak nitelendirmektedir (Sartori, 1996: 365). Özgürlük ise bireyin kendi iç dünyasından beslenerek kendini biçimlendirme yetisini, başkalarının sınırlarını çiğnemeksizin kullanabilmesi anlamını taşır. Hoşgörü, bu iki ilkenin toplumsal düzleme taşındığı noktada ortaya çıkar. Dolayısıyla farklı inançlara ve yaşam biçimlerine karşı dışlama değil sevecen bir tahammülle yaklaşılmasını ve demokratik uzlaşmanın sürdürülmesini mümkün kılar (Touraine, 1997: 277). Katılımcılık ise demokratik süreçlerin yalnızca seçim sandıklarıyla ölçülemeyeceğini, asıl demokratik zeminin karar alma mekanizmalarına halkın gerçek anlamda dahil edilmesiyle kurulduğunu gösterir.

Demokratik davranış kavramı bu bağlamda, ilkelerin içselleştirilmesinin bireysel davranış düzeyindeki karşılığını ifade eder. Oy kullanmak ya da mitinglere katılmak gibi dar siyasi eylemlerle sınırlı tutulamayacak olan bu kavram; kişilerarası ilişkilerde, ev ortamında, okulda ve çalışma hayatında adalet, eşitlik, hoşgörü ve sorumluluk değerlerine dayalı biçimde hareket etmeyi kapsar. Her bireyin duygu, düşünce ve deneyim bakımından özgün bir varlık olduğunun kabulü bu davranışın zorunlu ön koşulunu oluşturmakta (Yavuzer, 2009: 45); adalet bilincini, dürüstlüğü, işbirliğini ve farklılıklara açıklığı kapsayan geniş bir değerler bütünü ise içeriğini doldurmaktadır.

Toplumsal sistemin en küçük ancak en belirleyici birimi olarak kabul edilen aile kurumu, bireyin duygu, düşünce ve davranış kalıplarının ilk kez deneyimlendiği ve biçimlendiği alan olarak özel bir konumdadır (Kıncal, 2004: 11). Çocuğun yaşamının ilk yıllarında geçirdiği ilişki deneyimlerinin sonraki tüm gelişim aşamalarını derinden etkilediği, psikoloji tarihinin birikiminin ortaklaştığı temel bulgulardan biridir. Aile içi demokrasi kavramı bu zemin üzerinde şekillenmektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerin eşitlik, karşılıklı saygı ve tanınma temeline oturtulması (Acat, 2015: 48); sevilme, görülme ve duyulma ihtiyacının karşılık bulduğu bir atmosferin korunması; bu kavramın gündelik pratiğini belirlemektedir. Söz konusu kavramın önemi, özel alanın demokratikleştirilmesinin siyasal demokrasinin kurumsal güvencelerden de önce gelen altyapısını oluşturduğu argümanına dayanmaktadır.

Ebeveyn tutumları kavramı; anne ve babanın çocuğa yönelik ses tonu, beden dili, sınır koyma biçimi ve duygusal iklim gibi tüm ilişki boyutlarını kapsayan ve çocuğun kişilik gelişimini şekillendiren bütünlük davranış örüntülerini ifade eder (Çalışkan Sarı ve Şahin Acar, 2018: 30). Bu tutumlar: İtaati dayatan ve tartışmaya kapalı bir otoriter tutumdan, çocuğun özgün sesinin duyulduğu, sınırların sevgiyle çizildiği ve karşılıklı saygının belirleyici olduğu demokratik tutuma kadar uzanan bir yelpazede konumlanmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011: 119). Arno Gruen'in geliştirdiği kuramsal çerçevede ise bu yelpazenin her noktasına karşılık gelen özgün kavramlar mevcuttur. Yabancılaşma, bireyin kendi duygu ve deneyimlerine fiilen yabancılaştığı varoluşsal bir kopuş süreci olarak tanımlanmaktadır (Gruen, 2016: 15). Özerklik, çocuğun ebeveynin beklentilerinden bağımsız biçimde kendi algı ve duygularına güvenebildiği bütünlük hali olarak ele alınmaktadır (Gruen, 2016: 28). İç terör, ailede güç dengesinin aşırı otoriter ya da aşırı şımartıcı biçimde bozulduğu her durumda çocuğun bünyesinde

oluşan ve yetişkinlikte ayrımcılık, ötekileştirme ve siyasal şiddet eğilimi olarak dışa vuran psikolojik bir aşınma sürecini adlandırmaktadır (Çifci, 2024a: 113). Saldırganla özdeşleşme ise çocuğun hayatta kalabilmek için ebeveynin acımasızlığını kendi suçuna bağladığı ve bu yolla otoriteye yönelik körlüğün köklendiği içselleştirme mekanizmasını betimlemektedir (Gruen, 2016: 26).

Psikoloji ile siyaset bilimi arasındaki ilişki, disiplinlerin kendi sınırlarını çizme çabasının damgasını vurduğu 20. yüzyıl akademik geleneğinde büyük ölçüde görmezden gelinmiştir. Siyaset teorisi, otoriter rejimlerin yükselişini, kitlelerin demokrasiyi kendi eliyle tasfiye etme eğilimini ve demokratik kurumların toplumsal bir karşılık bulmaktan neden bu denli zaman zaman uzak kaldığını yalnızca kurumsal yapılar ya da tarihsel çelişkiler aracılığıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu açıklama çabasındaki boşluk, kaçınılmaz olarak siyaset bilimine psikolojinin kapısını aralamıştır. Bireyin kamusal alandaki tercihlerini, otoriter figürlere duyduğu özlemi ya da demokratik katılıma karşı sergilediği kayıtsızlığı yalnızca ekonomik çıkarlar ve kurumsal koşullarla açıklamanın yetersizliği, erken çocukluk deneyimlerinin, aile içi ilişki kalıplarının ve içselleştirilmiş otorite biçimlerinin siyasal davranış üzerindeki belirleyiciliğini gündeme taşımıştır. Siyasal iktidarın yalnızca parlamentolar, yasalar ve seçim sistemleri aracılığıyla değil aynı zamanda ebeveynin çocuğa seslenme biçimi, aile sofrasındaki güç dağılımı ve çocuğun ‘hayır’ diyebilme ya da diyememe deneyimi aracılığıyla da üretildiği ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı bu arka plandan hareketle anlaşılabilir (Çifci, 2024c).

Arno Gruen hem klinik pratiği hem de entelektüel birikimi bakımından bu kesişim noktasında konumlanmış istisnai bir düşündürür. Onun siyaset bilimine yönelik eleştirilerinin odağında, demokrasinin neden toplumlar tarafından içten tahrip edildiği sorusu yer almaktadır. Gruen’in temel itirazı şudur: Siyaset teorisi, demokratik yurttaşın nasıl yetiştiği sorusunu neredeyse hiç sormamıştır. Seçim sistemlerini tasarlamak, anayasal güvenceler oluşturmak ve hukuki denetim mekanizmaları kurmak, bu ilkeleri içselleştirmiş bireyler olmadan yalnızca ‘kabukta kalan’ bir demokrasi üretmektedir. Demokrasinin uzun vadede ayakta kalabilmesinin önündeki gerçek engelin kurumsal eksiklikler değil, bireyin kendi özgün benliğinden koparılmış olması olduğu savunulmaktadır (Gruen, 2010: 18). Bu kopuşun kaynağına bakıldığında aile içi otoriter ilişki kalıpları karşımıza çıkmaktadır. İtaatin sevgiyle mübadele edildiği, boyun

eğmenin onay aracına dönüştürüldüğü ve çocuğun kendi gerçekliğini bastırarak ebeveynin beklentisine uymayı varoluş stratejisi olarak benimsediği aile ortamlarının; siyasal anlamda boyun eğen, otoriter figürlere yönelen ve kolektif şiddete katılmaya eğilimli yetişkinler ürettiği gösterilmektedir (Gruen, 2010: 15-16).

Gruen'in demokrasiye yönelik bir başka köklü eleştirisi, psikiyatrinin ve psikolojinin normallik kategorisini sorgulamadan benimsemesiyle ilgilidir. Psikiyatrik sınıflandırma sistemlerinin 'normal' saydığı kişilik yapısının, özerkliğini yitirmiş ve boyun eğmeyi içselleştirmiş bireyin ta kendisi olduğu öne sürülmektedir. Asıl tehlikeli patolojinin psikotik ya da nevrotik olarak etiketlenen bireylerde değil toplumsal normlarla eksiksiz uyum içinde hareket eden ve bu uyumu sağlıklı olmanın kanıtı olarak sunan bireylerde gizlendiği ileri sürülmektedir (Schiffer, 2008: 145). Bu 'normallığın deliliği' tespiti, demokrasi kuramı açısından son derece çarpıcı bir sonuç doğurmaktadır. Otoriter baskı altında özerkliğini bastırmayı öğrenmiş bireylerin demokratik yaşamın gerektirdiği empati ve özgür düşünce kapasitesini geliştirmeleri mümkün değildir. Demokrasi yalnızca kurumsal zemine ihtiyaç duymaz. Bununla birlikte demokrasi özerkliğini korumuş, başkasının acısını hissedebilen ve kendi gerçekliğiyle barışık bireylere de muhtaçtır.

Gruen'in psikoloji bilimine yönelik eleştirisi ise salt siyaset kuramıyla sınırlı kalmamakta; insan deneyimini biyolojik ve nörolojik süreçlere indirgeyen yaklaşımları da hedef almaktadır. Bu indirgemeciliğin, bireyin öznel yaşantısını ve ilişkisel deneyimini görünmez kılarak hem psikolojik hem de siyasal alandaki açıklayıcılık gücünü körelttiği savunulmaktadır. Bireyin kendine ihanet edişinin, biyokimyasal bir denge bozukluğu ya da evrimsel bir refleks değil aile içinde öğrenilmiş bir varoluş stratejisi olduğunu ortaya koymak ise Gruen'in kuramsal projesinin merkezini oluşturmaktadır. İnsan gelişiminin özünde birbirini dışlayan iki yol sunduğu; birisinin sevgi ve özerklik üzerine kurulu olduğu, diğerinin ise güç ve uyum zorunluluğuna dayandığı ileri sürülmekte ve bu tercihin ilk kez aile içinde yapıldığı vurgulanmaktadır (Schiffer, 2008: 142). Otonominin bireyin kendi duygu ve gereksinimleriyle bütünleşme hali olarak tanımlanması (Schiffer, 2008: 103) hem yaygın psikolojik söyleme hem de Kantçı ahlak felsefesine yönelik özgün bir itirazı barındırmaktadır.

Psikoloji ile siyaset biliminin birlikte ele alınmasının zorunluluğunu en somut biçimde gösteren örüntü, ailede öğrenilen itaat psikolojisinin siyasal alana yansımalarıdır. Evde itaati öğrenen çocuğun okulda öğretmene, iş yerinde patrona ve siyaset meydanında otoriter lidere benzer biçimde boyun eğmesi; demokratik kurumları yıkmanın bilerek tasarlanmış bir projeyi gerektirmediğini, bunun erken çocuklukta edinilmiş psikolojik örüntülerin kolektif tezahürüyle kendiliğinden gerçekleştiğini göstermektedir (Gruen, 2010: 21). Gruen'e göre bu zincirin kırılabilmesinin tek yolu, psikoloji biliminin verilerini siyaset teorisinin gündemine taşımak; demokratik bir toplum kurmak isteyenlerin aile içi ilişki kalıplarını ve ebeveynlik pratiklerini bu sürecin birincil alanı olarak ele almalarını sağlamaktır. Demokrasiyi güçlendirmenin yolunun kurumsal tasarımdan değil gerçek bir çocukluk deneyiminin olanaklı kılınmasından geçtiği savı, bu zorunluluğun en özlü ifadesi olarak değerlendirilebilir (Gruen, 2010: 117).

Arno Gruen, bu kuramsal çerçevenin en sistematik ve en özgün temsilcisi olarak bu araştırmanın merkezindedir. 26 Mayıs 1923'te Berlin'de dünyaya gelen Gruen; Nazi Almanyası'nın baskıcı atmosferini, göç travmasını ve otoriter bir aile dinamiğini bizzat deneyimlemiştir. 1935'te ABD'ye taşınan ve New York Üniversitesi'nde psikoloji doktorasını tamamlayan Gruen (Schiffer, 2008: 36), Erich Fromm başta olmak üzere otoriterlik karşıtı psikanalitik geleneğin birikimiyle derin bir entelektüel diyalog kurmuş ancak bu çizgiyi aşarak kendi özgün kuramsal yapısını inşa etmiştir. Gruen'in bu araştırma kapsamındaki birincil eserleri; yabancılaşmanın ve boyun eğmenin psikolojik mekanizmalarını çözümlediği çalışmalar (Gruen, 2015, 2016), demokrasinin psikolojik temellerini doğrudan ele aldığı kitabı (Gruen, 2010) ve Monika Schiffer'in kapsamlı biyografik incelemesidir (Schiffer, 2008). Bu külliyatın Türk siyaset bilimi literatüründe büyük ölçüde görünmez kalmış olması, bu araştırmanın özgün çıkış noktasını ve dolayısıyla katkısını belirlemektedir.

Bu araştırmanın yanıtlamayı hedeflediği temel soru şudur: Demokrasinin salt kurumsal prosedürler üzerinden değil bireysel psikolojik örüntüler üzerinden de inşa edildiği ve bu örüntülerin ilk kez aile içinde şekillendiği kabul edildiğinde, Arno Gruen'in çocuk, aile ve demokratik karakter ekseninde geliştirdiği kuramsal çerçeve, siyaset teorisinin göz ardı ettiği hangi gerçeği gün yüzüne çıkarmaktadır, otoriter aile ilişkileri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan anti-demokratik psikolojik örüntülerin

hem bireyin hem de toplumun demokratikleşmesi üzerindeki yıkıcı etkisini ne ölçüde açıklayabilmekte ve demokratik kültürün kalıcı biçimde inşa edilebilmesi için aile ortamının neden anayasal belgelerden ve seçim sistemlerinden önce gelen birincil siyasal alan olarak kabul edilmesi gerektiğini hangi analitik araçlarla temellendirmektedir?

Bu temel sorunun yanıtlanabilmesi, araştırmayı üç bölüme taşıyan yardımcı sorular aracılığıyla mümkün hale getirilmektedir.

Tezin birinci bölümünde aşağıdaki yardımcı soruların yanıtları aranacaktır:

1) Demokrasinin kavramsal çerçevesi nedir; siyaset bilimi literatüründe bu kavramın tanımlanmasındaki kronik güçlüklerin kökeninde ne yatmaktadır ve bu güçlükleri aşmaya yönelik hangi yaklaşımlar geliştirilmiştir?

2) Demokrasinin kuramsal modelleri ve tarihsel gelişimi nasıl seyretmiştir, Antik Yunan'dan günümüze uzanan süreçte bu kavram hangi dönüşümlere uğramıştır?

3) Eşitlik, özgürlük, hoşgörü ve katılımcılık demokrasinin temel ilkeleri olarak nasıl tanımlanmaktadır ve bu ilkelerin demokratik kültürün inşasındaki işlevi nelerdir?

4) Aile içi demokrasi kavramı nedir, bu kavram modern demokrasi teorisiyle nasıl ilişkilendirilmekte ve özel alanın demokratikleştirilmesi tartışmaları hangi boyutları kapsamaktadır?

Tezin ikinci bölümünde aşağıdaki yardımcı soruların yanıtları aranacaktır:

1) Demokratik davranışın doğası ve temel özellikleri nelerdir, bu davranış bireyin gündelik yaşamında hangi tutumlar ve pratikler aracılığıyla somutlaşmaktadır?

2) Aile kurumu toplumsal yapı içinde nasıl konumlandırılmaktadır, geniş aile ile çekirdek aile modelleri aile içi demokrasi anlayışı bakımından birbirinden nasıl ayrılmaktadır?

3) Aile içi ilişkiler ile demokratik davranış arasındaki yapısal bağ nasıl kurulmaktadır, ailenin birincil sosyalleşme kurumu olarak üstlendiği demokratik ya da anti-demokratik işlevin çocuğun gelişimine yansımaları nelerdir?

4) Otoriter, koruyucu, izin verici, kayıtsız ve demokratik ebeveyn tutumlarının her biri, çocuğun kişilik gelişimi ve demokratik davranış edinimi bakımından birbirinden nasıl ayrılmaktadır?

Tezin üçüncü bölümünde aşağıdaki yardımcı soruların yanıtları aranacaktır:

1) Arno Gruen kimdir; aile dinamikleri, erken çocukluk deneyimleri, eğitim yılları ve Almanya'dan göçü, onun psikoloji ile demokrasi arasında kurduğu köprüyü nasıl şekillendirmiştir? Psikoloji ve psikiyatri alanındaki temel katkıları nelerdir?

2) Gruen'in demokratik çocuk eğitimi ve aile anlayışına göre erken bağlanma, özerklik kapasitesi, yaşa uygun eğitim ve demokratik anne-baba tutumu demokratik karakter gelişiminde nasıl işlev görmektedir; sevgi ile şımartma arasındaki temel ayrım bu anlayış bakımından ne ifade etmektedir?

3) Gruen, modern aileyi psikoloji ve demokrasi ekseninde nasıl eleştirmektedir; otoriter aile yapısının kuşaktan kuşağa aktarımı, şiddetin meşrulaştırılması ve toplumsal cinsiyet hiyerarşisi bu eleştirinin hangi boyutlarını oluşturmaktadır?

4) Yabancılaşma, özerklik, normalliğin deliliği, empati, itaat ve saldırganla özdeşleşme kavramları Gruen'in kuramsal dünyasında nasıl tanımlanmaktadır; bu kavramların demokratik kişilik gelişimi ve aile içi ilişkiler bakımından taşıdığı anlam nedir?

5) İç terör kavramı nedir ve bu kavram ailede başlayan psikolojik bir dinamiğin toplumsal düzeyde nasıl siyasal şiddete ve demokratik karakterin aşınmasına dönüştüğünü açıklamak bakımından hangi analitik işlevi yerine getirmektedir? Gruen'e göre demokratik toplumun uzun vadeli güvencesi olarak çocukluğun yeniden keşfedilmesi ne anlama gelmektedir?

Bu araştırmada yorumcu bilgi kuramı ekseninde fenomenolojik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Çocuk, aile ve demokratik davranış birer fenomen olarak ele alınmıştır. Buradan hareketle bu fenomenler arasındaki ilişkinin Arno Gruen'in kuramsal çerçevesi üzerinden sistematik biçimde çözümlenmesi araştırmanın metodolojik temelini oluşturmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde demokrasi kavramı kuramsal, kavramsal ve tarihsel boyutlarıyla incelenerek demokratik davranışın temel ilkeleri ortaya konmuştur. İkinci bölümde bu çerçeve, demokratik çocuk

yetiştirme pratikleri, aile içi ilişki kalıpları ve ebeveynlik tutumları ekseninde derinleştirilmiş; ilgili psikoloji ve psikoeğitim literatürüyle desteklenmiştir. Üçüncü bölümde ise önceki iki bölümde kurulan analitik zemin, Arno Gruen'in Türkçeye çevrilen temel eserleri ve Monika Schiffer'in biyografik incelemesi başta olmak üzere birincil kaynaklar üzerinden sorgulanmıştır.

Bu çalışmanın en temel iddiası şudur: Demokrasi, sandıktan değil beşikten başlar. Seçim sistemleri, anayasal güvenceler ve hukuki denetim mekanizmaları, paha biçilmez kurumsal kazanımlardır. Ancak bunların gerçek anlamda işlevselleşebilmesi, bu kurumlarla etkileşime girecek bireylerin demokratik bir karakter taşımasını zorunlu kılmaktadır. Bu karakter ise anayasa maddelerinden değil, çocuğun ailesinde nasıl sevildiğinden, kendi sesiyle var olmasına izin verilip verilmediğinden ve kendi gerçekliğinin ciddiye alınıp alınmadığından doğmaktadır. Arno Gruen'in bu konuya ilişkin söylediklerinin Türk siyaset bilimi literatüründe hak ettiği ilgiyi görmemesi hem akademik hem de toplumsal anlamda doldurulması gereken ciddi bir eksikliği işaret etmektedir. Bu araştırma, söz konusu eksikliğe küçük de olsa bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ TEORİSİNE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde demokrasi kavramının ne olduğu, kuramsal olarak bu kavramın nasıl uygulandığı, tarihsel olarak bu kavramın hangi süreçlerden geçerek bugüne ulaştığı analiz edilecektir. Bu doğrultuda çalışmanın diğer bölümlerinde Arno Gruen'in çocuk, demokratik çocukluk, demokratik aile, aile içi demokrasi gibi tezlerini incelemek için bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu anlamda araştırmanın bu bölümünde demokrasinin temel ilkeleri bağlamında aile içi demokrasi kavramını da içine alacak şekilde bir inceleme yürütülecektir.

1.1. DEMOKRASİ/KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal bilimler alanında demokrasi kavramı, yıllardır farklı boyutlarıyla ele alınmış ve tartışılmış olmasına karşın, alan uzmanları arasında uzlaşıya varılmış evrensel bir tanıma kavuşamamıştır. Bu durumun temel nedeni, demokrasinin, içinde bulunduğu tarihsel koşullara ve toplumsal yapılara bağlı olarak anlam değişikliğine uğramasıdır (Dahl, 2017: 9). Kavramın bu esnek ve çok katmanlı yapısı, herkesin kendi yaklaşımını demokratik, diğerlerini ise anti-demokratik şeklinde sunma çabasıdır.

Demokrasi kavramının tanımlanmasında yaşanan bu belirsizliğin altında yatan temel sebep, neredeyse tüm toplumsal ve siyasal aktörlerin demokrasiyi normatif düzlemde olumlu ve arzu edilir bir değer sistemi olarak konumlandırmalarıdır. Kavramın taşıdığı bu olumlu çağrışım, bir yönetim sisteminin içeriğine ve işleyiş biçimine bakılmaksızın, salt toplumsal kabul görmesi nedeniyle demokratik olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Böyle bir yaklaşım, öznel tercihlerin ve bireysel değerlendirmelerin demokrasiye ilişkin nesnel ve bilimsel bilginin önüne geçmesine sebep olmaktadır (Erdoğan, 1999: 172). Bazı perspektiflerde demokrasi, içinde yaşanan mevcut düzenin kendisini ifade etmekteyken başka yaklaşımlarda ise tarihsel süreç boyunca hiçbir zaman tam olarak hayata geçmemiş ve muhtemelen gelecekte de gerçekleşmesi mümkün görünmeyen ütöpik bir ideal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede demokrasiyi tanımlama çabası, kaçınılmaz olarak iki temel boyutu içermektedir. Bir tarafta var olan demokrasi pratiği, diğer tarafta ise olması gereken demokrasi ideali bulunmaktadır. Bu iki boyut arasında sentez kurma zorunluluğu, demokrasi tanımlamalarının merkezinde yer almaktadır. Demokratik idealler, tek başına

somut demokratik gerçeği tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde, fiilen uygulanan demokrasi ile ideal demokrasi arasında özdeşlik kurulması da mümkün değildir. Buradan hareketle şu tespitin yapılması kaçınılmazdır: Demokrasi, ideal ile gerçeklik arasındaki diyalektik ilişkiden doğmakta ve bu iki kutup arasındaki gerilim üzerinden anlam kazanmaktadır (Sartori, 1996: 8).

Tarihsel süreç içerisinde demokrasi kavramına yönelik ortaya konulan tanımlar oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu çeşitliliğin temel kaynağı, her toplumun sahip olduğu özgün sosyo-ekonomik yapı, yerleşik siyasal kültür ve hukuki çerçeve bağlamında demokrasiyi kendine has bir biçimde yorumlamasıdır (Demir, 2010: 598). Demokrasinin özünü kavramak açısından bu geniş tanım yelpazesini incelemek aydınlatıcı olacaktır. En temel düzeyde sözlük anlamıyla demokrasi, ‘halk egemenliği temeline dayanan yönetim sistemi’ şeklinde ifade edilmektedir. Bu tanım, toplumun kendi kendisini yönetme ilkesini benimseyen bir sistem olarak demokrasinin en yalın ifadesidir. Daha kapsamlı bir perspektiften bakıldığında demokrasi; evrensel, eşit ve gizli oy ilkesine dayanan, siyasi partiler arasında rekabete imkân tanıyan, tüm yurttaşlar için bilgiye erişim, düşünce açıklama, muhalif olma ve örgütlenme özgürlüklerini güvence altına alan, yöneticilerin belirli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenebildiği ve değiştirilebildiği bir yönetim modeli olarak tanımlanabilir (Schmidt, 2002: 3). Bu modelde azınlıkta kalan kesimlerin çoğunluk konumuna gelebilmesi için gerekli hak ve özgürlük alanlarının korunduğu bir çoğunlukçu yönetim anlayışı söz konusudur (Kongar, 2005: 13).

Demokrasi kavramının tarihsel kökleri Antik Yunan medeniyetine dayanmaktadır. Etimolojik bir inceleme yapıldığında, kavramın ‘demos’ yani halk ve ‘kratos’ yani iktidar veya egemenlik sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu görülmektedir (Yayla, 2016: 144). Demos kavramı, M.Ö. 5. yüzyılda Atina kentinde faaliyet gösteren halk meclisi olan Ekklesia’da bir araya gelen Atinalı yurttaşları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Ne var ki kavramın kullanım alanı ve anlam içeriği tarihsel süreç içerisinde önemli değişikliklere uğramıştır. Farklı bağlamlarda demos; toplumun bütünü, kalabalık yığınları, çoğunluğu veya bazı durumlarda aşağılayıcı bir anlam yükleyerek organize olamayan ve yönetme kapasitesinden yoksun kitleleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Sartori, 1996: 23).

Demos kelimesinin taşıdığı çok katmanlı ve çok anlamlı yapı oldukça dikkat çekicidir. Atina kent devletinde bu kavram bazı kullanımlarda tüm Atinalı yurttaşları kapsayıcı bir anlam taşırken bazı kullanımlarda sadece halk kesimlerini, hatta belirli durumlarda yalnızca toplumun yoksul ve alt tabakasını tanımlamak için kullanılmıştır. Bu durum, demokrasi sözcüğünün ortaya çıkış sürecinde aristokrat sınıfların tutumunu yansıtması açısından önemlidir. Savaşlar neticesinde siyasal gücü ellerinden çıkaran ve yönetime ortak olmaya başlayan sıradan halk kesimlerini küçümsemek ve aşağılamak amacıyla, aristokratlar tarafından bu kavram bilinçli olarak olumsuz bir çağrışımla kullanılmıştır (Dahl, 2017: 20).

Giovanni Sartori, demos kavramının daha iyi anlaşılabilmesi ve demokrasi tartışmalarındaki kavramsal kargaşanın önlenmesi adına, demos kavramının altı farklı şekilde ele alınabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede demos kavramı; sözcük anlamıyla herkes olarak tanımlanabileceği gibi, sayısal olarak belirsiz büyüklükteki bir kesimi, toplumun aşağı sınıflarını, bölünmez organik bir bütünü, salt çoğunluk ilkesiyle ortaya çıkan büyük kesimi ya da sınırlı çoğunluk ilkesiyle belirlenen geniş kesimi ifade edebilmektedir (Sartori, 1996: 23).

Sartori'nin sunduğu bu altı farklı demos tanımı arasında en isabetli ve demokrasinin gerçek ruhuna en uygun olanı, halkın sınırlı çoğunluk ilkesiyle belirlenen büyük kesim olarak ele alınmasıdır. Bu yaklaşım, çoğunluğa azınlık haklarıyla sınırlandırılmış bir yetki vermektedir. Başka bir ifadeyle demokrasi, azınlığın haklarının korunması şartı altında işleyen bir çoğunluk yönetimidir ve gerçek anlamda halk, çoğunluk ile azınlığın toplamından meydana gelmektedir (Sartori, 1996: 26).

Antik Yunan düşünce geleneğinde Platon ve Aristoteles'in demokrasiye yönelik yaklaşımları incelendiğinde, kavramın günümüzdeki gibi mutlak anlamda olumlu bir içerik taşımadığı ve idealleştirilmediği anlaşılmaktadır. Platon'un bakış açısına göre, bir devletin maruz kalabileceği en vahim durum olarak değerlendirdiği tiranlık rejimine, yeterli eğitim almamış halk kitlesinin oy kullandığı demokratik bir sistemin zemin hazırladığı ileri sürülmektedir. Aristoteles ise demokrasiyi, ideal yönetim biçimi olarak gördüğü politeiadan bir sapma olarak konumlandırmaktadır (Schmidt, 2002: 28). Nitekim Aristoteles'in bugün demokrasi ile özdeşleştirilen ilkeleri 'politeia' kavramı altında ele aldığı görülmektedir.

Platon ve Aristoteles'in siyasal yönetim biçimlerine ilişkin geliştirdikleri sınıflandırmalar içerisinde demokrasinin konumuna bakıldığında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Platon, yönetim biçimlerini beşli bir tasnife tâbi tutmakta ve bunları aristokrasi, timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık olarak sıralamaktadır. Bu yönetim şekilleri arasında bir süreklilik ve birbirlerinden türeme ilişkisi bulunmaktadır (Platon, 2019: 269). Aristoteles ise altılı bir ayırım yaparak doğru anayasalar kategorisinde monarşi, aristokrasi ve politeayı konumlandırmakta; bunların bozulmuş ve yozlaşmış biçimleri olarak ise tiranlık, oligarşi ve demokrasiyi sıralamaktadır (Aristoteles, 2018: 12).

Aristoteles'in perspektifinden demokrasi, özgür olmakla birlikte ekonomik açıdan güçsüz olan kitlelerin çoğunluk oluşturarak iktidara geldiği bir yönetim biçimidir. Bu tür bir yönetimde, nüfusun büyük kesimi genel yarar yerine kendi çıkarları doğrultusunda kararlar almakta ve uygulamaktadır (Aristoteles, 2018: 222). Platon ise demokrasinin kökenini sonsuz zenginlik arzusu ve doyumsuz mal edinme hırsına dayandırmaktadır. Oligarşik rejimlerde yöneticiler, güçlerini servetlerinden aldıkları için halkı tüketime teşvik etmekte, borçlandırarak mallarını ele geçirmeye çalışmaktadır. Bu süreçte toplumda çok sayıda işsiz ve marjinal insan ortaya çıkmakta, ancak yöneticiler bu duruma kayıtsız kalmaktadır. Harcamaları sınırlayıcı ve yolsuzlukları engelleyici yasal düzenlemeler yapılmamaktadır. Bu kaotik ortamda yoksul kesim iktidar mücadelesini kazandığında demokrasi kurulmaktadır. Demokratik düzende her birey yaşamını dilediği biçimde düzenleme özgürlüğüne sahip olmakta, ahlaki değerlere riayet zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Bir siyasetçinin iktidara gelebilmesi için kendisini halkın dostu olarak sunması yeterli hale gelmektedir. Ancak Platon'a göre bu yönetim biçimi kaçınılmaz olarak tiranlığa yol açmaktadır, zira oligarşiyi yıkan doymak bilmez zenginlik tutkusu gibi, demokrasiyi de sınırsız özgürlük arzusu yıkacaktır. Herkesin keyfi davrandığı bir ortamda kısa süre içinde düzenin tamamen ortadan kalktığı gözlenmektedir (Platon, 2019: 283).

1.2. DEMOKRASİ/KURAMSAL ÇERÇEVE

Tarihsel süreç içerisinde modern demokrasi düşüncesinin gelişimi izlendiğinde, sözleşmecî teorisyenlerin öncülük ettiği düşünsel dönüşümün ne denli etkili olduğu görülmektedir. Doğal hak ve doğal hukuk anlayışıyla birlikte toplumsal sözleşme ve

sınırlı devlet kavramlarının teorik zeminde sistemleştirilmesi, başta İngiltere olmak üzere Avrupa’da yaşanan burjuva devrimlerinin felsefi temelini inşa etmiştir. Demokrasinin siyasal bir akım olarak güçlenmeye başladığı 18. yüzyıla gelindiğinde, bu düşünsel dönüşümün somut belgeler üzerinden kurumsal bir nitelik kazandığı gözlenmektedir. Bu bağlamda 1215 tarihinde İngiltere’de kabul edilen Magna Carta, ardından 1648 ve 1688 yıllarında gerçekleşen Burjuva Devrimleri ile Haklar Bildirisi’nin demokrasinin kurumsallaşma sürecinde öncü belgeler olarak öne çıktığı tespit edilmektedir (Çaha, 2014: 310). Bu hukuki gelişmelerin toplumsal ve siyasal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkisi, insanların özünde eşit varlıklar olduğu düşüncesinin kabulünü ve iktidar yetkisinin sınırlandırılması gerektiği anlayışının yerleşmesini sağlamıştır. Anayasal yönetim anlayışının benimsenmesi, devlet gücünün sınırlandırılması ilkesinin hayata geçirilmesi ve yönetime katılma hakkının bireysel haklar kapsamında değerlendirilmesi, demokrasinin kurumsal bir yapıya kavuşma sürecine katkı sunmuştur.

Demokrasi kuramının kavramsal düzlemde ele alınışında üç temel modelin varlığından söz edilebilir. Demokrasinin içeriğine ve olması gereken niteliklerine ilişkin yapılan analizler, bu üç model çerçevesinde daha net bir anlam kazanmaktadır. Bu modellerden birincisi, Schumpeter’in minimalist bir yaklaşımla ortaya koyduğu ve seçim süreçlerine odaklanan demokrasi anlayışıdır. İkinci model, Dahl’ın çok partili rekabet ortamını, temel hak ve özgürlüklerin kapsamlı bir şekilde ele alınmasını merkeze alan çoğulcu demokrasi kavramsallaştırmasıdır. Üçüncü model ise Linz ve Stephan’ın bir ülkede demokrasinin istikrar kazanmasını, yani davranış kalıpları, tutumlar ve anayasal çerçeve düzeyinde pekişmesini ve kalıcılışmasını esas alan yaklaşımıdır (Dikici Bilgin, 2013: 59-61). Bu modeller ışığında demokrasi kavramına bakıldığında, en yalın haliyle siyasal katılımın seçimler vasıtasıyla gerçekleştiği ve halkın yönetim sürecinde söz sahibi olduğu bir sistem olarak tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte demokrasi, bu temel tanımın ötesine geçerek temel hak ve özgürlüklerin korunduğu ve genişletildiği, çoğulculuğun ve rekabetin var olduğu bir yönetim biçimi olarak da ele alınabilmektedir. En geniş anlamıyla ise demokrasi, tüm bu unsurları kapsayan ve demokrasi kültürünün toplumsal, bireysel ve kurumsal düzeylerde içselleştirildiği istikrarlı bir siyasal sistem olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Siyasal düşünce tarihinde demokrasi kavramının iki farklı anlam düzlemi etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu anlamlardan birincisi, çoğunluğun yönetimi olarak demokrasiyi ele alan yaklaşımdır. Bu perspektifte çoğunluğun iradesi egemen güç olarak konumlanmakta ve siyasal alandaki doğruluğun nihai ölçütü çoğunluğun tercihi olmaktadır. Azınlık kesimi ise bu yaklaşımda sürekli olarak yanılığ içinde olan ve ancak varlığını sürdürme ile çoğunluk konumuna gelme mücadelesi dışında hiçbir hakka sahip olmayan bir konum olarak değerlendirilmektedir. İkinci anlam ise demokrasinin özsel niteliğini yansıtan ve John Locke'un teorik katkılarıyla belirginlik kazanan sınırlı yetki çerçevesinde yönetim anlayışıdır. Demokratik bir düzende tüm iktidar yetkisinin tek bir merkezde toplanması ciddi tehlikeler içermektedir. Nasıl ki aristokratik bir azınlığın sınırsız güç kullanmasına temkinli yaklaşılması gerekiyorsa, çoğunluğun mutlak egemenliğine de aynı ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Bu gerekçeyle hem azınlık kesimlerinin hem de bireylerin korunabilmesi amacıyla, tüm yönetim biçimlerinin çeşitli sınırlama mekanizmaları üzerinden kontrol edilmesi zorunludur. Bu sınırlandırma sürecinin en kritik unsurunu vatandaşların sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması oluşturmaktadır (Burns, 1984: 5).

Demokrasinin siyasal literatürdeki bu iki anlam boyutu karşılaştırıldığında, gerçek anlamda demokrasiyi ikinci yaklaşımın temsil ettiği anlaşılmaktadır. Kavramsal düzlemde demokrasi, halk egemenliği ve iktidarın halk tarafından kullanılması anlamlarını içermektedir ancak bu tanımlama yalnızca etimolojik bir açıklamadan öteye geçmemektedir. Demokratik bir sistemin fiilen işlerlik kazanabilmesinin temel şartı, demokrasi fikrinin yurttaşlar tarafından anlaşılabilir olmasıdır. Demokrasinin dayandığı ilkeler ve işleyiş mekanizmaları sıradan bir yurttaşın anlayabileceği düzeyin ötesinde karmaşık olursa, sistem yaşayabilir bir nitelik kazanamaz. Demokrasi, toplumun her kesimi için ulaşılabilir ve kavranabilir olmalıdır. Bir siyasal yapıya salt demokrasi isminin verilmiş olmasını o sistemin demokratik olduğuna dair yeterli bir kanıt olarak görmek, demokrasiyi kendi doğasıyla çelişkiye düşürmek anlamına gelmektedir (Sartori, 1977: 4-6).

Buradan hareketle çağdaş demokrasiler için en yerinde tanımları Sartori'nin yaptığı söylenebilir. Çağdaş demokrasiler, sınırlı çoğunluk yönetimine, seçim usullerine ve iktidarın temsil yoluyla devredilmesine dayalı sistemlerdir (Sartori, 1996: 32). Sartori bu tanımları ortaya koyarken demokrasiden söz edildiğinde bunun aslında liberal

demokrasiyi ifade ettiğini de özellikle belirtmiştir. Bu tanımda yönetim tarzı için salt çoğunluk yönetimi kavramı yerine sınırlı çoğunluk yönetimi kavramının tercih edilmesi dikkat çekicidir. Bunun nedeni, halk olarak adlandırılan toplumsal bütünün esasında azınlık ve çoğunluk kesimlerinin toplamından meydana gelmesidir. Kararların alınma sürecinde halkın tamamının değil çoğunluk kesiminin tercihleri esas alınmakta bununla birlikte bu çoğunluk kesimi hiçbir durumda azınlık üzerinde baskı kuracak biçimde davranmamalıdır. Bu dengeyi sağlayacak olan mekanizma yine demokrasinin kendisinde bulunmaktadır. Demokratik sistemlerde çoğunluğun karar alma yetkisi azınlığın sahip olduğu haklar ile sınırlandırılmıştır. Eğer böyle bir sınırlama mevcut değilse; bu, çoğunluğun iktidar yetkisini sınırsızca kullanma imkânına sahip olması demektir ve bu durum zorunlu olarak çoğunluğun azınlığa karşı adaletsiz ve eşitsiz tutumlar sergilemesine yol açar. Bu gerekçeyle sınırlı çoğunluk yönetimi, azınlık haklarına saygı gösteren ve bu haklarla sınırlandırılmış bir çoğunluk iktidarının kısa ifadesidir. Demokrasi her ne kadar çoğunluk yönetimi olarak adlandırılrsa da onu ayakta tutan asıl dayanak azınlık haklarının korunması ve bu haklara gösterilen saygıdır (Sartori, 1996: 32-34).

Demokrasinin seçim prosedürlerine ve iktidarın temsil mekanizması üzerinden devredilmesine dayalı olması, demokratik yapılanma için hem seçim hem de temsil kurumlarının gerekliliğine işaret etmektedir. Seçen kesim ile seçilen kişiler arasındaki ilişki, temsilcinin seçmen karşısında hesap verebilir olması gibi normatif bir beklenti temelinde kurulmaktadır. Bu beklentinin olmadığı bir seçim süreci gerçek bir temsil mekanizması üretmez. Seçilen kişi seçenlerin temsilcisi konumunda olmayacaksa, seçim süreci yalnızca sınırsız yetkilere sahip bir idareci belirleme sürecine indirgenir. Demokraside temsilin, hakiki temsil niteliğini taşıması zorunludur. Aynı biçimde seçim sürecinin de özgür ve güvenilir koşullarda gerçekleşmesi gerekmektedir. Serbest tercih olanağının bulunmadığı bir seçim süreci temsili bir hükümeti ortaya çıkarmaz ve bu durum halkın belirli aralıklarla kendi egemenlik hakkından vazgeçmesi anlamına gelir (Sartori, 1996: 34-36). Bu yönüyle demokratik yönetim biçimleri, bireyler arasında hukuksal eşitliğin siyasal alana aktarıldığı, elitist niteliklerden uzak, farklılıkları reddetmeyen ve bu farklılıklara temsil olanağı sağlayan yönetimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dahl, demokrasinin alternatif yönetim sistemlerine nazaran en azından belirli üstünlükler taşıdığını ifade etmekte ve bu üstünlükleri şöyle sıralamaktadır: Zorbalığın engellenmesi, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınması, bireylerin kendi geleceklerini belirleme yetkisine sahip olmaları, ahlaki özerklik ve insani gelişimin desteklenmesi, bireysel çıkarların korunabilmesi, siyasal eşitliğin sağlanabilmesi ve modern demokrasilerde barış ile refahın hayata geçirilebilmesidir (Dahl, 2017: 56). Bu nitelikler göz önünde bulundurulduğunda, demokratik yönetim biçimlerinde hukukun üstünlüğü ilkesinin geçerli olduğu açıkça görülebilmektedir. Demokrasi, yöneten ile yönetilen arasındaki münasebette vatandaşların devlet için var olmadığı, bilakis devletin vatandaşlar için var olduğu ölçüde gerçekleşmektedir. Başka bir söyleyişle demokrasi, toplumun devletten daha öncelikli olduğu bir yönetim felsefesidir (Sartori, 1977: 18). Demokrasi, düzen endişesinden ziyade özgürlük prensibiyle ilintilidir ve bireyin dokunulmazlığına toplumsal menfaat kadar değer biçmektedir (Burns, 1984: 5).

Demokrasiye yüklenen bu olumlu nitelikler yanında, kavrama eleştirel perspektiften yaklaşan görüşler de bulunmaktadır. Bu noktada Schumpeter, demokrasinin halkın yönetimi anlamına gelmediğini, aksine halkın yöneticileri onaylama veya reddetme yetkisini ifade ettiğini savunmaktadır. Michels ise demokratik sistemlerde de oligarşik karakterde bir yönetici kadronun varlık gösterdiğini öne sürmektedir. Elitist yaklaşımı benimseyen teorisyenler de toplumda eşitsizlikler var olduğu müddetçe demokrasinin bir yanılsama niteliği taşıdığını ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir ideal olarak kaldığını ileri sürmektedirler. Bu çerçevede demokrasi, görünürde çok sayıda avantaj ve temsil mekanizması sunmakla birlikte, eleştirel bakış açılarından değerlendirildiğinde tartışmalı yönleri de barındıran bir kavramdır. Demokrasiye alternatif olarak geliştirilen demokrasi modelleri, demokrasinin yetersiz kaldığı alanları belirlemiş ve demokrasinin nasıl güçlendirilebileceğine dair teorik çerçeveler oluşturmuşlardır.

Buna karşın demokratik yönetim sistemleri, çağdaş dönemde en fazla tercih ve arzu edilen yönetim biçimleri olarak varlık göstermektedir. En geniş anlamıyla demokrasi, kamusal kararların oluşturulması ve siyasi yöneticilerin seçilmesi süreçlerinde vatandaşların etkili ve sonuç üreten mekanizmalar vasıtasıyla görüşlerini dile getirme ve tercihlerini açıklama hakkına sahip oldukları siyasal rejim olarak ele alınmaktadır (Yayla, 2016: 145). Demokrasiye ilişkin tarihsel dönemlere ve düşünörlere

bağlı olarak değişkenlik gösteren çok sayıda tanım mevcuttur. Ancak hatırdaki tutulması gereken temel nokta, demokrasinin insan odaklı bir sistem olduğudur. İnsanların tercihleri doğrultusunda işleyen demokrasi, bu süreçte çoğunluğun karşısında tek bir birey azınlıkta kalsa bile çoğunluğun bu bireye müdahale etmesine izin vermeme prensibi üzerine kuruludur. Tersine demokrasi, azınlık konumundaki o tek bireyin dahi haklarının korunmasını garanti edecek düzenlemeleri hayata geçirme yükümlülüğü altındadır. Nitekim demokrasi, rekabet ortamında muhalefetin bulunmasıyla ayakta kalabilmektedir. Demokrasi, azınlık ile çoğunluğun zaman zaman pozisyon değiştirmesiyle sürdürülen, hiç kimsenin kendisini mutlak egemen olarak ilan edemediği ve iktidarı geri dönülemez biçimde kalıcı olarak uhdesinde tutamadığı prensibi üzerine inşa edilmiş bir siyasal sistemdir.

1.3. DEMOKRASİ/TARİHSEL ÇERÇEVE

Tarih boyunca farklı toplumlar yaşantılarıyla evrensel bilgi birikimine katkı sunarak bilgiyi ortak bir miras haline getirmektedirler. Bilginin kendisi ortaya çıkma, ilerleme ve olgunlaşma aşamalarından geçmektedir. Demokrasi kavramı da benzer bir şekilde farklı uygarlıkların katkılarıyla ve çeşitli tarihsel dönemlerden geçerek şekillenmiş bir siyasal düşünce sistemidir. Buradan hareketle demokrasinin hangi tarihsel süreçlerden geçtiğini anlamak, bu kavramın günümüzdeki içeriğini ve önemini kavramak için zorunludur.

Demokrasi kavramının kökenlerinin Antik Yunan uygarlığına dayandığı bilinmektedir. Bu uygarlık, polis devletleri şeklinde örgütlenmiş bir yapıya sahiptir. Toplumda ekonomik farklılıkların nispeten sınırlı olması ve nüfusun küçük sayıda bulunması, demokratik düşüncenin gelişmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. Antik Yunan polis devletlerinin küçük ölçekli yapısı, halk toplantılarının kamusal meydanlarda gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu meydanlarda bir araya gelen yurttaşlar, yönetim süreçlerinde doğrudan etkili olma yetkisine sahip bulunmakta ve kamusal konularda söz sahibi olmaktadır. Ancak köle konumundaki bireyler ve kadınlar yurttaş sayılmadıklarından, bu katılım süreçlerinin dışında bırakılmışlardır. Halk katılımına dayanan bu yönetim düzeninde parlamenter yapıların var olmadığı görülmektedir. Kamusal görevleri yerine getirecek yurttaşların belirlenmesinde seçim

yöntemi yerine kura çekme veya sırayla görevlendirme usulleri uygulanmaktadır (Kışlalı, 1984: 63).

Dönemin tarihsel koşulları göz önünde bulundurulduğunda, insanların bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmaları, konuları sorgulamaya açık bir yaklaşımla ele almaları ve meseleleri farklı açılardan değerlendirmeleri önemli bir ilerleme olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra kralın yetkilerini halkla paylaşması ve onların görüşlerini dikkate alması, demokrasi düşüncesinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu koşullarda ortaya çıkan demokratik hareket, ilerleyen dönemlerde birçok devletin anayasal belgeler hazırlamasına, bu anlayışı geliştirmek için çaba göstermesine ve toplumların vazgeçilmez bir değeri haline getirmesine katkıda bulunmuştur. Nitekim kent devleti örgütlenmesine sahip Antik Yunan'da her kentte Yaşlılar Meclisi bulunmakta, geniş meydanlarda toplumsal sorunlar tartışılmakta ve fikir alışverişleri gerçekleşmektedir. Öte yandan çocuklar, kadınlar ve köleler bu meclis yapılanmalarına katılamamakta ve görüş beyan edememektedirler. Ne var ki dönemin şartları dikkate alındığında, insanların bir araya gelerek düşüncelerini ifade etmeleri, gelecekte siyasal katılım mekanizmalarının gelişmesine, farklı fikirlerin tartışılarak doğru sonuçlara ulaşılmasına ve hoşgörü kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kışlalı, 1984: 64).

Atina demokrasisinin önemli bir kurumu olan Beşyüzler Konseyi'ni (Boule) otuz yaşını doldurmuş yurttaşlar oluşturmaktadır. Bu konsey, halkın bir yıllığına kura yoluyla seçtiği temsilcilerden meydana gelmektedir. Konseye, Atina'yı oluşturan on kabilenin gönderdiği elişer kişi sırayla seçilmektedir. Her Atina yurttaşının yaşamı boyunca en az bir yıl süreyle bu konsey üyeliği görevini üstlenmesi beklenmektedir. Beşyüzler Konseyi, Meclis adına hareket etmekte ve ağırlıklı olarak yürütme organı işlevi görmektedir. Bu konsey, Meclis tarafından alınan kararların uygulanmasını denetleme görevini yerine getirmektedir (Tanilli, 1981: 22).

Yunan kent devletlerinin ardından M.Ö. 509'da Roma İmparatorluğu döneminde monarşiden cumhuriyete geçilmesi, demokrasinin gelişimi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Halkçı yönetim anlayışı Roma kentinde kendini göstermeye başlamış, ancak Romalılar kendi sistemlerine cumhuriyet anlamına gelen 'republic' adını vermeyi tercih etmişlerdir. Latince 'res' şey ya da ilişki, 'publicus' ise halk anlamına gelmektedir; dolayısıyla genel bir çeviriyle cumhuriyet, 'halka ait olan' anlamını taşımaktadır.

Cumhuriyete katılma hakkı başlangıçta soylular ve aristokratlarla sınırlıyken uzun mücadeleler sonucunda alt tabakadan olanlar da yönetime katılma hakkı elde etmişlerdir. Bununla birlikte Atina’da ve 20. yüzyıl demokrasilerinde olduğu gibi buradaki katılım da sınırlı kalmış, kadınlar bu sürece dahil edilmemiştir (Dahl, 2017: 21).

Demokrasinin gerçekleşebilmesi için gerekli koşullar Orta Çağ döneminde ortadan kalkmıştır. Batı Roma İmparatorluğu’nun Kavimler Göçü sonucunda yıkılmasının ardından Avrupa’da feodal düzen egemen olmaya başlamıştır. Bu dönemde toplumsal, siyasal ve ekonomik haklar derebeyine bağlılık üzerinden şekillenmiş ve siyaset yapma etkinliği yalnızca toprak sahibi zengin kesimlerin elinde kalmıştır. Orta Çağ, iktidar çatışmalarının yaşandığı karanlık bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Kilise ve devletin birbirinden ayrı olduğu dönemlerde birey, siyasal güçlerin baskılarına karşı kiliseye sığınma olanağı bulabilirken bu iki gücün birleşmesiyle dini kurallar siyasal toplumun yasaları haline dönüşmüş ve bireyin sığınabileceği bir alan kalmamıştır. Düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünün tanınmadığı bir dönem yaşanmıştır (Göze, 2016: 71-76).

18. yüzyıla gelindiğinde hemen hemen tüm coğrafyalarda mutlakiyet yönetim biçimine karşı hoşnutsuzluklar giderek artmış ve kendini belirgin şekilde göstermeye başlamıştır. Demokrasi tarihinde eski dönemden modern döneme geçişi simgeleyen önemli dönüm noktalarından biri 1776’da Amerika’da yaşanmıştır. Amerikalılar 1776’da İngiliz sömürge yönetiminden kurtulma amacıyla kolonilerin birleşmesiyle mücadele başlatmış ve ‘Haklar Bildirisi’ ile ‘Bağımsızlık Bildirgesi’ni ilan etmişlerdir. Bu bildirge, demokrasi tarihinin önemli belgelerinden birini oluşturmaktadır. Amerika’nın bağımsızlık mücadelesini kazanmasının ardından 1787’de yürürlüğe koydukları yeni anayasa ile demokrasinin temellerini atmışlardır (Kuzu, 1992: 337).

Demokrasi için bir diğer önemli dönüm noktası ise 1789 Fransız Devrimi olmuştur. Bu devrim, mutlakiyet rejimine karşı bir ayaklanma şeklinde başlamış ve Amerika’daki gelişmeleri izleyerek ‘İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin yayınlanmasını sağlamıştır. Bu bildirge, insanların özgürlüğünü, yasalar önünde eşitliği, herkesin kamu görevlisi olabilme hakkını, söz ve basın özgürlüğünü, özel mülkiyetin dokunulmazlığını ve vergilerin toplumda dengeli bir şekilde dağıtılmasını kapsayan

temel hak ve özgürlükleri içermektedir. Bunun sonucunda 1791’de yürürlüğe giren Fransız Anayasası, Kral’ın yetkilerini sınırlandırmış ve siyasal iktidarı halkın seçeceği bir parlamento ile Kral arasında paylaşmıştır (Sander, 2013: 164).

Demokrasinin 20. yüzyıldaki gelişimini Dahl şu şekilde özetlemektedir: 20. yüzyılın ikinci yarısında dünyada köklü bir siyasal değişim yaşanmıştır. Demokrasinin tüm ana alternatifleri ortadan kalkmıştır. Yüzyılın başlarında demokrasinin modernizm öncesi rakipleri olan monarşi, babadan oğula geçen aristokrasi ve sınırlı bir nüfusun oy kullanmasına dayalı oligarşi, insanların çoğunun gözünde meşruiyetini kaybetmiştir (Dahl, 2017: 7).

Demokrasinin tarihsel gelişimi değerlendirildiğinde, çeşitli dönemlerde kilisenin baskısına, kraliyet otoritesine, sömürgeci güçlerin egemenliğine karşı başkaldırıları biçiminde ve ekonomik-toplumsal gelişmelerin desteğiyle gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Dünya Savaşları’nın da etkisiyle demokrasi birçok ülkede ya galip gelen ülkelerin baskısıyla, ya zaferi kazanan ülkelerin Batılı olmasından dolayı ya da savaş sonrası zayıflayan devletlerin sömürgelerinin özgürleşmesiyle canlanmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasal alan demokrasinin egemenliğine girmiştir. Sonuç olarak demokrasi, ulus-devlet oluşumunu sağlayan, çağına göre daha ileri sayılan belirli bir kültür düzeyine ulaşmış toplumlarda ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Çam, 1995: 390).

1.4. DEMOKRASİ/TEMEL İLKELER

1.4.1. Eşitlik

Bireyler arasındaki değer atfının temel kriteri, insanlık vasfının taşınması olarak belirlenmektedir. Doğuştan gelen herhangi bir unvan veya ayrıcalık durumu söz konusu değildir. Her birey dünyaya özgür ve eşit koşullarda gelmektedir. Bulunduğu sosyal ve ekonomik şartların niteliği ne olursa olsun, her insan eşit değer ve saygı görme hakkına sahiptir; zira kişinin içinde bulunduğu durum ve şartlar, insan olarak taşıdığı eşit değeri ve saygıyı değiştirmemektedir (Baltacı, 1996: 202). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde eşitlik ilkesi, ‘ulusalüstü’ sözleşmelerin temel aldığı ve insan haklarından yararlanma konusunda yorumlanması ile uygulanması gereken ‘evrensel’ ve ‘üstün’ bir ilke olarak konumlandırılmıştır (Gülmez, 2010: 217).

Eşitlik kavramının anlaşılması için farklı tanımlamalara bakmak gerekmektedir. Tanımlamalara bakıldığında, bu kavramın insanların kanunlar ve yasalar önünde aynı haklardan yararlanması ve yasalar önünde eşit olarak tanınması anlamına geldiği görülmektedir. Bir perspektifte, insanlar arasındaki her türlü farklılığa rağmen, insan onurunun korunması ve her bireyin yönetime eşit bir şekilde katılması olarak tanımlanmıştır (Yavuz, 2009: 284). Bu çerçevede eşitlik, toplumdaki tüm vatandaşlar arasında din, dil, ırk, cinsiyet, siyasal görüş, engel durumu gibi nedenlerden dolayı cezalandırma, yasak getirme, kısıtlama, ayrı muamele yapma gibi yöntemlere başvurulmadan tüm vatandaşların herhangi bir fark gözetilmeksizin devletin sunmuş olduğu tüm imkânlardan eşit bir biçimde yararlanması anlamını taşımaktadır.

Siyaset teorisi açısından eşitlik kavramı ele alındığında, genel olarak insanların değer, hak, özgürlük ve sorumluluk gibi açılardan eşit olduğu ya da olması gerekliliği şeklindeki normatif bir durumu ifade ettiği görülmektedir. Sartori açısından eşitlik kavramı, doğal hayatın içinde kendiliğinden olmayan ve elde tutmak için sürekli çaba gerektiren bir nitelik taşımaktadır. Bu kavram; kadere, şansa, haksız güce ve ayrıcalıklara karşı insanların protesto idealini simgelemektedir. Sartori'nin değerlendirmesine göre eşitlik, ulaşıldığında farklı eşitsizlikleri doğurmasından dolayı insani idealler arasında en tatmin edilemez olanıdır. Eşitlik ideali insanoğlu için sonu olmayan bir yarış niteliği taşımaktadır. Eşitliğin aynılık ile olduğu kadar adaletle de ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu perspektifte, insanların eşitliğinin bilardo toplarının birbirine olan eşitliğinden farklı bir anlama geldiği düşüncesiyle, siyaset felsefesinde eşitlik, adalet kavramı ile birlikte irdelenmektedir (Sartori, 1996: 365).

1.4.2. Özgürlük

Özgürlük terimi, düşünce tarihi boyunca üzerinde çokça tefekkür edilerek problem edinilmiş ve tanımlanmaya çalışılmış kavramlardan birisi haline gelmiştir. Özgürlük kelimesi, insanoğlunun anlam arayışı içerisinde en önemli duraklarından birisi olmuştur. Gerek bireysel anlamda, gerekse kamusal alanda özgürlük, toplumları yüzyıllardan beri meşgul etmiştir. Özgürlük kavramı felsefe, politika, edebiyat, sosyal bilimler, hukuk gibi birçok alanın merkezinde bulunmuştur. Tarih boyunca birçok düşünür kendi felsefesini tanımlarken özgürlüğe yer vermiştir. Özgürlükle ilgili tanıma bakıldığında; özgürlük, herhangi bir kişiye, zorlamaya bağlı olmadan, dilediği gibi

davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumunu ifade etmektedir (Hançerlioğlu, 1977: 105).

Özgürlük kavramına demokrasi perspektifinden bakıldığında demokrasi ile özgürlük kavramının birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Demokrasi, toplumun kendi kendisini denetlemesi anlamına gelmektedir. Toplumun kendi kendini denetlemesi ise toplumun oybirliği ile hareket etmesiyle mümkün olabilmektedir. Toplumun oybirliği ile hareket etmesi, ferdin kendi kendini idare etmesi anlamını taşımaktadır. Ferdin kendi kendini idare etmesi durumu ise ferdin özgürlüğünü ifade etmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, demokrasinin özgürlükle özdeş olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, demokrasinin ön şartı olarak özgürlüğün konumlandığı ve özgürlüğün olduğu yerde demokrasinin gelişim alanı bulacağı ortaya çıkmaktadır (Kaplan, 1994: 268).

Özgürlük, demokrasinin temel ilkelerinden biri olup çok sayıda ulusal ve uluslararası sözleşmelerde şekil bulmuştur. Özgürlük kavramı ulusal ve uluslararası sözleşmelerde doğuştan gelen bir hak olarak nitelendirilmiştir. Bu kavram çeşitli yapıtlarla güvence altına alınmıştır. Temel hak ve hürriyetler insanın sahip olması gereken onur niteliğindedir. Toplumdaki her vatandaş temel hak ve hürriyetlere sahip olmalı ve bunu kullanabilmelidir. Aynı zamanda temel hak ve hürriyetler, demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır. İfade hürriyeti, demokrasi uygulamasının gerçekleşmesi için zorunludur (Yavuz, 2009: 299).

Özgürlük anlayışının temelinde, bireylerin isteklerini gerçekleştirmeleri önünde duran dış engellerin bulunmaması yatmaktadır. Bu bağlamda, gerçekten özgür toplumsal yapıların ayırt edici niteliklerinden biri, toplumun tamamına dayatılan tek bir baskın ulusal hedefin mevcut olmamasıdır. Tarihi süreçte, topluma böylesi tekil bir amaç empoze etme gayretleri hiçbir zaman tam anlamıyla sonuç vermemiş ve bu durum çağdaş totaliter yönetimlerin karakteristik bir kusuru olarak belirmiştir. Demokratik anlayış çerçevesinde, geniş sınırlar içerisinde var olan beğeni ve düşünce zenginliğinin başlı başına pozitif bir değer olduğu kabul edilmektedir. Bu zenginlik sadece belirli bir hedefe ulaşmak için kullanılan bir vasıta değildir. Zira bu çeşitliliğin yokluğunda, bireylerin sahip oldukları farklı kapasiteleri geliştirmeleri olanaksızdır. Bu noktada gerekli olan sınırlandırmanın, beğenilerin geliştirilme sürecinde başka insanlara eziyet

edilmemesi olduğu belirtilmelidir. Önemle altı çizilmesi gereken bir husus vardır: En geniş özgürlük alanlarına sahip bir toplumsal düzen dahi, üyelerinin sahip olduğu tüm arzu ve içgüdüleri doyuma ulaştırmalarına müsaade etmemektedir. Bu nedenle özgürlük kavramı, kayıtsızlık ve sınırsızlık manasına gelmemektedir (Wollf ve Moore, 2014: 71).

Özgürlüğün genişletilmesi yönünde iki temel yol bulunmaktadır: Gücün maksimum seviyeye ulaştırılması veya isteklerin minimum seviyeye çekilmesi. Üyelerinin birbirlerini yok etme arzusu taşıdığı bir toplumsal yapının, barışçıl toplumlarla aynı özgürlük düzeyinde olamayacağı aşîkârdır. Bu durum göstermektedir ki isteklerin dönüştürülmesi suretiyle güç artışıyla eşdeğer bir özgürlük genişlemesi yaratılabilmektedir. İnsan doğası dış faktörlerden etkilenmekte, bu faktörler ve insan arasında karşılıklı etkileşim vasıtasıyla bir denge kurulmaya çalışılmaktadır. Alışık olduğu çevreden çıkarılıp beklenmedik bir anda farklı bir muhite yerleştirilen kişi özgür sayılamaz. Bununla birlikte o yeni muhit, içerisinde var olan ve ona adapte olmuş kişiler için özgürlük imkânları sunabilmektedir. Dolayısıyla özgürlük bahsi açıldığında, değışen çevresel koşullarla paralel olarak isteklerin de evrilebileceğı göz önünde bulundurulmalıdır (Russell, 2004: 167-168). Toleransa dayalı toplumsal düzenlerde özgürlüğün hayat bulabildiğı gözlemlenirken hoşgörüsüz yapıların özgürlükten yoksun olduğu söylenebilmektedir.

Bireysel perspektiften bakıldığında, özgürlük kavramı insanın tek başına var olmadığının bir tezahürü niteliğindedir. İnsanoğlu yapısal olarak kolektif yaşama eğilimli olduğundan, başkaları ile ortaklaşa yaşarken riayet edilmesi zorunlu birtakım hudutlar mevcuttur. Bu hudutlar, kimi zaman bireyin kendi iradesiyle varlığına dahil ettiğı, kimi zaman ise toplumsal hukuk düzeniyle tesis edilen sınırlardır. Özgürlük anlayışı, kendine has bir çerçeve dahilinde bazı düzenleyici ilkeler ortaya koymaktadır. Bu düzenleyici ilkelerin arkasındaki temel saik, özgürlüğün sınırlarının diğeri bireyler nezdinde de idrak edilmesini temin etmektir. Bir kişinin trafikte geçerli kurallara uymaması halinde ortaya çıkacak netice kesinlikle arzu edilir olmayacaktır. Durması icap eden noktada süratli bir hareket hem kendisi hem de başkaları açısından zarara yol açabilecektir. Birey, belirlenen sınırlar dahilinde kalarak kendi ile alakalı ve başkasına hasar vermeyen muamelelerde bulunma hakkına sahiptir. Sınır kavramı, bir başkasının hak sahasının başladığı yeri işaret etmektedir.

1.4.3. Hoşgörü

Toplumsal hoşgörünün varlığı, demokratik kültürün inşası sürecinde vazgeçilmez bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, farklı özelliklere sahip unsurların bir arada bulunduğu demokrasilerde, bütünün ayırt edici niteliği olan çeşitliliğin sürdürülebilmesi için hoşgörü zorunlu bir mekanizma işlevi üstlenmektedir (Touraine, 1997: 277). Farklılıkların uzlaştırılabilmesi, demokrasinin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. Hoşgörülü olma hali, uzlaşma kapasitesinin diğer bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çeşitli düşünce, inanç ve davranış biçimlerinin olağan karşılanabilmesi ancak hoşgörü aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Aksi durumda, toplumsal düzlemde uzlaşma ve işbirliği imkânından söz edilemez. Uzlaşma ve hoşgörünün bulunduğu ortamlarda toplumsal bütünleşme ve barış sağlanabilmektedir. Buna karşılık söz konusu unsurların yokluğunda çatışma ve zıtlasma durumu ortaya çıkmaktadır (T. Ateş, 1995: 53). Buradan hareketle hoşgörü ve uzlaşmanın birbirlerinden ayırtılamayan ve özdeşleşen iki öge olduğu anlaşılmaktadır.

Hoşgörü kavramı, her şeyi görmezden gelme veya vurdumduymazlık anlamına gelmemektedir. Aksi bir durumda, disiplinsizlik ve sorumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Hoşgörünün kayıtsızlık, serbest bırakma ve müsamaha etme gibi kavramlardan ayırtırılması gerekmektedir. Söz konusu kavramlar, hoşgörünün çıkış noktasını oluşturan toplumsal çeşitlilik durumunda hoşgörünün ön koşullarını oluşturacak biçimde ortaya çıkan kınama, iğrenme ve hoşlanmama duygularını içermemektedir (Yürüşen, 1996: 12).

Hoşgörünün içerdiği unsurların ortaya konması, kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Hoşgörünün öğeleri sevgi, saygı, güven ve anlayış olarak sıralanabilir. Sevgi, hoşgörünün en temel ögesini oluşturmaktadır. Bir perspektifte, hoşgörü bir insanın veya bir toplumun kendisinden farklı olan, farklı düşünen, kendi onayladığının dışında inanç ve değerler sistemine sahip olan insan veya toplumlara karşı sevecen bir tahammül içinde olması anlamına gelmektedir (Tezcan, 1995: 103). Bu çerçevede hoşgörü, toplumdaki farklılıkların karşılıklı sevgi ile mümkün kılınması, başka bir deyişle farklılıklara sevgi ile yaklaşılması anlamını taşımaktadır. Nitekim sevgi, insanları birbirine yakınlaştıran ve bir arada yaşamalarını mümkün kılan olumlu

duyguların bütününe ifade etmektedir. Kısacası, sevgi ile hoşgörü arasında bir kaynaşma olmadığı durumda, insanlar arasında kurulacak olan hoşgörü zinciri uzun ömürlü olamayacaktır.

Hoşgörünün sağlam temellere dayanmasını sağlayan bir diğer öge ise saygıdır. Günümüzde hoşgörünün anlamını saygı ile özdeşleştiren pek çok düşünür bulunmaktadır. Bugün başkalarının düşüncelerine ve inançlarına yalnızca saygı gösterilebileceği vurgulanmaktadır (Fuat, 2000: 100). Hoşgörünün sözlük anlamı, başkalarının inanç, görüş ve törelerine saygıyı kapsamaktadır (Çubukçu, 1995: 115). Benzer bir anlayış Uluslararası Hoşgörü Kongresi'nde de açıklanmıştır. Yayınlanan bildiriye göre hoşgörü, kişinin kendi düşünce ve değer yargılarına uymayan düşüncelere ve değer yargılarına sahip kişilerin haklarına saygılı olmasıdır. Çünkü insanlığın devamı için hoşgörü şarttır (Keleş, 1995: 115). Sonuç olarak saygı, farklılığı bir arada tutan unsurlardan birini oluşturmaktadır.

Hoşgörü anlayışının toplumlarda gelişebilmesi için insanlar arasında görülen sevgi ve saygının yanı sıra güven ve anlayış gibi duygu ve düşüncelere de ihtiyaç bulunmaktadır. İnsanların birbirlerine güven duyması, istikrarlı bir demokrasi için hayati önem taşımaktadır. Hoşgörü, insanın kendi düşüncesine, inançlarına, değerler sistemine sahip olan bir güvenin sonucu olmaktadır (Fuat, 2000: 100). Güveni bulunmayan insanlar saldırgan ve hoşgörüsüz bir karakter sergilemektedir. Toplumda güven duygusu geliştikçe, insanlar başkalarına karşı geniş bir hoşgörü anlayışına kavuşmaktadır. Güven ile hoşgörü arasında bir bağ kurularak hoşgörünün olgun, kişiliği gelişmiş ve kendine güvenen bir ruh davranışı olduğu ileri sürülmektedir (Doğan, 1995: 129).

1.4.4. Katılımcılık

Türk Dil Kurumu'nun güncel Türkçe sözlüğüne göre 'katılım' kelimesi, katılma işi ve iştirak anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla bu kavram, bir şeyden pay almak, bir olguya ortak olmak, belirli bir sürecin aktörleri arasında yer edinmek gibi anlam çerçeveleri sunmaktadır (Bilgin ve Göregenli, 2002: 53). Kavramın işaret ettiği bu olgu, temsili sistemin ve dolayısıyla siyasal düşünce tarihinin en köklü tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

Buradan hareketle, kamu politikalarının belirlenmesi, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarında yer alma ya da iktidarın aldığı kararları etkilemeye yönelik eylemlerde bulunma biçimiyle ortaya çıkan katılım, modern toplumları geleneksel toplumlardan ayıran en belirgin özelliklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim insanın kendi yaşamını yönlendirme arzusu, kendini gerçekleştirme isteği, yönetim mekanizmalarında irade beyan etme yetisi ve karar alma süreçlerine katkı sunma talebi devam ettiği sürece, katılım kavramının gündemde kalacağı açıktır. Bu bağlamda katılımın yalnızca dar kapsamlı siyasal alanda gerçekleşen bir eylem olmadığı, kamusal alanın burjuva sınıfının sınırlarını aşarak genişlemesi ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla toplumsal ve kültürel alanlarda da görünür hale gelen bir faaliyet olduğu vurgulanmaktadır (Habermas, 2005: 62-65). Bu perspektif, katılımın farklı durumlarda farklı biçimler alabileceği görüşünü desteklemektedir. Nitekim katılımın çeşitli biçimleri, farklı sınıflandırmalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Varlığını sürdürmek için katılım, yaşama geçiş katılımı, şiddet için şiddet katılımı, karşı çıkış yolu ile katılım, özdeşleşme katılımı ve yönetime katılım gibi başlıklar altında kategorize edilebilmesine karşın, uygulama alanı en geniş olan biçiminin siyasal ve yönetsel mekanizmaların işleyişine katılımı kapsayan siyasal katılım olduğu görülmektedir (Bilgin ve Göregenli, 2002: 59-60).

Bu çerçevede, yönetim anlayışlarının dönüşümüne paralel olarak katılımcılığın giderek daha önemli bir konuma yükseldiği belirtilmelidir. Kamu yönetimi açısından ele alındığında katılımcılık, karar alma süreçlerine halkın dahil olmasını ifade etmektedir (H. Ateş ve Buyruk, 2018: 85). Özellikle tüm dünyada yerel yönetimlerin gelişim göstermesiyle birlikte katılımcılığa atfedilen değerin arttığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle yöneticiler ile vatandaşlar arasında kurulacak diyalogun etkili olmasında katılımcılığın öncü bir rol üstlendiği söylenebilir.

Katılımcılık meselesi, 20. yüzyılın sonlarına doğru yasalarla korunması gündeme gelen bir konu haline gelmiştir (Akarçay, 2015: 398). Bu gelişme, katılımcılığın sadece kamu yönetimi alanında değil toplumsal yaşamın tüm alanlarında giderek daha fazla tartışılan bir olgu olarak belirdiğini göstermektedir.

Katılımcılık tanımlanırken siyasi hayat, sivil hayat, sosyal hayat ve değerler olmak üzere dört temel boyuttan faydalanılmaktadır. Siyasi hayat boyutu kapsamında

siyasi partilere üyelik, seçimlere katılım ve kadınların temsil edilmesi gibi konular öne çıkmaktadır. Sivil hayat boyutunda kanuni gösterilere iştirak etme, insan haklarının savunulması, çevre ve ticaret örgütlerine üye olma gibi unsurlar yer almaktadır. Sosyal hayat boyutunda eğitim kurumlarında bulunma, derneklere katılma, dini ve milli organizasyonlarda yer alma gibi örnekler bulunmaktadır. Değerler boyutunda ise insan hakları, demokrasi, ulusal ve uluslararası sorunlara karşı geliştirilen bakış açısı gibi konular ele alınmaktadır (Altun ve Şahin, 2019: 1814). Bu boyutların her biri, katılımcılığın sahip olduğu kapsamı şekillendirmesi bakımından ayrı ayrı önem taşımaktadır.

Demokrasinin özünde kitlesel bir hareket olarak varlık gösterdiği bilinmektedir. Bu çerçevede, çoğulculuk ilkesini temel alan demokratik sistemlerde karar verme mekanizmasının işlerlik kazanması ancak katılım aracılığıyla mümkün olmaktadır. Nitekim kararlar ilişkili olan kesimlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, alınacak kararların başarı olasılığını arttıran temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle tek taraflı olarak alınan kararların ne denli faydalı olduğu iddia edilse de ilgili kesimler tarafından olumlu bir karşılık bulmadığı görülmektedir. Bu durum, insanların yalnızca kendilerine iyilik yapılmasını beklemediklerini, aynı zamanda değer görme, duygu ve düşüncelerinin dikkate alınması, görüşlerinin sorulması gibi taleplere de sahip olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda demokratik bir toplumda, her düzeyde gerçekleşen insan ilişkilerinin karşılıklı sevgi, saygı ve çıkarlara göre şekillendirilmesi, uygarlık düzeyinin bir göstergesi olarak algılanmaktadır.

1.5. AİLE İÇİ DEMOKRASİ

İnsanlık tarihi boyunca toplumların temel yapı taşı olan aile kurumu, evlilik akdiyle başlayan ve her kültürde vazgeçilmez bir sosyal değer olarak kabul gören bir müessesedir. Toplumsal yapının en küçük ancak en güçlü birimi olan aile, kuşaklar arası kültürel aktarımın gerçekleştiği, bireylerin toplumsallaşma süreçlerinin şekillendiği ve üyelerine koşulsuz psikolojik destek ile manevi doyumun en üst seviyede sunulduğu birincil bir sosyal birim niteliği taşımaktadır. Her ne kadar farklı tarihsel dönemlerde ve çeşitli toplumsal yapılarda aile kavramına farklı anlamlar yüklenmiş olsa da bu kurumun özünde neredeyse evrensel nitelikte kabul edilebilecek gelişimsel süreçlerin yaşandığı bir sosyal yapı olduğu görülmektedir. Tarihsel süreç

içerisinde ailenin yapısal formunda önemli dönüşümler yaşanmış, geniş aile yapısından çekirdek aile modeline geçişler gözlemlenmiş olmasına karşın, ailenin toplumsal önemine dair herhangi bir azalma söz konusu olmamıştır.

Aile, toplumun en küçük sosyal organizasyonu olmasının yanı sıra, aynı zamanda ilk ve en temel eğitim kurumudur. Bu açıdan bakıldığında, bireyin duygusal dünyasını, düşünce yapısını, davranış kalıplarını ve eğitim süreçlerini ilk kez deneyimlediği alan olarak aile, benzersiz bir işleve sahiptir. Psikanalitik kuramın öncüleri Freud ve Adler başta olmak üzere pek çok psikolog, çocuğun yaşamının ilk yıllarının gelişim sürecinde belirleyici bir kritik dönem oluşturduğunu ve sonraki tüm gelişim aşamalarının bu erken dönemde kazanılan kişilik özelliklerine dayalı olarak biçimlendiğini vurgulamaktadır. Çocuk, henüz formel eğitim süreçleri başlamadan önce, bedensel, bilişsel ve karakter gelişimi açısından hayati bir dönemden geçmektedir. Dahası, çocukluk döneminin ötesinde bile ‘ev’ ortamı, birey için birincil toplum özelliğini korumaya devam etmektedir (Büyükdüvenci, 1990: 591).

Aile kurumunun en temel işlevlerinden biri, bireylerin kişiliklerini şekillendirmede oynadığı belirleyici roldür. Çocuğun kişilik yapısının temellerinin atıldığı ve biçimlendiği birincil alan olarak aile, bu gelişim sürecinin merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda bireyin yaşam boyu taşıyacağı alışkanlıkları, içselleştireceği kültürel özellikleri ve sergileyeceği kişilik özelliklerinin tamamı aile ortamında kazanılmakta ve zaman içinde geliştirilmektedir. Bununla birlikte, sosyalleşme sürecinin temel dinamiklerinin edinildiği ilk ortam da yine aile kurumudur. Dolayısıyla aile, çocuğun toplumsal yaşama hazırlanmasında kritik bir işlev görmektedir. Diğer taraftan, aile yapısı içerisinde her bir üyenin kendine özgü iş bölümleri ve üstlendiği sorumluluklar bulunmaktadır. Aile bireylerinin birbirlerine karşı çeşitli istek ve arzuları olduğu gibi, birbirlerinden belirli beklentiler içinde oldukları da bilinmektedir. Aile içinde oluşturulan ve uygulamaya konulan kurallar ile normlar, yalnızca ev ortamıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireylerin toplumsal yaşamdaki konumlarını ve davranış biçimlerini de düzenlemektedir. Toplum içindeki yeri ve rolü bu şekilde belirlenen bireyler hem kendi aileleriyle hem de çevrelerindeki diğer bireylerle daha sağlıklı ve işlevsel bir iletişim kurma kapasitesine sahip olabilmektedir.

Bir çocuğun demokratik kişilik özellikleri kazanmasında etkili olan pek çok faktör bulunmakla birlikte, bu faktörlerin en başında ve en etkili olanı hiç şüphesiz ailedir. Çocuğun sosyal becerilerinin ve bilişsel kapasitesinin gelişimi aile ortamında temellenmeye başlamakta ve ardından okul çevresiyle devam etmektedir. Bu nedenle, ailenin çocuğun yaşamının en erken dönemlerinden itibaren ona uygun bir rol model sunması kritik bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aileler, çocuklarına demokratik değerleri, insanlık sevgisini ve insan haklarına olan bağlılığı yaşayarak gösterme sorumluluğunu taşımaktadır. Aile içinde edinilen değer yargıları, çocukların ve gençlerin dünyayı algılama biçimlerini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, demokratik yaşam pratiklerinin aile içinde yerleşmesinin toplumsal yaşamın demokratikleşmesine doğrudan katkı sağladığı ifade edilebilir.

Çocuğun aile ortamında kazandığı tutumlar ve değerler, onun gelecekteki yaşamını yönlendiren temel unsurlardır. Çocuğun aile bireylerinin sergilediği davranış eğilimleri, onun için somut bir model teşkil etmekte ve büyük ölçüde çocuğun kendi davranış eğilimlerini de tanımlamaktadır. Demokratik, hoşgörülü ve kucaklayıcı bir aile atmosferinin hâkim olduğu evlerde büyüyen çocuklar, aktif karar alma becerisine sahip, özerk düşünebilen ve yaratıcılık kapasitesi yüksek toplumsal bireyler olarak yetişmektedir. Bu çocuklar daha yüksek düzeyde sosyal tanınma kazanmaktadır. Bu şekilde yetişen çocuklar, merak duygusu gelişmiş, başarı odaklı ve olumlu bireyler haline gelmektedir. Böyle bir kişilik yapısına sahip bireylerin baskı altına alınması veya kolayca yönlendirilmesi oldukça güçtür.

Aile içi iletişim dinamiklerinin ve etkileşim kalıplarının, çocukların ve gençlerin bireysellik duygusunu ve kişilik yapısını geliştirmede son derece etkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu bölümün başında ayrıntısıyla açıklanan eşitlik, özgürlük, hoşgörü ve katılımcılık gibi demokratik değerlerin toplumda yaşatılabilmesi ve sürdürülebilmesi için bu değerlerin öncelikle aile kurumu içinde yerleşmiş olması gerekmektedir. Ebeveynlerin çocuklarını sorumluluk bilinci gelişmiş, işbirliğine açık, öz disiplin sahibi, pozitif bakış açılı ve yaratıcı bireyler olarak yetiştirmeleri, ancak sağlıklı bir aile içi iletişim ortamının varlığıyla mümkün olabilmektedir (Nazlı, 2003: 65).

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE AİLE

Bu bölümde, birinci bölümde ayrıntısıyla açıklanan demokrasinin temel niteliklerinin bir çocuğun davranışına nasıl yansıdığı mercek altına alınacaktır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde öncelikle çocuk ve aile arasında demokratik davranışın doğası incelenecektir. Buradan hareketle, ilerleyen yaşlarında demokratik bir özne olabilmesi için çocuğun aile içindeki yetiştirme şartlarının diğer bir ifadeyle aile içi demokrasi kavramının temellerine doğru bir kazı çalışması yapılacaktır. Sonrasında ise çalışmanın üçüncü bölümünde yapılacak olan Arno Gruen'in demokrasi ve çocuk ilişkisine dair yaptığı eleştiriye bir altlık oluşturabilmek adına demokratik ve anti-demokratik aile, anne-baba, kardeş başka bir deyişle aile ve ebeveyn tutumları ekseninde bir analiz yapılacaktır.

2.1. DEMOKRATİK DAVRANIŞIN DOĞASI

Demokratik davranış, bireylerin demokratik değerleri içselleştirmeleri ve günlük yaşamlarında bu değerler doğrultusunda hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Bu kavram, demokrasinin bireysel tutumlar ve gündelik pratikler düzeyinde de gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Demokratik davranış, oy kullanma veya siyasal katılım gibi dar anlamda siyasal eylemlerle sınırlı olmayıp kişilerarası ilişkilerde, aile içinde, okulda, iş yerinde ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında demokratik ilkelerin yaşanmasını içermektedir. Demokratik davranışın gelişiminde eğitim ortamlarının oynadığı rol, toplumsal düzeyde demokratik bir kültürün yerleşmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Eğitim süreçlerinde sergilenen tutumlar, bireylerin demokratik değerleri içselleştirmesinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Bu çerçevede demokratik davranışın doğası, bireylerin özgürce düşünebilmeleri, fikirlerini ifade edebilmeleri ve karar alma süreçlerine eşit bir şekilde dahil olabilmeleri üzerine kurulmaktadır (Yavuzer, 1999: 45).

Her bireyin farklı özelliklere sahip olduğunun; duygu, düşünce ve davranışlarının aynı olamayacağının kabulü, demokratik davranışın temelini oluşturmaktadır. Belirli kalıplar içinde düşünmenin demokratik tutum sergilemenin önündeki en büyük engel olduğunun bilincine varılması gerekmektedir. Bireylerin insan olmanın doğal bir sonucu olarak hata yapabilecekleri, yanlış davranışlar sergileyebilecekleri ve çeşitli sorunlarla

karşılaşılabileceklerinin anlaşılması demokratik yaklaşımın vazgeçilmez unsurlarındandır (Çetin, 2001).

Demokratik davranışın kazanılması ve uygulanması için öncelikle bu davranışın tanınması ve anlaşılması gerekmektedir. Bireylerden beklenen tutumlar hakkında bilgi sahibi olmamaları durumunda bu tutumları sergilemeleri mümkün değildir. Haklar ve sorumluluklar konusunda bilinçli olmayan bireylerden sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenemez. Bu nedenle demokratik tutum sergileyen bir bireyin sorumluluklarını yerine getireceği bilinen bir gerçektir. Bireyler haklarını elde ettiklerinde ve bu haklardan sorumlu olmayı öğrendiklerinde demokratik davranış kalıpları geliştirmektedirler. Herhangi bir hakka sahip olmayan birey ise koruyacağı ve geliştireceği bir değere sahip olmadığından sorumluluk bilinci geliştiremez (Başar, 1999).

İlk eğitimini aldığı aile ortamının ardından birey, eğitim kurumuyla tanışmakta ve gelişimini her iki kurum aracılığıyla sürdürmektedir. Sağlam bir eğitim sağlam bir geleceğe atılan önemli bir adımdır. Bu adımın istenen başarıyı sağlayabilmesi için aile ve eğitim kurumlarının sağlıklı bir tutum sergilemesi ve en önemlisi ciddi ve tutarlı bir işbirliği içinde olmaları gerekmektedir (Yavuzer, 1999: 137). Hem aile hem eğitimci hem de bireyin içinde bulunması gereken bu döngüde olumlu sonuçların alınabilmesi için demokratik tutumların sergilenmesi ve bilinçli bir tavır takınılması başarının olmazsa olmazlarındandır. Sosyal uyum üzerinde yapılan çalışmalar, ailenin birey üzerindeki ilk etkilerinin son derece önemli olduğunu kanıtlamıştır. Evlerinde yakın ilgiyle demokrasinin birleştiğini gören bireyler en etkin, özgür ve akranlarıyla ilişkilerinde en başarılı bireyler olmaktadır. Araştırmalara göre hoşgörülü ve demokratik evlerde büyüyen bireyler, akranlarıyla ilişkilerinde daha etkin, daha girişken, yaratıcı fikirler öne sürebilen, fikirlerini serbestçe söyleme eğiliminde olan bireyler olmaktadır. Bu tür bireylerde kendini denetleme arzusuna daha erken rastlanmaktadır (Telman, 1998: 114).

2.1.1. Demokratik Davranışın Temel Özellikleri

Demokratik değerlerle ilgili yapılan araştırmalarda demokratik değerler; eşitlik, yaşama saygı, özgürlük, adalet, dürüstlük, iyiyi arayış, işbirliği, özgüven, hoşgörü, duyarlılık, sorumluluk, farklılıkları kabul etme, güvenlik, barış, gelişim, mükemmellik

ve etkililik olarak sıralanmıştır. Demokratik bir ortamda, bireylere bireysel bilinç yerine ortak bilinç kazandırılmaktadır. Böyle bir ortamdaki bireylerin paylaşmayı öğrenmeleri, birbirlerine karşı saygılı olmaları, birbirlerine yardım etmeleri ve destek olmaları, önemli birer üye olduklarını hissetmeleri, bu üyelikten gurur duymaları ve bir gruba ait olma duygusunu geliştirmeleri, etkinliklere aktif olarak katılmaları, birbirlerinin öğrenmelerine katkıda bulunmaları, sevgiyi öğrenmeleri ve kendi davranışlarını kontrol etmeyi öğrenmeleri beklenmektedir (Ünal ve Ada, 2000: 156-157).

Demokratik davranışın özünde adaletin gerekliliğine inanmak, adil davranmak, çalışma arkadaşlarının adil davranmasını sağlamak ve adalete aykırı davranışları kolayca sezmek yer almaktadır. Eşitlik boyutunda eşitliğe inanmak, çalışanlara eşit davranmak, farklı tepkiler için objektif kriterlere sahip olmak ve görevlerde dengeyi gözetmek öne çıkmaktadır. Özgürlük açısından hak ve özgürlüklerin bilincinde olmak, özgürlüğün sınırlarını bilmek, çalışma arkadaşlarının özgürlüklerini kullanabilmesi için gerekli önlemleri almak ve özgürlükleri kısıtlayıcı eylemlerden kaçınmak esastır.

Yaşama saygı bağlamında yaşamın kutsallığını bilmek, yaşam sevinciyle dolu olmak, başkalarının yaşam alanını sınırlayıcı eylemlerden uzak durmak ve başkalarının özel yaşamına ilişkin bilgileri ifşa etmemek temel ilkelerdir. İşbirliği boyutunda işbirliğine inanmak, katılımcı yaklaşıma sahip olmak, ekip ruhuna sahip olmayı sağlamak ve yanındaki bireyleri onurlandırıcı davranışlar sergilemek önem taşımaktadır. Özgüven açısından özgüvenin gerekliliğine inanmak, kendisine karşı özgüvene sahip olmak, öz disipline sahip olmak, özgüveni arttırıcı önlemler almak, eleştirilere açık olmak ve öz eleştiri yapmak vazgeçilmez unsurlardır.

Dürüstlük kapsamında dürüstlüğün gerekliliğine inanmak, kararların arkasında durmak, olayları abartmamak, olumlu tarafı görmek, tutarsız davranış sergilememek ve tercihlerinde dürüstlüğü ön planda tutmak esastır. Hoşgörü boyutunda hoşgörünün gerekliliğine inanmak, iletişimde toleranslı olmak, uzlaşmadan yana olmak, aşırılıktan kaçınmak, cömert olmak, sabırlı olmak ve bireyleri sorgularken kendisini onların yerine koymak temel ilkelerdir. Duyarlılık açısından toplumsal değerlere duyarlı olmak, evrensel değerlere duyarlı olmak, kültürel değerleri korumak ve çevreye duyarlı olmak öne çıkmaktadır.

İyi arayış bağlamında daha iyisinin olabileceğine inanmak, var olanla yetinmemek, gelişime açık olmak ve daha iyisini arayış içinde olmak esastır. Sorumluluk boyutunda sorumluluğun gerekliliğine inanmak, sorumluluklarının bilincinde olmak ve yetki ile sorumluluğu dengeli dağıtmak temel unsurlardır. Farklılıklara saygı, güvenlik, barış, gelişim, mükemmellik ve etkililik demokratik davranışın tamamlayıcı boyutlarını oluşturmaktadır.

2.2. AİLE KURUMU

Toplumsal yapının temel taşı olan aile kurumu, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren hem yaşamın sürekliliğini sağlayan hem de devlet organizasyonunun şekillenmesinde belirleyici işlev üstlenen birincil bir sosyalleşme mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun en küçük ancak en kritik birimi olarak tanımlanan aile yapısı, yalnızca pasif bir sosyal birim olmaktan ziyade aktif bir örgütlenme biçimi sergilemekte ve içinde bulunduğu toplumun kendine özgü anlam dünyası ile değer sistemleri çerçevesinde normatif yaptırımlar uygulayabilme kapasitesine sahip bulunmaktadır. Tarihsel süreç boyunca biçimsel ve içeriksel dönüşümler yaşayan bu kurum, toplumsal sistemin devamlılığını ve istikrarını sağlayan merkezi unsur konumundadır (Sayın, 2020: 33).

Bireylerarası ilişkileri düzenleyen, toplumsal istikrarı tesis eden ve farklı kurumlar arasındaki iletişim ağlarında kritik rol oynayan aile yapısı, eğitim süreçleriyle şekillenmekte ve bireyin kişilik oluşumu ile karakter gelişiminde silinmez izler bırakmaktadır. Dünyaya gelen bir insan, kendisini fiziksel ve zihinsel bakımdan geliştiren, değiştiren ve topluma kazandıran aile yapısının varlığının farkında olmaksızın yaşama başlamakta, dolayısıyla aile bu varoluşun anlam kazandığı ilk mekânı temsil etmektedir (Acat, 2015: 90). Çocuğun toplumsal yaşama uyum sağlaması sürecinde merkezi rol üstlenen bu ilk sosyal kurum vasıtasıyla birey, içinde yaşadığı toplumun gelenek ve göreneklerini, tutum ve davranış örüntülerini, örf ve adetlerini edinmekte, öğrenilen her olgu ve deneyim, bireyi yaşama hazırlarken karşılaşılabilecek zorluklar ve sorunlarla başa çıkma stratejilerini de yine aile ortamında keşfetmektedir (Ekşi, 1990: 15).

Her toplumun kendine özgü yaşam biçimi ve değer sistemleri farklılık gösterdiğinden, ailenin evrensel ve tek bir tanımını yapmak neredeyse mümkün

görünmemektedir. En genel ifadeyle aile, biyolojik ilişkiler sonucunda insan neslinin sürekliliğini sağlayan, sosyalleşme sürecinin başlangıç noktasını oluşturan, karşılıklı ilişki ve etkileşimlerin belirli normlar ve kurallara bağlandığı, toplumların tarihsel süreç içerisinde ürettikleri maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal boyutları bulunan temel bir toplumsal birimdir (Sayın, 2020: 3). Aile yapısının biçimlenişi, kadın ve erkeğin toplum tarafından belirlenen norm ve değerlere uyumu ile aile içindeki konumlarına bağlı olarak şekillenmekte, toplum değişim ve gelişim gösterdikçe aile kurumu da kendi iç dinamiklerinde bir dönüşüm ve yeniden yapılanma yaşamaktadır (Sayın, 2011: 49).

2.2.1. Aile Türleri

2.2.1.1. Geleneksel Geniş Aile

Ekonomik olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan ve geçimini topraktan sağlayan geleneksel geniş aile modeli, çok sayıda üyeyi barındıran ve aile içi akrabalık bağlarının güçlü olduğu bir yapısal özellik sergilemektedir. Erkeklerin karar alma mekanizmalarında ve sorumluluk yüklenmede belirleyici konumda yer aldığı, otoritenin erkek egemenliği üzerinden tesis edildiği bu yapıda kadın, ağırlıklı olarak ev içi işlerin yürütülmesinden sorumlu olmakta ve çocukların bakım ile gelişim süreçlerinde aktif rol üstlenmektedir. Çocuk eğitiminin gerçekleştirilmesi, gündelik yaşam pratiklerinin öğretilmesi ve dinsel inanç sistemleri ile toplumsal normların kuşaklar arası aktarımı yoluyla değer ve tutumların içselleştirilmesi, geleneksel geniş ailelerde temel hedeflenen süreçleri oluşturmaktadır (Sayın, 2020: 44).

Üye sayısının fazlalığından kaynaklanan yoğun ortak yaşam deneyimi ve ‘biz’ duygusunun ön plana çıktığı bu aile tipinde, mülkiyet anlayışı aile fertlerinin ortak malı olarak görülmekte ve hane içinde baba statüsünün birleşme, güçlenme ve dayanışmanın temelini oluşturduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel geniş ailenin sahip olduğu birlik ve dayanışma ruhu, dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit ve zarara karşı koruyucu bir kalkan işlevi görmekte ve maddi-manevi anlamda bir güvenlik ağı sağlamaktadır. Aile içindeki görev dağılımının denetimi ve kontrolü aile büyükleri tarafından gerçekleştirilmekte ve otoritenin yaptırım gücü belirgin biçimde hissedilmektedir (Sayın, 2020: 45).

2.2.1.2. Çekirdek Aile

Kent ailesi olarak da adlandırılan çekirdek aile modeli; anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmakta olup bu aile yapısında büyükanne, büyükbaba gibi diğer aile fertleri bulunmamaktadır. Sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte geleneksel geniş aile modelinden çekirdek aile yapısına geçişin gerçekleştiği ve aile kurumunun fonksiyonel anlamda köklü bir değişim yaşadığı, birçok sosyolog tarafından vurgulanmaktadır (Adak, 2018: 50).

Yabancılaşma, dünyevileşme ve ‘ben’ duygusunun egemen olmaya başlamasıyla birlikte kentleşme süreci, ebeveyn ve çocuklar arasındaki sorumluluk anlayışı, rol algısı, beklenti ve görevlerin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm süreci neticesinde çekirdek aile daha eşitlikçi ve demokratik bir yapısal karaktere sahip olarak sosyal yaşam sistemini etkileme ve düzenleme konusunda aktif bir konum edinmiştir (Sayın, 2020: 54). Modern toplum yapılarında erkek, mutfak işlerinde yer alan ve çocukların bakımı konusunda eşine destek olan bir konuma evrilmiş, kadın ise ailesine gelir getiren ve ekonomik anlamda söz hakkı olan modern dönemin şartlarına uygun davranış biçimleri geliştirmeye başlamıştır. Aile reisi kavramının ortadan kalkması ve karar alma süreçlerinde ortaklaşa hareket etme gibi gelişmelerle kadın hem aile içinde hem de toplumsal alanda daha etkin ve görünür hale gelmiştir.

2.2.2. Aile İçi İlişkiler ve Demokrasi

Tarihsel süreç içerisinde aile içi ilişkilerde yaşanan dönüşümler, ebeveynlerin çocuğa bakış açısı, tutum ve davranışları, içinde bulunulan zamanın normatif yapısı ve kültürel değerleri tarafından şekillendirilmektedir. Aile fertleri arasındaki bilgi akışını ve iletişim süreçlerini ifade eden aile içi iletişimin sağlıklı ve etkin biçimde kullanılması hem eşler arasında hem de ebeveyn ile çocuk arasında düşüncelerin net, açık ve doğru bir iletişimle aktarıldığını göstermektedir (Acat, 2015: 48). Bu noktada aile içi demokrasi kavramı, ailenin iç dinamiklerinin demokratik ilkeler doğrultusunda düzenlenmesi ve aile üyeleri arasındaki ilişkilerin eşitlik, saygı ve karşılıklı tanınma temeline dayandırılması anlamını taşımaktadır. Modern demokrasi teorisinin aile kurumuna uyarlanması ve özel alanın demokratikleştirilmesi tartışmalarının merkezinde yer alan bu kavram, yalnızca formel siyasal sistemlerin demokratikleştirilmesi değil

aynı zamanda gündelik yaşam pratiklerinin ve kişilerarası ilişkilerin demokratikleşmesinin de bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Bireyin ilk eğitim deneyimlerini edindiği birincil kurum olarak işlev gören aile; duygu, düşünce ve davranış kalıplarının şekillendiği bir çevre olarak toplumsal sistemin işleyişinde merkezi bir konum işgal etmektedir. Ailenin sosyalleşme sürecinde üstlendiği etki, çocukların gelecek yaşamlarını derinden biçimlendiren bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kıncal, 2004: 11). Bu bağlamda aile içinde öğrenilen sosyalleşme çabalarının olumlu ya da olumsuz olması, bireyin ilerleyen dönemlerdeki kararları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Ergün, 1994: 134).

Günümüz toplumlarında ailelerin büyük çoğunluğu anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısını taşımakta olup geleneksel geniş aile modelinden çekirdek aile yapısına geçiş süreci, aile içinde demokratik yaşam biçiminin yerleşmesini kolaylaştıran önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Karşılıklı güven ve saygıya dayanan, birbirlerinin ilgi alanlarını ve gereksinimlerini dikkate alarak birbirlerinin gelişimine destek olan bireylerden oluşan demokratik nitelikli bir aile yapısında karşılıklı sevgi ve saygı, hak ve sorumlulukların dengeli paylaşımı, birbirinin haklarına özen gösterme ve hoşgörülü olma gibi temel demokratik değerler görülmektedir.

Çocuğun gelişimini hem fiziksel hem de zihinsel anlamda destekleyen, ihtiyaçlarını gideren ve bakımını sağlayan ebeveyn, sadece çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp onu yaşama hazırlamakta, sosyalleştirmekte, eğitmekte ve rehberlik yapmaktadır. Anne ve babanın sorumluluklarını yerine getirirken yaşadıkları coğrafyanın, toplumsal normların, kişilik özelliklerinin, deneyimlerinin ve eğitim düzeylerinin önemli bir etken olduğu açıktır (Acat, 2015: 48).

Birbirini etkileyen iki alt sistemi barındıran aile kurumunda sosyalleşme değerleri bağımlılık-bağımsızlık ekseninde, insana atfedilen değerle ve çocuğun ekonomik ya da psikolojik değerleriyle şekillenmekte; aile etkileşimi ise ebeveynlerin benimsediği tutum ve tavırlar ile benliğin gelişim süreçlerini ifade etmektedir. Ebeveynlerin istismar ve ihmalkâr davranışları çocuğun zihinsel yapısını olumsuz yönde etkilemekte, ebeveynlerin çocuğuna küsmesi, görmezden gelmesi, hakaret edici ifadeler kullanması, zorla dayatma yapması ve tehdit etmesi, çocuğun hem zihinsel hem de fiziksel yapısını olumsuz etkilemektedir (Koçak Can, 2020: 60).

Aile bireylerinin birbirleriyle kurdukları ilişkilerde saygı temelinde hareket etmeleri ve hak ile ödevlerin dağılımında adil davranmaları, topluma karşı yerine getirilecek yükümlülöklere ilişkin temel davranış biçimlerinin kazanılmasını sağlamaktadır. Bireyin toplumsal sorumluluklarının başında gelen kanunlarla düzenlenmiş kurallara uygun davranma konusunda, aile ortamında ebeveynler yasal düzenlemelerle belirlenen kurallara ilişkin gerçek yaşamdan örnekler sunarak çocukları kurallara uygun davranış geliştirmeye yönlendirebilmektedir.

Çocuğun ilk beş yaşındaki deneyimlerinin kritik önemini vurgulayan birçok psikolog, ilerleyen yıllardaki gelişim süreçlerinin büyük ölçüde erken çocukluk yıllarında kazanılan kişilik özellikleri temelinde şekillendiğini kabul etmektedir. Çocuklarına demokratik değerleri, insan sevgisini ve insan haklarına bağlılık duygusunu kazandırmaya yönelik bir sorumluluk taşıyan ailelerde, anne ve babaların demokratik değerleri öncelikle kendi davranışlarına yansıtmaları ve çocuklarına rol model olmaları gerekmektedir (Demirtaş, 2008: 8). Dolayısıyla ebeveynlerin her koşulda çocuklarına örnek teşkil edecek bir tutum sergilemeleri zorunluluğu bulunmaktadır.

Çocuklarını sorumlu, işbirliğine açık, öz disipline sahip, yapıcı ve yaratıcı bireyler olarak yetiştirme amaçları taşıyan anne ve babaların bu hedeflerine ulaşması, sağlıklı iletişim kurma becerileriyle doğrudan ilişkilidir. Aile içinde demokratik davranış kalıplarını özümsemiş bir çocuk, aile dışındaki sosyal yaşama uyum sağlama konusunda daha az zorluk yaşayacaktır. İş bölümü, düşünce ve kanaatlere saygı, keder ve sevinçlerin paylaşılması, aile otoritesinin dengeli biçimde korunması, demokratik ve mutlu bir ailenin temel karakteristiklerini oluşturmakta, bu nitelikte bir aile ortamında yetişen ve bu yaşantıyı benimseyen bireyler, haklarının bilincine ulaşmaktadır (Büyükkaragöz, 1990: 10).

Fiziksel ve zihinsel yönden yaşamını devam ettirebilmesi için aile kurumuna ihtiyaç duyan çocuk ve çocukluğa toplum içinde yüklenen anlam ile çocuğun aldığı değer, zamansal olarak farklılık gösterebilmekte, yaşanan an ve mekân bu konu hakkında ipuçları sağlamaktadır (Adak, 2018: 164). Geleneksel geniş aile yapılarında çocuk, gelecek için bir avantaj oluşturmakta ve çocuğa verilen değer ekonomik anlamda bir faydacılık taşımaktayken değişen toplumla birlikte çocuğa verilen değer faydacı değerden psikolojik değere doğru dönüşüm yaşamıştır (Kağıtçıbaşı, 2000: 56).

Bazı siyasal değerleri, tutum ve davranışları bilinçli olarak çocuğa aktarmadıkları durumlarda bile aile üyeleri, çocukların; otorite, hoşgörü, katılım ve oy verme gibi birçok demokratik değeri aile ortamında gözlemleyerek öğrenmesine olanak sağlamaktadır. Demokratik değerlerin öğretilmesinde aileyi merkezi konuma taşıyan birtakım nedenler bulunmaktadır. Etkileşimde bulunan kişilerin sayıca sınırlı olması nedeniyle aile bireylerinin tepkilerinin birey açısından taşıdığı yüksek önem, ailenin diğer eğitim kurumlarına kıyasla bireye ilk ulaşan ve onun boş zihnini ilk işleme fırsatını bulan kurum olması, gelişimsel özellikleri açısından çocuğun çevresini tanımaya ve kabul etmeye en açık olduğu dönemini aile içinde geçirmesi, ailenin doğal bir eğitim çevresi niteliği taşıması, yoğun duygusal ilişkilere dayanması, yüz yüze ve içten ilişkilerin en güçlü olduğu kurumların başında gelmesi, sosyal etkileşimin başladığı ve gelişerek sürdüğü bir ortam olması, çocuğun anne-baba sevgisi ve şefkati gibi eşsiz bir duyguyu yaşadığı tek mekân olması, kişilik tohumlarının atıldığı ve şekillenmeye başladığı bir ortam oluşturması ve doğum öncesinden başlayıp yaşam boyu devam eden bir eğitim kurumu özelliği göstermesi, demokratik değerlerin öğretilmesinde aileden yararlanmayı zorunlu kılmaktadır (Yeşil, 2002: 92).

Çocuğun ilk sosyalleştiği ve yaşama hazırlandığı yer olan ailede, çocuk; gördüğü duygu, düşünce ve normları öğrenmeye çalışmakta ve bu durum çocuğun şekillenmesinde büyük önem taşımaktadır (Ekşi, 1990: 15). Aile içinde yaşanan deneyimler ve anne-babanın tutumları bireyi hem fiziksel hem de ruhsal anlamda etkileyebilmekte, bu durum uzun vadeli psikopatolojik durumlara sebebiyet verebilmektedir.

Çekirdek aileye dönüşen aile kurumu ile birlikte aile içi sorumluluklar yeniden şekillenmekte, ebeveynlerin çalışma hayatına katılması aile fertlerinin bir arada kalma süresini azaltmakta ve iletişim eksikliğine neden olmaktadır. Küçük yaşlarda sürekli eleştiriye maruz kalan, kötü sözlerle büyüyen ve şiddet gören çocuklar ilerleyen yaşlarda gördüklerini kendi yaşamında da uygulamaya başlamakta, bu durum sevginin ve saygının olmadığı bilinçsiz bir aile bağını oluşturmaktadır. Buna karşılık sevgi, saygı, hoşgörü ve güven ortamında büyüyen bir çocuk ise daha ılımlı, kendine güvenen, adaletli ve mutlu bir kişilik oluşturmaya başlamaktadır (Acat, 2015: 5).

Aile içindeki disiplin anlayışı ve demokrasi uygulamalarının çocukların demokrasi eğitimi üzerinde doğrudan etkisi bulunmakta, ailelerin benimsedikleri disiplin yaklaşımları demokrasi eğitimi açısından olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Yeşil, 2002: 95). Demokratik disiplin anlayışının geçerli olduğu aile yapısında ilişkiler; karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü temelinde örülmekte, sorunlar diyalog ve danışma yoluyla çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Gerginlik yerine ılımlı ve samimi bir atmosferin hâkim olduğu, çocuklara söz hakkının tanındığı bu tür ailelerde paylaşma ve işbirliği anlayışının yanı sıra tüm aile bireylerinin uyması gereken kurallar belirgin biçimde ortaya konulmaktadır. Ancak kurallara uyulması fiziksel şiddet, baskı ya da korkutma yoluyla değil herkesin gönüllü olarak benimsemesiyle sağlanmaya çalışılmakta, cezalandırma mekanizmaları ılımlı ve eğitici nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla cezalandırmanın amacı çocuğu sindirmek değil sorumluluk bilinci kazandırmaktır. Çocuğun bağımsız davranışları desteklenmekte, özerk bir kişilik geliştirmesi için ona yardımcı olunmaktadır (Kıncal, 2004: 94).

Demokratik bir aile ortamında yetişen bireylerden oluşan toplumlarda toplumsal yapının daha sağlam, ilişkilerin daha güçlü, dayanışma ve paylaşma duygusunun kuvvetli olduğu ve toplumsal sorunların daha az yaşandığı gözlemlenmekte, ailedeki demokratik değerlerin bireye doğru biçimde aktarılmadığı durumlarda ise bireyler hem aile hem de toplum için sorun kaynağı haline gelebilmektedir (Yeşil, 2002: 96).

Demokratik bir toplum yapısının oluşumundaki ilk koşul, kadının ve çocuğun korunarak aile içinde birey haline gelmesi ve ailede söz sahibi olmasıdır. Düşüncelerini özgürce ifade edebilen, baskı altında yetişmeyen bireyler, demokratik toplumu inşa edebilmekte, toplumun çekirdeğini oluşturan aile bireylerini demokratikleştirdikçe toplumun demokratikleşmesi gerçekleşmektedir. Aile büyüklerine bu noktada önemli sorumluluklar düşmekte, psikolojik olarak aile bireylerinin demokrasiye hazırlanması ve demokrasiye yönelik tutumların sergilenmesi gerekmektedir. Nitekim anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarına bağlı olarak evde uyguladıkları disiplin anlayışı da farklılaşmaktadır.

2.3. EBEVEYN TUTUMLARININ TANIMI VE KAPSAMI

Çocuğun yaşama adım attığı andan itibaren karşı karşıya kaldığı fiziksel ve toplumsal çevreye uyum sağlama çabasında, en temel dayanak noktasını ebeveynleri

oluşturmaktadır. Benliğin inşası ve gelişim seyri, anne ve babanın çocuklarına yönelttikleri tutumlar doğrultusunda biçimlenmektedir. Günlük yaşantısında herhangi bir sorunla karşılaşan çocuğun büyük oranda ebeveynlerinin sergilediği tutumları taklit etme eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Bu çerçevede ebeveyn tutumları, çocuğun sosyal, duygusal ve psikolojik gelişimi açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Tutum kavramı, belirli bir nesneye, kişiye veya duruma yönelik duygu, inanç ve davranışların bir araya gelmesiyle oluşan bütünü ifade etmektedir (Cizreliogulları ve Kilili, 2021: 132). Buradan hareketle ebeveyn tutumları da anne ve babanın sergiledikleri davranışlar, gösterdikleri inançlar ve duyguların bir bütün olarak ortaya çıkardığı örüntülerle açıklanabilir. Ebeveyn tutumlarının bir çocuğun yetiştirilmesinde benimsenen tarzları kapsadığı ifade edilebilir. Anne ve babalar, sahip oldukları kişilik özellikleri ve yaşam deneyimlerinin etkisiyle çocuklarını yetiştirme noktasında belirli davranış kalıpları sergilemektedir. Dolayısıyla ebeveyn tutumlarına ilişkin yapılan açıklamalarda yalnızca anne ve babaların sergiledikleri tutum ve davranışların değil aynı zamanda bu tutumların çocuk tarafından nasıl algılandığının da dikkate alınması gerekliliği vurgulanmaktadır (Çalışkan Sarı ve Şahin Acar, 2018: 30). Nitekim ebeveyn tutumlarını çok yönlü bir perspektifle değerlendirmek önem taşımaktadır.

Ebeveyn tutumları kavramı, anne ve babanın çocuklarına karşı gösterdikleri davranış biçimini, verdikleri tepkileri, sevgi ve disiplin anlayışlarını, çocuğa yönelik tüm ilişki biçimlerini kapsamaktadır. Anne ve babanın görevlerini içeren, bir amaca yönelik olan, ses tonuyla, beden diliyle, duygu ve düşüncelerle ifade edilen davranışlar bütünüdür. Tutumlar, davranışlar sonucunda şekillenmekte, buna karşın davranışlar da tutumlarla birlikte anlam kazanmaktadır. Bireylerin toplumsal çevrelerine karşı sergiledikleri olumlu veya olumsuz düşünce ya da davranışlara sebep olan sürekli eğilimleri ifade etmektedir. Bu eğilimlerin bütünü ise kişilere karşı tutum ve davranışları düzenlemektedir (Kağıtçıbaşı, 2005: 104).

Bireylerin hayatlarında tanıştıkları ilk toplumsal çevreyi aile ortamı teşkil etmektedir. Aile dışındaki bireylerle kurulacak ilişkilerin temeli, aile ortamında atılmakta ve şekillenmektedir. Çocuk, ebeveynleriyle arasında gelişen duygusal, sosyal ve fiziksel bağlar aracılığıyla aile üyelerinin sergiledikleri tutum ve davranışları bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde gözlemlemeye başlamakta ve bu etkilerin tesiri altına

girmektedir. Bireylerin yaşam doyumuna ulaşabilmesi, sorumluluklarını yerine getirebilmesi ve içinde bulunduğu topluma uyum sağlayabilmesinin öncelikli yolu aile çevresinden geçmektedir. Uyumlu ve sevgi dolu aile ortamlarında yetişen bireyler, topluma karşı saygılı bir tutum sergilemekte ve karakter olarak özerkliklerini ortaya koyabilmektedir. Bu bireyler duygularını açık ve net bir şekilde ifade edebilme, paylaşımcı olma ve benlik gelişimini aşamalı olarak ilerletme özellikleri göstermektedir. Benliğin oluşum sürecinde ebeveyn tutumlarının etkisi somut bir şekilde kendini göstermektedir. Kendine değer veren, kendini yeterli görebilen ve öz güveni yüksek bireylerin yetişmesindeki en önemli etkenin anne-baba davranışları olduğu bilinmektedir (Yavuzer, 2009: 35).

Anne ve babanın çocuk üzerindeki etkisinin doğum öncesi dönemde başladığı görülmektedir. Annenin hamilelik sürecinde yaşadığı stres, sinir, kızgınlık ve üzüntü durumlarının bebeği olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bunun tam karşısı olan annenin hamilelik dönemindeki mutluluk, heyecan, sakinlik ve sevinç hallerinin ise bebeği olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Duygu durumunun uzun süreli olması halinde bebeğin doğum sonrası yaşamının da etkilendiği belirtilmektedir (Ekşi, 1990: 87).

Çocuğa yönelik gösterilen ebeveyn tutumlarının aileden aileye farklılık gösterebildiği görülmektedir. Bir ebeveynin tutumunun diğer ebeveynin tutumuyla aynı olmayabileceği bilinmektedir. Bir ebeveyn için doğru gelen durum veya davranışın farklı bir ebeveyn için yanlış gelebileceği görülmektedir. Bu konuda herhangi bir evrensel doğrudan bahsedilemez. Ailelerin sahip oldukları ekonomik seviye, eğitim düzeyi, kendilerinin yetiştirildikleri ebeveyn tutumları, aile içi iletişim biçimi, ebeveynlerin disiplin anlayışı, ailenin benimsediği değerler, eşlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve aile yapısına bağlı olarak değişiklikler gözlenebilmektedir (Yavuzer, 2020: 128).

Çocuğun aile içindeki konumunu, anne ve babasının onunla kurdukları etkileşim belirlemektedir. Çocuğun ilk toplumsal deneyimlerini edindiği ortamı aile oluşturmaktadır. Aile, grup içerisinde dengeli bir kişilik geliştirebilmesi için çocuğa güven duygusu kazandırmakta ve toplumsal kabul görebilmesi için gerekli olan ortamı sağlamaktadır. Çocuğun toplumsallaşmayı öğrenmesi doğrultusunda kabul edilmiş

uygun davranış biçimlerini içeren bir model ortaya konulmaktadır. Çocuk ile anne-baba arasındaki ilişki, çocuğun ilerleyen yaşam dönemlerindeki toplumsal ilişkilerinin de temelini oluşturmaktadır. Toplumsal etkileşimin güçlü olduğu, duygusal ve dengeli bir aile ortamında yeterli sevgi ve güven atmosferinde büyüyen çocuğun gelişimi için ihtiyaç duyduğu deneyimleri kazanabildiği görülmektedir (Yavuzer, 2009: 31).

Toplumu oluşturan aileler incelendiğinde her bir ailenin kendine özgü değerlere, kurallara ve yapıya sahip olmasından dolayı dünyadaki aile sayısı kadar farklı anne-baba tutumunun bulunduğu ifade edilebilir. Bu nedenle anne-baba tutumlarını sınıflandırmak zorlaşmaktadır. Her bir ailenin farklı özelliklere sahip olmasının yanı sıra aynı aile ortamında bulunan anne ile babanın tutumlarının da değişkenlik gösterebildiği bilinmektedir. Çocuğun anne karnında bulunduğu dönemden başlayarak anne ve babasının etkisi altına girdiği görülmektedir. Çocuğun ilk çevresini oluşturan anne ve babanın onun en yakın çevresi niteliğinde olduğu ve onunla uzun süreli etkileşim gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Temel alışkanlıklar ve kültürel değerlerin yanı sıra karakter gelişimi ve karakterin biçimlenmesinde de ailenin belirleyici rol oynadığı görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 117). Ailelerin genel tutumları ile söz konusu tutumların ortak özellikleri incelendiğinde bu tutumların otoriter, koruyucu, izin verici, kayıtsız/ilgisiz ve demokratik şeklinde sınıflandırılabilceği ifade edilebilir (Özgüven, 2001: 209).

2.3.1. Otoriter Tutum

Otoriter tutumu benimseyen aile yapılarının temel özelliği, çocukların her koşulda katı kural ve sınırlara uyum gösterme zorunluluğudur. Bu çerçevede kurallara uyulmaması halinde çocuklara fiziksel ya da duygusal nitelikli cezalar verilmekte, çocukların davranışlarına sürekli eleştiriler yöneltilmekte ve aldığı her karara müdahale edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 135). Ebeveynlerde devamlı olarak suçlayıcı, baskıcı ve aşağılayıcı bir iletişim tarzı gözlemlenmektedir. Anne ve babalarda çocuğun tüm kontrolünün kendilerinde bulunduğu düşüncesi hâkim olmakta ve esas amaç çocuğun 'itaat' etmesini sağlamak olmaktadır (Yavuzer, 2009: 28). Nitekim evdeki doğruları söyleyen ve doğru yöne yönlendiren kişilerin ebeveynler olduğu anlayışı egemen olduğundan, çocukların görüşleri önemsenmemekte ve fikirlerini ifade edebilmeleri için ne fırsat ne de cesaret verilmektedir. Bu tür aile ortamlarında büyüktan

küçüğe, erkekten kadına, güçlüden zayıfa şeklinde yönelen fiziksel güç uygulamaları sevgi yoksunluğunu beraberinde getirebilmektedir. Aile içerisinde korku, öfke, kızgınlık ve tedirginlik duygularının hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle ebeveynlerin çocuklarıyla ilgi düzeylerinin oldukça düşük seviyede kalması, çocuğun hayallerinin, isteklerinin, ilgi alanlarının ve yeteneklerinin bilinmemesine ve önemsenmemesine yol açmaktadır.

Ebeveyn tutumu bağlamında disiplin ve denetimin niteliği, ilgi ve sevgi gösterme kadar kritik bir öneme sahiptir. Otoriter tutum benimseyen ebeveynlerde düşük ilgi düzeyi ve yüksek kontrol eğilimi görülmekle birlikte düşük kabul ve düşük sevgi anlayışı egemendir. Bu aileler, çocuklarının gelişimsel özelliklerini göz önünde bulundurmadan ve onların istek ile beklentilerine duyarlılık göstermeksizin davranışların kendi arzuladıkları biçimde gerçekleşmesini beklemektedir. Değişmez bir kurallar düzeni oluşturmakta, tartışma ve uzlaşma yerine direktif vermeyi tercih etmekte, çocuklarının başarısızlıklarına karşı yargılayıcı bir tavır takınmakta ve cezalandırma yöntemini benimsemektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak çocuk, duygu ve düşüncelerini paylaşma konusunda çekingenlik göstermektedir (Ekşi, 1990: 49). Araştırmalar ışığında otoriter aile ortamlarında yetişen çocukların sosyal gelişimlerinin yeterli düzeye ulaşmasının engellendiği, akran zorbalığına maruz kaldıkları, özsaygı ve özgüven düzeylerinin düşük seyrettiği, akranları tarafından kabul görmedikleri, saldırgan ve agresif davranış kalıpları sergiledikleri ve bağımsız karakter oluşumlarının engellendiği tespit edilmektedir (Yavuzer ve Demir, 2016: 69).

Bu tutumun hâkim olduğu aile yapılarında büyüyen gençlerin benlik saygılarının düşük düzeyde kaldığı, sosyal iletişim kapasitelerinin gelişmediği ve sağlıklı bir kimlik edinme sürecinde güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir. Manipülasyona açık, özgüvenden yoksun, başkalarının onayına muhtaç, çekingen, pasif ve agresif kişilik yapıları ortaya çıkabilmektedir (Cüceloğlu, 2009: 39). Başarısızlıklarının vurgulandığı bir ortamda yetişmeleri nedeniyle kendilerini yetersiz ve başarısız hissetmekte, sürekli ağlama eğilimi, aşağılık kompleksi ve kendini savunamama gibi durumlar gelişebilmektedir. Dış kaynaklı denetim ihtiyacı duyan gencin kendi kendini yönetme becerisinde zayıflıklar sergilediği ve sorumluluk üstlenmekten kaçınarak kararsız bir yapıya büründüğü dikkat çekmektedir.

Gençlerin duygusal ifadeleri, aileleri tarafından aşırı şekilde baskılandığı için duygularını rahatça dışa vurma konusunda engellerle karşılaştıkları ve kızgınlık, öfke, sinir gibi duyguları içselleştirebildikleri görülmektedir. Ev ortamında fiziksel şiddetin problem çözme yöntemi olarak kullanıldığına şahit olan gencin, kendi sorun çözme stratejilerini de bu doğrultuda şekillendirebileceği, kendisinden güçsüz algıladığı bireylere şiddet yöneltebildiği, daha güçlü olarak nitelendirdiği kişilere karşı ise boyun eğici bir tutum sergileyebildiği tespit edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 137).

Otoriter ebeveyn tutumu altında çocukların fiziksel ve duygusal gelişim evrelerinde yoğun baskıya maruz kalmaları sonucunda agresif kişilik özellikleri gelişmekte, öz güven seviyeleri azalmakta, stres ve kaygı gibi olumsuz psikolojik durumlar kendini göstermektedir. Çocukları disipline etmek amacıyla ceza yöntemleri kullanılmakta ve ebeveynler sevgilerini bir pekiştirme aracı olarak işlev görececek biçimde sunmaktadır.

2.3.2. Koruyucu Tutum

Ebeveynlerin sıklıkla tercih ettikleri tutumlar arasında koruyucu tutumun yer aldığı görülmektedir. Çocuklarını gerekli olandan daha yoğun bir kontrol altında tutan aşırı korumacı ebeveynlerin çocuklarına yüksek derecede özen gösterme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Çocuğa sürekli ihtiyacı varmış veya korunması gerekiyormuş gibi bir yaklaşım içinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Çocuğun kararlarına, yaşamına veya fikirlerine anne ve babanın müdahalede bulunduğu, kimi zaman isteklerini göz ardı ederek onunla ilgili kararlar aldıkları görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 135). Ebeveynlerde çocuğun tek başına herhangi bir şey düşünemeyeceği, her hareketi veya davranışı için ailesine ihtiyaç duyduğu yönünde bir düşüncenin hâkim olduğu dikkat çekmektedir (Yavuzer, 2009: 32). Bu çerçevede bu durumun ebeveynlerin maruz kaldıkları toplum baskısından dolayı ya da yerel kültürün etkisinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Bu tutumu benimseyen ebeveynlerin sevgiyi koşullu ve belirsiz bir biçimde sundukları, kendi istek ve düşüncelerini çocuğunkinden daha önemli gördükleri bilinmektedir. Çocukların fizyolojik ihtiyaçlarının eksiksiz karşılandığı, eğitim ve sağlık konusunda hassasiyet gösterildiği, ancak çocuğun ilgi alanları, yetenekleri ve isteklerine kayıtsız kalındığı dikkat çekmektedir. Nitekim çocuğa karşı sürekli verici bir

pozisyonda olunduğu, buna karşılık bu fedakârlıkların karşılığının da beklendiğı görölmektedir. Bu tutum çerçevesinde yetiştirilen çocuklarda bağımlı kişilik yapısının gelişebildiğı, kendi ihtiyaç ve sorumlulukları için her zaman başka birine ihtiyaç duydukları ve bağımsız kişilik gelişimlerinin oluşmadığı bilinmektedir. Herhangi bir işi başarmaları yönünde fırsat tanınmayan bu gençlerin kırılgan, düşük özgüven ve saldırgan kişilik özellikleri geliştirebilecekleri görölmektedir. Buradan hareketle bağımsız hareket edememe, istedikleri yerine getirilmediğinde ağlayıp küsme veya şiddet sergileme, tek başına karar verememe gibi durumların meydana gelebildiğı dikkat çekmektedir. Toplumsal bağlamda sosyal yaşama veya okula uyum sağlamada zorluk çekebildikleri, akademik anlamda başarısızlık yaşayabildikleri bilinmektedir. Bu tutumla büyüyen çocukların ergenlik dönemindeki yetişkinliğe geçiş sürecinde ve kendi kimliklerini bulma aşamasında bocalayabildikleri, çekingen, bağımlı, pasif, sosyal ilişkileri zayıf ve şiddet eğilimli bireyler olabildikleri ve sorumluluk üstlenme konusunda yetersiz kalabildikleri görölmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 136).

Aşırı korumacı tutumla karşılaşan çocukların olaylar karşısında seyirci konumunda kaldığı, hedeflerine ulaşma noktasında destek arayışında bulundukları ve karar verme sürecinde zorluk yaşadıkları dikkat çekmektedir. Çocukların kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri aktivitelerin anne ve babaları tarafından üstlenildiğı ve bu sayede tecrübe ederek öğrenme fırsatlarının engellendiğı bilinmektedir. Tüm konularda gereğinden fazla müdahale edilerek çocukların kendilerine yeterli hale gelmelerine engel olunduğı ve bu yaklaşımın çocuğun özgüven geliştirmesine engel teşkil ederek psiko-sosyal gelişimine zarar verdiğı görölmektedir (Yavuzer, 2009: 33).

Aşırı koruyucu anne ve babalar için çocuklarının her zaman kendilerine muhtaç olduğu düşüncesinin hâkim olduğu bilinmektedir. Ebeveynleri tarafından deneme yapmaya, araştırma yapmaya, hatalardan ders çıkarmaya teşvik edilmeyen çocukların kendilerini yetersiz ve çaresiz hissetme eğiliminde oldukları dikkat çekmektedir. Nitekim aşırı kontrolcülüğün çocukların bağımsız bir kişilik geliştirme sürecini engellediğı ve çocuğı, ebeveynlerine bağımlı bir konuma dönüştürdüğü ifade edilebilir. Bu tutumla yetişen bireylerin girişimcilik düzeylerinin düşük seviyede kaldığı ve dışa bağımlı kişilik yapıları geliştirdikleri, çocuğun bağımlı, duygusal açıdan kırılgan, özgüven eksikliği olan, kendi kararlarını alamayan, korkak ve talepkâr bir kişilik yapısı oluşturduğu bilinmektedir. Buradan hareketle aşırı kontrolcü tutumun çocukların

kendilerini ifade etme, iletişim kurma, problem çözme gibi süreçlerde sınırlı kalmalarını beraberinde getirdiği görülmektedir (Cizreligulları ve Kili, 2021: 136).

2.3.3. İzin Verici Tutum

İzin verici ebeveyn tutumunun temel özelliğini kontrol ve olgunluk beklentisi boyutlarının düşük seviyede seyretmesi oluşturmakta, buna karşılık ebeveynin iletişim açıklığı ve bakım destek boyutlarının yüksek düzeyde bulunduğu görülmektedir (Yılmaz, 1999: 102). Çocuğun dürtü, istek ve eylemlerine karşı olumlu kabul edici bir tavır sergilendiği dikkat çekmektedir. Buradan hareketle geleneksel yaklaşımlardan ziyade aşırı hoşgörölü ve özgürlükçü bir tutumun benimsendiği bilinmektedir. İzin verici ebeveynlerin çocuğun davranışlarını izlemedikleri için değerlendirme ve yönlendirme yapmadıkları görülmektedir. Aile içinde alınan kararlara çocuğun da dahil edildiği, sorularına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlılık gösterildiği bilinmektedir. Ancak alınan kararlar dahil olmak üzere çocuktan çok az talepte bulunulduğu dikkat çekmektedir. Nitekim disiplinli bir yaklaşımın olmadığı, cezalandırıcı bir tutum sergilenmediği, çocuğun faaliyetlerinin mümkün olduğunca çocuğun inisiyatifine bırakıldığı ve kontrol uygulamaktan kaçınıldığı görülmektedir.

Çocuğa sınırlama getirme ya da kontrolü hususlarında eksikliğin söz konusu olduğu izin verici tutumda, çocuğun özgür biçimde hareket ettiği ve denetim altında olmadığı bilinmektedir. Çocuğun davranışlarına yönelik tepki verilmemesinin, ebeveynlerinin kendisine ilgisiz oldukları fikrinin çocukta oluşmasına yol açabildiği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede bu tutumla büyütölen çocukların dahil oldukları her çevrede aynı rahatlığı elde edemediklerinden dolayı huzursuzluk ve tedirginlik yaşadıkları görülmektedir. Tüm istekleri gerçekleştirildiğinden dolayı izin verici hoşgörölü tutumun benimsendiği ortamda yetişen çocukların dürtülerini kontrol etmeleri konusunda zorlanmalarının söz konusu olduğu bilinmektedir. Kendi istek ve arzularına daima öncelik verilmesinin çevrelerindeki diğer bireylere yönelik duyarsızlık hissetmelerine yol açabildiği ve bu durumun bencillik oluşumuna zemin hazırladığı dikkat çekmektedir. Sabredemeyen, istekleri gerçekleştirilmediğinde ve engellendiğinde öfkelenen, bir konuya odaklanmakta zorlanan, iç disiplin ve iç denetimden yoksun bir karakterin ortaya çıktığı görülmektedir. Evde her istediklerinin yapılmasına alışkın olan çocukların bunu diğer ortamlarda göremedikleri zaman hayal kırıklığı yaşadıkları ve bu

duygunun üstesinden gelememeleri halinde saldırgan davranış kalıpları sergileyebildikleri bilinmektedir (Şendil ve Kaya Balkan, 2005: 91).

Çocuğun her daim ön planda olduğu bu tutumda ebeveyn kontrolünün düşük seviyede kaldığı, çocuklara yoğun ilgi sunulduğu dikkat çekmektedir. Toplumsal kural ve normların çocuğa aktarımının düşük düzeyde gerçekleştiği, muhtemel aktarılan kurallara uymama durumlarında ise herhangi bir ceza yaptırımının söz konusu olmadığı görülmektedir. Anne ve babanın olaylara karşı aşırı bir hoşgörü ile yaklaşması nedeniyle evlatlarının davranışlarına sınırlama getirmediği, hata yapılsa bile hoşgörü alanının süreklilik gösterdiği bilinmektedir. Nitekim aşırı hoşgörü ve kuralsızlık ortamında yetiştirilen çocukların ileriki yaşam dönemlerinde hayata karşı doyumsuz, kural tanımaz, paylaşma kültüründen uzak, yardımlaşma ve işbirliği gibi sosyal davranışlara karşı ilgisiz bireyler olarak yetiştikleri gözlemlenmiştir.

İzin verici tutumda ebeveynlerin çocuklarının davranışları üzerinde kontrol sağlayamadıkları, çünkü çocuklarına sınırsız bir özgürlük alanı tanıyarak onları kuralsız bir düzen içerisinde yaşamaya alıştırdıkları görülmektedir. Çocukları disipline etmek konusunda gevşek bir tutuma sahip oldukları ve çocuğa yeterli düzeyde sorumluluk verilmediği bilinmektedir. İhmalkârlığa varacak derecede aşırı hoşgörü ile davranma yaklaşımının hâkim olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle kuralsız ve sınırsız bir şekilde özgürce yaşamaya alışan çocuğun istekleri gerçekleşmediği takdirde hayal kırıklığı yaşamasının mümkün olduğu ifade edilebilir (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016: 571). İzin verici tutumla yetiştirilen çocukların ebeveynlerine karşı saygı göstermedikleri bilinmektedir. İdeal oranda hoşgörü, çocuk için olumlu bir etki taşıırken bu tutum içerisinde bahsedilen hoşgörünün çocuğa sınırsız bir özgürlük sunması nedeniyle çocuk üzerinde olumsuz bir etki yarattığı görülmektedir.

2.3.4. Kayıtsız/İlgisiz Tutum

Kayıtsız anne ve baba yaklaşımında çocuğun anne ve babası tarafından dışlanmaya maruz kaldığı ve dolayısıyla anne-baba ile çocuk arasında ciddi seviyede bir etkileşim kopukluğunun meydana geldiği görülmektedir. Bu ailelerde sürekli bir şekilde ilgisizlik ve suçlamanın çocuğu fiziksel ve duygusal açıdan yalnızlığa sevk ettiği bilinmektedir. Çocuğun anne ve babasını rahatsız ettiği durumda ilgi gördüğü ve bu ilginin de genellikle çocuğa ilişkin şikâyetlerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Anne ve

babasını rahatsız etmediği sürece problem oluşturmadığı görülmektedir. Bu anne ve babaların çocukların tutum ve davranışlarına karşı tepkisiz ve ilgisiz tutumlar sergilediği, bir açıdan çocuğun yokluğu ve varlığının birbirine eşit olduğu bilinmektedir. Kayıtsız ebeveyn tutumlarının hâkim olduğu ailelerde yetişen çocukların anne ve babaları ile güvenli bir etkileşim sağlayamadıkları için hayatlarının ilerleyen dönemlerinde genellikle ilişki ve etkileşimlerinde sorunlar ve bağlanma problemleri yaşayabildikleri görülmektedir. Çocukların çoğunlukla yaşamdan ve kendilerinden hiçbir beklentilerinin olmadığı, özgüven problemleri gelişebildiği dikkat çekmektedir. Ev ortamında çocuğa ilişkin ilgisiz ve tutarsız tutum ve davranışlar sergilendiği ve etkileşim aksaklığından dolayı çocuğun dil gelişiminde problemler gelişebildiği, bunun sonucunda konuşmaya yönelik sorunlar meydana gelebildiği bilinmektedir. Diğer kişilerle etkileşim içerisinde olmaması sebebiyle sosyal gelişim sürecinde gecikme ve saldırganlık meydana gelebildiği, çocuğun dikkat ve ilgiyi üstüne toplayabilmek adına çevresine zarar verebildiği görülmektedir (Çakmak ve Kaplan, 2015: 2-13).

Ebeveynlerin bu tutum altında, çocuklarına karşı oldukça ilgisiz bir tavır sergiledikleri dikkat çekmektedir. Anne ve baba olarak temel işlevleri olan çocuklarını koruma, yetiştirme, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılama gibi başat fonksiyonları yerine getirmekte zorlandıkları bilinmektedir. Bu tutuma sahip ebeveynlerin çocukları ile oldukça az zaman geçirdikleri ve ilişkilerinin yetersiz düzeyde olduğu görülmektedir. Çocuklarını kendilerinden uzakta tuttukları, onlar için evlatlarının kendi hayatlarını yaşamaları önündeki bir engel olduğu, dolayısıyla çocuğun ihmal edilmesinin hatta psikolojik anlamda ret edilmesinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Çocuğun önemsenmemesi, ilgi eksikliği, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması gibi eksikliklerin çocukta olumsuz davranışların oluşumuna neden olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim ebeveynlerin bu tutumda yapmadıkları davranışlar sebebiyle çocuklarını olumsuz şekilde etkiledikleri görülmektedir. Bu tutuma sahip ailelerde yetişen çocukların kendisi hakkında pozitif görüşler geliştiremediği, kendisini önemsiz hissettiği ve benlik saygısının düşük olduğu bilinmektedir. Akademik başarısının düşük olduğu, anne ve babasının ilgisini çekebilmek adına her türlü davranışı sergileyebildikleri ve bu davranışların yanlış kişilerle arkadaşlık yapma, madde kullanımı gibi tehlikeli noktalara ulaşabildiği görülmektedir. İlgisiz tutumla çocuğuna yaklaşan ebeveynlerin çocuklarını ihmal ederek

onların ihtiyaç ve ilgilerine karşı kayıtsız davrandıkları, bu davranış sonucunda çocuğun kendini yalnız hissettiği ve güven duygusunun sarsıldığı dikkat çekmektedir (Aydoğdu ve Dilekmen, 2016: 572).

Bu tutumu benimseyen ebeveynlerde çocuğa karşı aşırı bir ihmalin söz konusu olduğu bilinmektedir. Ebeveynler tarafından çocuğun gelişimsel olarak ihtiyaç duyduğu fizyolojik ve duygusal anlamdaki karşılanması gereken görevlere karşı aşırı ilgisiz davranıldığı görülmektedir. Ebeveynlerin hayatlarının merkezine kendilerini koydukları, kendi ihtiyaçları veya isteklerini çocuğun ihtiyaç ve isteklerinden daha önemli gördükleri, bu sebeplerden ötürü öncelikli olanın bu tutumu benimseyen ailelerde ebeveynler olduğu dikkat çekmektedir. Çocuklarının neye ihtiyaçları olduğunun veya ne gibi ilgileri olduğunun farkında olmadıkları, kişisel işleri ve ihtiyaçlarını karşılamaktan çocukları yalnız bıraktıkları bilinmektedir. Çocukları duygusal anlamda istismar eden, görmezden gelerek var olduklarını ve bir birey olduklarını hissettirmeyen, dışlayan bir tutum olduğu görülmektedir. Ebeveynler ve çocuk arasında sağlıklı ve olumlu bir iletişim örüntüsünün olmadığı, çocuğun önemli derecede ihtiyaçları karşılanırken ebeveynlerinin konfor alanını olumsuz etkilemediği sürece ailesinin dikkatini çekemediği bilinmektedir. Anne ve babanın bu durumdan dolayı çocuğu ile sevgi bağını güçlendiremediği, çocuğu yargılayıp eleştirdiği dikkat çekmektedir (Yavuzer, 2009: 33). Arada bağ olmayışından dolayı çocuğa karşı kontrolün az olduğu, iletişimin çok düşük olduğu görülmektedir. Çocuğun ebeveyni rahatsız etmediği sürece problemsiz olduğunun düşünüldüğü, ebeveynini rahatsız edecek bir davranışta bulunursa olumsuz tepkilerle karşılaştığı bilinmektedir.

Bu tür tutumla yetiştirilen ergenlerde çevresine karşı güvensiz ve kuşkulu kişilik özelliklerinin oluşabildiği görülmektedir. Sosyal alanda zayıf bireyler, akademik başarıları düşük, sevgiyi farklı ortamlarda bulmaya çalışan, bağımlılık yapacak maddeler kullanan, saldırganlık davranışı gösteren kişiler olabildikleri dikkat çekmektedir. Bunların yanında bireysel farklılıklara saygı duymayan, suçluluk duygusu barındıran, öfkeli, başka insanlara bağlılık gösteren, düşüncesiz, bencil, davranışlarının sonucunu düşünmeyen ve kurallara uymayı reddeden bir kişilik yapısı oluşturabildikleri bilinmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 137). İlgisiz ebeveynlerin çocuklarının ilgi ve gereksinimlerine yönelik kayıtsız bir tutum sergiledikleri ve onları aşırı ihmal ettikleri görülmektedir. Bu tutumu sergileyen ebeveynlerin çocuğu yalnızlığa ittiği, onu dışladığı

veya görmezlikten geldiği, bu tutumlar neticesinde güven duygusunun sarsıldığı ve çocuğun yalnızlık hissettiği bilinmektedir. Buradan hareketle ilgisiz tutumun olumsuz neticelerin gerçekleşebileceği bir tutum şeklinde kabul edildiği ifade edilebilir.

2.3.5. Demokratik Tutum

Demokratik ebeveyn tutumunu benimseyen aile yapılarında çocuklara yönelik akılcı yönlendirmelerde bulunduğu ve onların birer birey olarak kabul edilerek davranış ile fikirlerine değer verildiği görülmektedir. Çocukların kişilik gelişimlerine rehberlik edilmekle birlikte, kendilerini bağımsız bir şekilde şekillendirmelerine fırsat tanındığı bilinmektedir. Bu çerçevede ebeveynlerin çocuklarına karşılıksız bir sevgi bağıyla bağlı oldukları, ihtiyaçları olduğu ölçüde sevgi ve ilgi gösterdikleri ve bunun karşılığında herhangi bir beklenti içine girmedikleri dikkat çekmektedir. Sevginin bir yaptırım aracı olarak kullanılmadığı ve çocukların yalnızca çocuk oldukları için sevildiği görülmektedir. Sevgi, saygı ve hoşgörünün çocuğa gösterilen temel duygular olduğu bu ebeveyn tutumunda ortaya çıkmaktadır (Kulaksızoğlu, 2011: 133).

Belirli sınırlamalar dahilinde çocuklara kurallar konulduğu, bu kuralların sebepleri ve sonuçlarının açıklandığı bilinmektedir. Kuralların esnek, tutarlı ve dengeli bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Nitekim kuralları önceden bilen çocukların davranışları sonunda ödül ya da ceza alacaklarını bildikleri dikkat çekmektedir. Doğru ve olumlu davranışlar karşısında çocuğun takdir edildiği, yanlış kabul edilen davranışlar karşısında ise çocukla konuşulduğu, sebeplerin öğrenildiği ve kendini açıklaması için fırsat verildiği görülmektedir. Kurala uyulmaması halinde fiziksel ya da duygusal cezalandırma yöntemine başvurulmadığı, kurala uymayan çocuğa karşı sevgisiz ve ilgisiz davranılmadığı bilinmektedir. Çocuğun aile içerisinde söz hakkının bulunduğu kabul edilerek ona eşit hak ve özgürlük alanı tanındığı, düşünce ve fikirlerini açıkça ifade edebilmeleri için imkân sağlandığı görülmektedir. Çocuğun gelişimsel özellikleri, ihtiyaçları ve yetenekleri doğrultusunda beklentilere girildiği ve bu yönde görevler verilerek gelişimlerine katkıda bulunduğu dikkat çekmektedir. Anne ve babaların çocuklarına daha sıcak, samimi ve arkadaşça yaklaştıkları, karşılıklı fikir alışverişinde bulundukları bilinmektedir. Çocuklara değer verdiklerinin fazlasıyla hissettirildiği, birbirlerine de değer verilerek karşılıklı sevgi ve saygı anlayışıyla iletişim kurulduğu görülmektedir. Çocuklara karşı ortak tutum sergilendiği, davranışların uyumlu, kararlı

ve güvenilir olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle çocuklarına yapabilecekleri ölçüde sorumluluk verildiği, ilgi ve yeteneklerinin açığa çıkarılarak pekiştirilmesinin sağlandığı bilinmektedir. Disiplin uygulaması olarak mahrum bırakma ve kanıt gösterme gibi yöntemlerin tercih edildiği görölmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 134). Kuralların önceden belirlenmiş olması nedeniyle çocuğın yaptığı davranışların sonuçlarını önceden tahmin edebildiği dikkat çekmektedir.

Demokratik ebeveyn tutumu ile yetişen gençlerin özgüveni yüksek, girişken, karşılıklı ilişkilerde saygılı, empati yeteneği gelişmiş ve bağımsız düşünebilen bireyler olarak topluma kazandırıldığı görölmektedir. Sorumluluk bilincinin yüksek olduğu, aldığı sorumluluğu yerine getirebildiği, farklılıklara saygı duyduğu, kendini geliştirmeye önem verdiği, sosyal ve yaratıcı fikirler üretebildiği bireyler oldukları bilinmektedir. Akademik başarısının yüksek olduğu, eşitlikçi, hoşgörölü, anlayışlı ve sağlıklı iletişim kurabilen gençler olarak yetiştiği dikkat çekmektedir. Ebeveyn tutumları içerisinde gelişimsel alanda çocuğa en fazla yarar sağlayan ve olumlu özellikler kazandıran tutumun demokratik tutum olduğu ifade edilmektedir (Kulaksızoğlu, 2011: 135). Bu tür aile ortamında büyüyen çocukların paylaşımcı olduğu, benlik algısının yüksek olduğu, kuralları sorgulayıp alternatif çözüm yöntemleri geliştirebildiği, fikirlerini özgür biçimde dile getirebildiği, yaratıcı ve girişimci nitelikler kazandığı bilinmektedir.

Ebeveynlerin çocukları için koydukları sınırların dışındaki isteklerin gerçekleştirilmesine olanak sunduğu, duygu ve düşüncelerini söyleyebilme ile seçme özgürlüğu sağlama adına gerekli ortamı hazırladığı görölmektedir. Empati kurulduğu ve çocuklara saygı gösterilirken düşüncelerinin dinlendiği ve desteklendiği bilinmektedir. Kuralların işbirliği içerisinde, karşılıklı paylaşım ilkesine dikkat edilerek belirlendiği ve sorunların karşılıklı diyalog yoluyla çözümlendiği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede böyle bir aile yapısında büyüyen çocuğın benlik algısı ve özgüveninin üst düzeyde olmasının, sorumluluk bilincine sahip olmasının ve sosyal açıdan gelişmiş bir karakter oluşturmalarının muhtemel olduğu ifade edilmektedir (Özgüven, 2001: 211). Demokratik tutumla yetişen çocukların tek başlarına daha sağlıklı ve doğru kararlar alabildiği, problemli davranış örüntülerinin daha düşük seviyede olduğu, başkalarıyla daha güven esaslı ilişkiler kurabildiği, özerklik duygularının geliştiği ve sosyal uyum açısından olumlu özellikler sergilediği belirtilmektedir (Yavuzer ve Demir, 2016: 68).

Anne ve baba tutumları içerisinde en sağlıklı olarak kabul edilen demokratik tutum yaklaşımda çocuklara hoşgörü, güven aşılayıcı ve destekleyici bir tutum sergilendiğı görülmektedir. Bu tutuma sahip olan anne ve babaların çocuklarına hoşgörüyle yaklaştığı, koşulsuz saygı ve sevgi gösterdiği, çocukların her koşulda fikir ve görüşlerini ifade etmeleri ile paylaşımlarının desteklendiğı bilinmektedir. Tutum ve davranışların tutarlı ve kararlı bir özellik taşıdığı dikkat çekmektedir. Buradan hareketle demokratik tutuma sahip ebeveynlerin tüm çocukların farklı gelişim kapasitelerine sahip olduğunun bilincinde olduğu ve bu doğrultuda tutum ve davranışlar sergilediğı görülmektedir. Ailelerin çocuklarıyla ortak faaliyetler gerçekleştirdiğı, çeşitli görev ve sorumluluklar yüklediğı ve ihtiyaç duyulduğunda destek olduğu bilinmektedir. Çocuğun kendini açıklamasına ve özdenetim sahibi olmasına katkı sunacak fırsatların sağlandığı dikkat çekmektedir. Demokratik tutumda bulunan ailelerin çocuklarının sosyal ve duygusal yönden daha yeterli olduğu ve diğer bireylerle daha fazla etkileşim içinde bulunduğu bilinmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE ARNO GRUEN

Çalışmanın bu bölümünde, temel olarak önceki bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınan kuramsal ve kavramsal çerçeveye bağlı kalınarak Arno Gruen'in demokrasi teorisine psikoloji ve psikiyatri bilimi perspektifinden yönelttiği eleştiriler mercek altına alınacaktır. Bu doğrultuda araştırmanın bu bölümünde, birbirleriyle bağlantılı dört temel soru yanıtlanacaktır. İlk olarak Arno Gruen'in kim olduğu ve psikoloji ile psikiyatri alanındaki entelektüel konumunun ne olduğu irdelenecektir. İkinci olarak bir çocuğun yetişkinlik döneminde demokratik bir yurttaş olarak toplumsal yaşama katılabilmesi için nasıl bir aile ortamında büyümesi gerektiği ve bu süreçte ne tür bir eğitimden geçmesi gerektiği sorusu ele alınacaktır. Üçüncü olarak Gruen'in modern aileye psikoloji ve demokrasi ekseninde yönelttiği eleştiriler değerlendirilecektir. Son olarak ise Gruen'in çocuk, çocukluk, demokratik çocukluk ve aile kavramları üzerinden demokratik toplumun inşasını temellendirdiği temel kavramsal araçlar çözümlenecektir.

3.1. ARNO GRUEN: DEMOKRAT BİR PSİKOLOĞUN BİYOGRAFİSİ

26 Mayıs 1923, Arno Gruen'in Berlin-Mitte'de hayata adım attığı tarihtir. Söz konusu dönemde dört milyona yakın nüfusuyla kıtanın ikinci büyük metropolü konumunda olan Berlin, derin bir toplumsal gerginliğin eşiğinde bulunmaktadır. Yalnızca dört yıllık bir geçmişe sahip olan Weimar Cumhuriyeti, hiperenflasyon ve siyasi istikrarsızlığın birlikte yarattığı derin kırılmalık içindedir. Gruen'in doğduğu o günlerde mevsimlik bir paltonun bedeli 120.000 Mark'ın altına düşmemekte, dolar kuru ise tarihsel bir zirveye ulaşmış bulunmaktadır (Schiffer, 2008: 11-12). Normalliliğin içinde gizlenen deliliğe Gruen'in yaşam boyu duyacağı bu derin hassasiyetin toplumsal arka planını, söz konusu çalkantılı dönemin birikimi oluşturmaktadır.

3.1.1. Gruen'in Aile Yapısı ve Erken Çocukluk Dönemi

İki farklı coğrafyanın derin izlerini taşıyan karma bir kimlik Gruen ailesinin temel karakterini belirlemektedir. Sonradan adını James olarak değiştirecek olan babası Isaak Gruen, Krakow'da yoksulluk içinde büyümüş ve sekiz yaşından başlayarak hem annesini hem de kardeşlerini geçindirme yükümlülüğünü omuzlamak zorunda kalmış bir Polonyalıdır (Gruen, 2003: 5). Bu zorlu geçmişe karşın büyük bir azim ve emekle kendini yetiştiren Isaak'ın, 1920'lerin başından itibaren Berlin'de yağmurluk üretimi

alanında kayda değer bir başarı elde ettiği görülmektedir (Schiffer, 2008: 14). Annesi Rathza ise evlendikten sonra Rosa adını benimsemiş, erken yaşlarında Rusya'dan göç etmek zorunda kalan bir Yahudi ailenin kızıdır. Antisemitik pogromların yaygınlaştığı Doğu Avrupa'dan Batı'ya göç etmek durumunda kalan bu ailenin taşıdığı tarihsel mirasın Gruen'in dünya görüşünü derinden biçimlendirdiği anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 16).

Gruen'den iki yıl önce doğan kız kardeşi Mascha, henüz bir aylıkken yaşamını yitirmiştir. Bu erken yitimlerin anne Rosa'nın oğluna yaklaşımını derin ve karmaşık bir biçimde etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Biyografist Schiffer'in anlatısında da işaret edildiği gibi annenin oğluna duyduğu yoğun kaygının köklerinin bu erken yitimde aranması güç olmayacaktır. Tek çocuk olarak varlıklı bir hanenin görece korunaklı ortamında büyüyen Gruen için Gartenstraße'deki aile yuvası hem güvenli bir sığınak hem de derin çelişkilerin hüküm sürdüğü bir mekân olma özelliğini birlikte taşımıştır (Schiffer, 2008: 17).

Anneyle kurulan ilişkinin niteliği, Gruen'in ilerleyen yıllardaki kuramsal inşasında belirleyici bir referans noktası işlevi üstlenmektedir. Depresif dönemlere yatkın ve duygusal bakımdan değişken bir kişiliğe sahip olan Rosa Gruen'in kimi zaman derin bir sevgi ve sıcaklıkla dolup taşarken kimi zaman da aniden soğuk ve uzak bir tutuma büründüğü görülmektedir. Kendi özgüveninin ve içsel gücünün temellerinin büyük ölçüde anneyle yaşanan erken dönem bedensel yakınlık deneyimine dayandığı, bu yakınlığın babanın ani müdahalesiyle kesintiye uğramasının ise ilk yıllarda kalıcı bir iz bıraktığı vurgulanmaktadır (Schiffer, 2008: 23). Söz konusu erken kopuş deneyimi, Gruen'in zamanla geliştireceği 'iç kurban' ve 'özerklik' kavramlarının psikolojik temellerini barındırmaktadır.

Baba James Gruen'in derin bir çelişkiyi bünyesinde barındıran bir figür olarak öne çıktığı görülmektedir. Kendi ilkelerini her koşulda dayatan gerekli gördüğünde deri kayışla bedensel cezaya başvurmaktan kaçınmayan ve güç ile hâkimiyeti öncelikli değerler olarak benimseyen bu babanın, aynı zamanda oğluna belirli bir güven ve koruma duygusu da aşıladığı bilinmektedir. Kamusal alanda eşitlik ve adalet adına tutkuyla mücadele eden bir sosyalist olarak tanınan James'in, özel yaşamında son derece farklı bir çehre sergileyerek yakın çevresini küçümsediği ve acımasız eleştiriyle

cezalandırdığı aktarılmaktadır. Nitekim babanın açıkça ‘bir despot’ olarak nitelendirildiği ve onun başkaları için gerçek anlamda hiçbir duygu taşımadığına ilişkin ifadelerin de bu bağlamda kayıt altına alındığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 29). Söz konusu otoriter aile örüntüsü, Gruen’in ilerleyen yıllarda kuracağı demokrasi kuramındaki aile eleştirisinin bizzat yaşanmış zeminini oluşturmaktadır.

3.1.2. Gruen’in Eğitim Yılları: Dayatmadan Özgür Öğrenmeye

Gartenstraße’deki okul deneyimiyle altı yaşında tanışan Gruen’in bu süreci başından itibaren isteksizlik ve direnişle karşıladığı bilinmektedir. Bayan Goldberg’in sopasında somutlaşan otoriter disiplin anlayışı, sürekli başarı baskısı ve ezber temelli çalışmalar küçük Arno için hiçbir zaman bir cazibe alanı oluşturmamıştır. Biyografist Schiffer’in aktardığı ilginç bir anıya göre, Bayan Goldberg sınıfa yeni bir sopa satın alması için gönüllü çocuk aradığında yirmi dokuz öğrenci elini kaldırırken tek direnç yalnızca altı yaşındaki Arno’dan gelmiştir. Bu sahnenin, Gruen’in biyografisinde ‘delilik’ olarak kavramsallaştırdığı toplumsal uyum mekanizmasının erken ve çarpıcı bir tezahürü olarak yer aldığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 7).

Nasyonel Sosyalizm’in giderek güç kazanmasıyla birlikte devlet okulunun artık sürdürülemez bir ortam haline gelmesiyle birlikte Gruen ailesi için kaçınılmaz bir ayrılık gündeme gelmiştir. Profesör Löschhorn’un Almanca derslerinde öğrencilere Hitler’in ‘Kavgam’ından okutmasının ve nefret şarkıları söyletmesinin ardından eve dönen küçük Arno’nun bir daha oraya gitmeyeceğini kararlılıkla ilan ettiği aktarılmaktadır (Gruen, 2015). Bu noktada baba James Gruen’in, oğlunu siyonist Theodor-Herzl Okulu’na kaydettirerek radikal bir tercihte bulunduğu görülmektedir. Pedagog Paula Fürst’ün liderliğinde faaliyet gösteren bu okulun Montessori’nin pedagojik ilkeleri ile Siyonizm programını özgün bir bütünlük içinde buluşturan farklı bir eğitim anlayışını temsil ettiği anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 36).

Bu okulun Gruen’in eğitim serüveninde gerçek bir kırılma noktası niteliği taşıdığı görülmektedir. Söz konusu okulda çocukların kendi başarılarını bizzat değerlendirmeye yönlendirildiği, öğretmenler ile öğrencilerin birbirlerine adlarıyla hitap ettikleri ve kız-erkek ayrımı gözetilmeksizin birlikte öğrenim gördükleri bilinmektedir. Özerkliği, insani değerleri ve öğrenmenin doğasında var olan sevinci merkeze alan bu pedagojik anlayışın sopa ve baskıcı notlama sistemine dayanan diğer okul deneyimleriyle çarpıcı

bir karşıtlık içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu deneyim, ilerleyen yıllardaki kuramsal çalışmalarda defalarca vurgulanan ‘oyunla öğrenme’ ilkesinin bizzat yaşanmış somut karşılığını oluşturmaktadır. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra kaleme alınan bir pedagoji makalesinde oyunla öğrenmenin bütünleşme, kendiliğindenlik ve neşeyle; başarıya yönelik öğrenmenin ise gerilim, kaygı ve korkuyla özdeşleştirildiği görülmektedir (Schiffer, 2008: 37-38).

3.1.3. Gruen’in Almanya’dan Kaçışı, Göç ve Psikoloji Keşfi

1930’ların ortasına gelindiğinde Nazi baskısının dayanılmaz bir boyuta ulaşması Gruen ailesini Almanya’yı terk etmek zorunda bırakmıştır. James Gruen’in bu konudaki kararlılığının doğrudan bir sonucu olan bu zorunlu göçün, ailenin Holokost’tan sağ olarak çıkmasını mümkün kıldığı bilinmektedir (Schiffer, 2008: 30). New York’a yerleşen genç Arno’nun kolej yıllarına dek derin bir yabancılık duygusuyla yaşadığı ve Sigmund Freud’un toplu eserleriyle karşılaşmasının bu yabancılık duygusunu kırdığı aktarılmaktadır. Bu karşılaşmanın adeta yeni bir dünyaya açıldığı hissi yarattığı ve tüm deneyimleri bir anda anlamlandıran bir anahtara kavuşulduğu duygusunu uyandırdığı ifade edilmektedir (Schiffer, 2008: 64). Bilinçdışı, kişilik kuramı ve insan ruhuna ilişkin Freudyen çözümlemelerin, insan doğasını araştırmayı adeta kendi yurdu gibi benimsemenin kapısını araladığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde psikoloji profesörlerinin tahtaya diyagramlar çizerek insanları mekanik kategorilere sıkıştırma eğiliminin derin bir rahatsızlık kaynağı oluşturduğu görülmektedir. Bu tür soyutlama pratiklerinin hem benliğin bölünmesini hem de yaşamdaki şiddetin kalıcılığını besleyen bir mekanizma olarak değerlendirildiği ve erken dönemden itibaren bu tutuma karşı güçlü bir eleştirel konum alındığı anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 66). Söz konusu erken eleştirinin, zamanla kuramsal bir olgunluğa kavuşacak olan soyutlama ve yabancılaştırma kavramlarının ilk tohumlarını içinde taşıdığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ABD Ordusu saflarına katılan Gruen’in Cape Cod’daki askeri hastanede savaş travması geçiren askerlerle yürüttüğü klinik çalışmalar aracılığıyla terapist kimliğinin temel çizgilerini oluşturma fırsatı bulduğu bilinmektedir. Bu süreçte dikkat çekici bir gözlemin öne çıktığı görülmektedir. Savaş öncesinde nevrotik eğilimler sergileyen ancak kendi kaygı ve acılarına erişme kapasitesini koruyan

askerlerin travmatik deneyimleri çok daha sağlıklı biçimde işleyebildiği; buna karşın kendi zayıflıklarını kabul etmeyi reddeden ve ‘kahraman’ imgesiyle özdeşleşen askerlerin semptomlarının tutsağı olduğu ve terapötik süreçlere kapalı bir tutum sergilediği saptanmıştır (Schiffer, 2008: 73). Bu klinik gözlemin, ilerleyen yıllarda ‘acının inkârı’ kavramı etrafında inşa edilecek kuramsal çerçevenin temel taşlarından birini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4. Gruen’in Akademik Kimliğinin İnşaası ve Kuramsal Çerçevesi

Gruen’in akademik yetkinliğinin 1952 yılında New York Üniversitesi’nden alınan doktora ünvanıyla resmileştiği görülmektedir. O, doktora araştırmasında kişilik değişkenlerinin uzamsal algı ve mekânsal yönelme üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Araştırmanın, beden algısını bastıran bireylerin genel olarak kendi dürtülerini de baskı altında tutma eğiliminde olduğunu, bu bireylerin daha sık yetersizlik hissiyle yüzleştiğini, daha belirgin bir pasif tutum sergilediğini ve kendi ihtiyaçlarının daha az farkında olduğunu ortaya koyduğu görülmektedir (Schiffer, 2008: 87). Söz konusu bulgular, ilerleyen yıllarda kuramın merkezine yerleştirilecek empati kavramıyla doğrudan bir süreklilik ilişkisi içindedir.

Bellevue Psikiyatri Hastanesi’ndeki klinik pratik, Northside Center for Child Development’taki görev ve Cornell Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesindeki araştırmalar bir arada değerlendirildiğinde, bu süreçte Gruen’in hem vaka deneyimi bakımından geniş bir birikim hem de kuramsal derinlik kazandığı görülmektedir (Gruen, 2003). Bu yoğun oluşum döneminde Gruen’in entelektüel dünyasını en belirgin biçimde şekillendiren isimlerden birinin hayvan psikoloğu Theodore C. Schneirla olduğu anlaşılmaktadır. Biyolojik yapıların ancak dışsal uyarılarla karşılıklı dinamik bir etkileşim içinde oluşabileceğini ve gelişmenin organizmanın olumlu uyarılara yönelmesiyle mümkün olduğunu savunan Schneirla’nın bu temel tezinin Arno üzerinde kalıcı bir iz bıraktığı bilinmektedir (Schiffer, 2008: 81). Bu evrimsel biyoloji perspektifinden beslenerek insan doğasının özünde rekabet ve saldırganlık değil aksine iş birliği ve empatiyle çevreye açılma eğiliminin yattığını savunan bir insan anlayışının Gruen’e sirayet ettiği görülmektedir.

3.1.5. Gruen'in Psikoloji ve Psikiyatri Alanındaki Temel Katkıları

1970'lerin sonunda Avrupa'ya dönmesiyle birlikte onlarca yıllık klinik ve akademik birikiminin Gruen'i dönüştürdüğü görülmektedir. Bu dönüşümle birlikte Gruen, yoğun bir akademik üretim sürecine girmiştir. Bu üretimin yelpazesi akademik dergilerde yayımlanmış makalelerden bütünleşik bir psikanalitik kültür eleştirisi sistemine uzanan geniş bir çizgiye yayılmaktadır. Bu yelpaze bir bütün olarak değerlendirilmediği takdirde psikoloji ile demokrasi teorisi arasında kurulan köprünün taşıdığı bütünlüğü kavramak mümkün olmayacaktır.

Gruen'in akademik yayın çizgisinin *The International Journal of Psychoanalysis*'in 1968 yılında yayımladığı *Autonomy and Identification: The Paradox of their Opposition* başlıklı makaleyle ilk belirgin hatlarını kazandığı görülmektedir. Bu çalışmanın, benliğin oluşumu ve saptırılmış gelişimine dair kuramın ilk sistematik çerçevesini sunan metin olma özelliğini taşıdığı anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 115). Bu ilk adımın ardından 1976 yılında *Journal of Humanistic Psychology*'de *Autonomy and Compliance: The Fundamental Antithesis* başlıklı bir makale daha yayımlanmış olup bu çalışmada önceki yazılarda atılan teorik temeller genişletilerek otonominin uyum baskısı altında nasıl köreldiği sistematik bir biçimde çözümlenmiştir. 1978 yılında yine *Journal of Humanistic Psychology*'de yayımlanan *On Abstraction: The Reduction and Destruction of Human Experience* başlıklı makale ise soyutlamanın hem benliğin parçalanmasına hem de şiddetin filizlenmesine zemin hazırladığı tezini merkezine almaktadır. Gruen'in (2015) *Kendine İhanet* adlı eserinde de ayrıntılı biçimde işlenecek olan bu soyutlama eleştirisinin psikoloji ile siyaset felsefesini birbirine bağlayan kritik bir köprü niteliği taşıdığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 67).

1984 yılında yayımlanan ilk Almanca kitabı *Kendine İhanet: Kadın ve Erkeklerde Özerklik Korkusu* (Der Verrat am Selbst: Die Angst vor Autonomie bei Mann und Frau), psikoloji ile uygarlık eleştirisini sentezleme projesinin fiili başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Eserin Alman okuyucusu arasında son derece hızlı bir yankı uyandırdığı ve yalnızca iki aylık bir süre içinde 25.000 adet satarak geniş kamuoyunda Gruen'in tanınan bir yazar konumuna yükselişini sağladığı bilinmektedir (Schiffer, 2008: 140). 1988 yılında Grove Press, eseri *The Betrayal of the Self* başlığıyla İngilizce okuyucusuna kazandırmıştır. Bu çalışmada otantik benliğin ebeveyn otoritesine teslim

olma yoluyla nasıl köreldiği ve bunun hem bireysel hem de siyasi-toplumsal düzeyde nasıl yıkıcı sonuçlar doğurduğu ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. İnsan gelişiminin temelde iki ayrı olasılık sunduğu ve sevgi yolu ile güç yolu arasındaki bu temel tercihin çocukluk döneminde köklendiği ve ömür boyu sürdüğü ileri sürülmektedir (Schiffer, 2008: 142).

1987 yılında Almanca yayımlanan *Normalliğin Deliliği* (Gruen, 2003) (Der Wahnsinn der Normalität), beş yıl sonra *The Insanity of Normality* başlığıyla İngilizce okuyucusunun erişimine açılmıştır. Eserin, gerçeklikle bağın kopmasından değil aksine benliğin feda edilmesinden kaynaklandığı savunulan uyum patolojisini merkeze aldığı görülmektedir. Bu çalışmada psikiyatrinin ‘hastalık’ ve ‘normallik’ kategorilerinin temel bir sorgulama nesnesi haline getirildiği anlaşılmaktadır. Asıl tehlikeli hastalığın, psikotik davranıştan nevroza oradan normalliğe uzanan yaygın sınıflandırma şemalarının sistematik biçimde gözden kaçırdığı ‘normalliğin patolojisi’ olduğu ileri sürülmektedir (Schiffer, 2008: 145). Bu radikal saptamanın demokrasi kuramı açısından da son derece belirleyici bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Uyum baskısı altında biçimlenen karakterlerin, demokratik yaşamın zorunlu kıldığı özerklik ve empati kapasitesini geliştirebilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

1988 yılında yayımlanan *Erken Bir Veda* (Ein früher Abschied), ani bebek ölümü sendromunun psikosomatik ve sosyal boyutlarını ele almaktadır. Söz konusu ölümlerin yalnızca organik nedenlerle açıklanamayacağı ve birincil bakım verenin bilinçdışı çatışmalarının bebeğin yaşam döngüsüne doğrudan etki ettiği savunulmaktadır. 1998 yılında Journal of Humanistic Psychology’de yayımlanan *Reductionistic Biological Thinking and the Denial of Experience and Pain in Developmental Theories* başlıklı makale ise insan deneyimini biyolojik süreçlere indirgeyen düşünce kalıplarına yönelik sistematik bir eleştiriyi gündeme taşımaktadır.

1997 yılında yayımlanan *Şefkatin Yitirilişi* (Der Verlust des Mitgeföhls), önceki iki kitapta geliştirilen kuramı siyasi bir boyuta taşımaktadır. Empati yetisinin kaybolmasının yalnızca bireysel değil sistemik bir olgu olduğunu vurgulayan bu eserin, demokrasi ile empati kapasitesi arasındaki ilişkiyi doğrudan temellendirdiği görülmektedir. Bunu 1999 yılında Journal of Psychohistory’de yayımlanan *The Need to Punish: The Political Consequences of Identifying With the Aggressor* başlıklı makale

izlemektedir. Bu çalışmada bastırılmış öfkenin siyasi cezalandırma mekanizmalarına nasıl dönüştüğü psikanalitik bir perspektifle çözümlenmektedir.

2000 yılında yayımlanan *İçimizdeki Yabancı* (Gruen, 2016) (Der Fremde in uns) başyapıt olarak kabul görmektedir. Bu eserde kendine ihanet, empati yitimi ve yıkıcılık üzerine önceki yayımlarında geliştirilen düşüncelerin hassaslaştırıldığı ve birbirine bağlandığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 170). Eserin 12 Kasım 2001 tarihinde Münih Üniversitesi'nde Geschwister-Scholl Ödülü ile ödüllendirildiği bilinmektedir (Schiffer, 2008: 175). 2001 yılında Journal of Psychohistory'de yayımlanan *Surrendering the Self: The Reduction of Identity to Identification with the Aggressor* başlıklı makale *İçimizdeki Yabancı* adlı eserde kuramın tarihsel vakalar üzerinden sınanmasını sunmaktadır. 2002 yılında aynı dergide yayımlanan *The Hitler Myth* makalesi de bu çizgideki çalışmaların devamını oluşturmaktadır.

2001 yılında gazeteci Doris Weber ile birlikte kaleme alınan *Ruhun Nefret Duygusu* (Hass in der Seele) başlıklı söyleşi kitabının, şiddet üzerine düşünceleri geniş bir okuyucu kitlesine yönelik yoğunlaştırılmış biçimde sunduğu görülmektedir (Schiffer, 2008: 177). 2002 yılında yayımlanan ve Türkçe'ye *Demokrasi Mücadelesi: Radikalizm, Şiddet ve Terör* (Gruen, 2010) (Der Kampf um die Demokratie) adıyla çevrilen kitap ise doğrudan siyasi radikalizm, şiddet ve terörizmin psikolojik köklerini ele almaktadır. 2003 yılında Journal of Psychohistory'de yayımlanan *An Unrecognized Pathology: The Mask of Humaneness* başlıklı makale, şiddetin insancıl bir görüntü arkasına nasıl gizlendiğini çözümlemektedir.

2007 yılında yayımlanan *İhanete Uğrayan Sevgi Sahte Tanrılar* (Gruen, 2007) (Verratene Liebe Falsche Götter), kötülük ve yıkıcılık üzerine kurulan kuramı 'sahte otoriteler' ekseninde derinleştirmektedir. 2006 yılında *Savaşsız Bir Dünya İstiyorum* (Ich will eine Welt ohne Kriege) başlıklı eserin yayımlandığı ve bu kitapta şiddet üzerine düşüncelerin en yalın ve erişilebilir biçimiyle sunulduğu görülmektedir. 2010 yılında Finlandiya'da alınan Loviisa Barış Ödülü'nün kabul konuşmasının genişletilmiş versiyonu olan *War or Peace? We Cannot Survive with Real-Politik* başlıklı makalenin ise barış ve şiddet üzerine kuramsal tutumu uluslararası kamuoyuyla buluşturan son önemli yazılardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Gruen'in eserlerinin Türkçeye kazandırılmasının başlıca iki yayınevi aracılığıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Çitlembik Yayınları bu sürecin öncüsü olmuş; *Normallığın Deliliği* (2003), *Kendine İhanet: Kadın ve Erkeklerde Özerklik Korkusu* (2015), *İçimizdeki Yabancı: Nefretin Kökenleri* (2016), *İhanete Uğrayan Sevgi: Sahte Tanrılar* (2007), *Demokrasi Mücadelesi: Radikalizm, Şiddet ve Terör* (2010) ve *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine* (2006) başlıklı altı kitabı Türk okuyucuyla buluşturmuştur. Totem Yayıncılık ise özellikle 2018 sonrasında Gruen'in Türkçe yayın hayatını derinleştirmiş; *İtaate Karşı* (2018), *Terörizme Karşı* (2018) ve *Soğuk Akla Karşı* (2020) adlı üçleme ile *Hayattan Yabancılaşmış: Neden Hissetmeyi Tekrar Öğrenmek Zorundayız?* (2021) başlıklarını okuyucuyla buluşturmuştur. Bu geniş çeviri külliyyatının Türkçe okuyucuya erişilebilir kılınmasının, Türk sosyal bilimler literatüründe psikoloji-demokrasi ilişkisine dair özgün bir tartışma zemininin oluşmasına katkı sağladığı görülmektedir.

Gruen'in psikoloji ve psikiyatri alanındaki katkılarını anlamlandırabilmek için hangi entelektüel gelenekten beslendiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Alfred Adler, Wilhelm Reich, Erich Fromm ve Sándor Ferenczi gibi otoriterlik karşıtı erken psikanalizin çizgisinde duran bu kuramsal yaklaşımın, ruhsal hastalıkları her şeyden önce yaşamı kısıtlayan toplumsal koşulların bir ürünü olarak ele aldığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 106). Fromm'un yabancılaşma kavramını psikanalitik bir okumaya kavuşturan yaklaşımından etkilenmekle birlikte bu çizginin ötesine geçen bir konumda durulduğu anlaşılmaktadır. İnsanın yalnızca dışsal koşullar tarafından belirlendiği varsayımının reddedildiği ve özgür bireyin içsel bir potansiyel taşıdığı savunulduğu görülmektedir (Schiffer, 2008: 109). Bu tutumun 'otonomi' kavramı etrafında teorikleştirildiği ve otonominin bireyin kendi duygu ve gereksinimleriyle tam bir uyum içinde olduğu bütünlük durumu olduğunun öne sürüldüğü anlaşılmaktadır. Otonominin neşe, acı ve keder duygularına yani canlılık duygusuna erişimle tanımlandığı ve bu tanımla hem yaygın otonomi anlayışından hem de Kant'ın zorunlu yasaya bağlı otonomi sisteminden ayrıldığı görülmektedir (Schiffer, 2008: 103).

Bu kısa biyografik portre, Gruen'in demokrasi kuramının soyut bir akademik üretim olmadığını, aksine bizzat yaşanmış deneyimlerden doğduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Otoriter bir ailede büyümek, göç ve savaş travması yaşamak, ayrımcılığa tanıklık etmek bu deneyimlerin başında gelmektedir. Otoriter bir okul deneyiminden

kaçarak Montessori ilkeleriyle tanışılması, babadaki sosyalist idealler ile kişisel despotizmin çelişkisinin erken yaşta gözlemlenmesi ve savaş travmalarıyla psikolog olarak yüzleşilmesi, demokrasiye ilişkin kavramsal çerçevenin siyaset felsefesinin soyut tartışmalarından değil insan psikolojisinin somut gerçekliğinden inşa edilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede söz konusu demokrasi kuramının yalnızca normatif bir ideal olarak değil psikolojik bir proje olarak ele alınmayı hak ettiği görülmektedir.

3.2. ARNO GRUEN'İN DEMOKRATİK ÇOCUK EĞİTİMİ VE AİLE ANLAYIŞI

Demokratik davranışın kurumsal düzenlemeler ya da formel eğitim programları aracılığıyla kazandırılmasının mümkün olmadığı, bu davranışın kökeninin bireyin en erken yaşam evresinde aile içinde edindiği ilişki deneyimlerine uzandığı öngörüsü, Gruen'in demokrasi kuramının kurucu eksenini oluşturmaktadır. Toplumsal düzeyde gözlemlenen demokratik ya da anti-demokratik eğilimlerin kaynağının, çocuğun aile içindeki yetiştiriliş biçimiyle, beslendiği ilişki örüntüleriyle ve kendi benliğinin ne ölçüde görünür kılındığıyla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Demokrasi teorisini salt kurumsal analizden uzaklaştırarak psikolojik ve ailevi bir zemine taşıyan bu yaklaşım, demokratik toplum inşasında ailenin üstlendiği belirleyici rolü bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

Demokrasi bilincinin bireysel bir siyasi tercihten öte, başkalarıyla birlikte var olabilme, tartışma ve paylaşma kapasitesinin içselleştirilmesinden ibaret olduğu ve bu anlamda geniş kapsamlı bir toplumsallık talebinin doğrudan bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Egemenlik ruhunun toplumsal yapının tüm katmanlarında kendini sürdürdüğü ve bu ruhun en verimli biçimde filizlendiği zeminin her şeyden önce aile ortamı olduğu da bu bağlamda göz ardı edilemez (Timuçin, 2004: 6-7). Söz konusu saptama, Gruen'in teorik çerçevesiyle derin bir örtüşme içindedir. Nitekim demokrasinin asıl mücadele alanının kurumlar değil aile içinde yaşanan ilişki biçimleri olduğu tezi böylece güçlü bir destek zeminine kavuşmaktadır.

3.2.1. Erken Bağlanma ve Bebeğin Özerklik Kapasitesi

Demokratik yurttaşlık kimliğinin oluşumuna ilişkin en temel önerme, bu kimliğin siyasi eğitim ya da sivil bilinç ediniminden çok daha önce ve çok daha derinde biçimlendiği yönündedir. Bir çocuğun ilerleyen dönemlerde özgür ve sorumlu bir demokratik özne olup olamayacağını belirleyen asıl etkenin bebeklik döneminde

kurulan ilk ilişkiler olduğu savunulmakta ve bu süreç kapsamlı bir araştırma birikimiyle desteklenmektedir. A. J. DeCasper ve W. P. Fifer'ın 1980 tarihli araştırması temel alındığında, henüz üç günlük bebeklerin annelerinin sesini diğer seslerden ayırt edebildiği ve emzirme sırasındaki hareketleriyle anneyi geri çağırmaya çalıştığı görülmektedir. Özerk bir kendilik oluşturma kapasitesinin doğumdan hemen sonra mevcut olduğunu ve çocuğun pasif bir alıcı değil dünyaya aktif bir özne olarak geldiğini kanıtlayan bu bulgu son derece çarpıcı bir nitelik taşımaktadır (Gruen, 2015: 21).

Schiffer'in aktardığı kişisel bağlam da bu bulguyla dikkat çekici bir örtüşme içindedir. Gruen'in annesi Rosa, onu büyük bir özveriyle emzirmiş ve derin bir bedensel yakınlık kurmuştur. Psikanalist, bu erken dönem bağlanma deneyimini kendi özgüveninin ve iç gücünün temel kaynağı olarak tanımlamakta, buna karşın babasının onu erkenden süttten kestirmesini bu özerklik tohumunu engelleyen ilk müdahale olarak değerlendirmektedir (Schiffer, 2008: 23).

Söz konusu ilk bağlanma deneyiminin biçimlenmesinde çocuğun annesinden aldığı karşılığın niteliği belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Bu noktada V. Vuorenkoski ve çalışma arkadaşlarının 1969 tarihli araştırması önemli bulgular sunmaktadır. Kırk anneden dördünün bebeklerinin ağlamasına hiçbir tepki vermediği saptanmış olup bir annenin kendi duygularını bebeğinin duygularından ayırt edememesinin, bebeğin özerk duygu sistemini geliştirememesine nasıl zemin hazırladığı bu araştırma çerçevesinde çözümlenmiştir (Gruen, 2015: 21).

W. S. Condon ve L. W. Sander'in 1974'te yürüttüğü araştırma da son derece aydınlatıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bebeklerin sesleri takip etmekle kalmayıp doğumdan sonraki ilk on altı saat içinde ritme göre hareket de edebildiğini kanıtlamış olan bu bulgu, anne ile bebek arasındaki karşılıklı tanıma sürecinin ne denli erken başladığını göstermektedir. Demokratik ilişkinin temel koşulu olan karşılıklılığın köklerinin bu ilk alışverişlere uzandığı da bu bağlamda vurgulanmaktadır (Gruen, 2015: 23). Schiffer'in, Schneirla'nın çalışmalarını konu edinen değerlendirmesinde, anne ile bebek arasındaki ilişki ağında hâkim olan uyarı değerlerinin niteliğinin bebeğin dünyayı empatiyle keşfedebilmesinin ön koşulunu belirlediği belirtilmekte, bu keşfin ancak annenin düşük yoğunluklu ve bebeği bastırmayan bir ilişki kurabildiği koşullarda mümkün olabileceği vurgulanmaktadır (Schiffer, 2008: 79).

Venezuela'daki Yequana kabilesini araştıran Amerikalı yazar Jean Liedloff'un gözlemleri de bu bağlamda anlamlı bir referans noktası oluşturmaktadır. Yequana toplumunun son derece barışçıl ve neredeyse hiç saldırganlık içermeyen bir yapıya sahip olduğu aktarılmakta, bu tablonun temel nedeninin anne ile çocuk arasındaki yoğun bedensel temas ve erken dönemde her iki tarafın da birbirine derin bir duyarlılıkla karşılık verdiği ilişki örüntüsü olduğu ileri sürölmektedir (Gruen, 2015: 25). Demokratik dayanışmanın psikolojik temellerinin evrensel niteliğine işaret eden bu gözlem Gruen'in kuramsal tutumunu destekler niteliktedir.

Bir toplumda çocuklara nasıl davranıldığına bakılmadan o toplumun tarihinin anlaşılamayacağı ve çocuklara gösterilen muamelenin ileride nasıl bir toplum içinde yaşanacağını önceden haber verdiği ileri sürölmektedir (Çıfci, 2024a: 111). Bu çerçeve de çocuğun henüz ana karnındayken siyasal davranış kodlarını edinmeye başladığı, fetüsün maruz kaldığı her türlü stresin adrenalin nöro-transmitter sistemini devreye soktuğu ve siyasal ön koşullanmanın bu nedenle doğumdan çok önce başladığı anlaşılmaktadır. Erken bağlanmanın demokratik özne oluşumu açısından taşıdığı bu kurucu işlev, annenin çocuğun ilk onay mekanizması konumunda bulunduğu ve bu son derece hassas dönemde alınan bakımın bireyin dünyaya bakışını yaşam boyu renklendirdiği gerçeğiyle de örtöşmektedir. Çocukların anneleri aracılığıyla ne kadar sevilip sevilmediklerini, sevmeye ne ölçüde layık olduklarını ve ne kadar bağımsız olabileceklerini keşfettiği düşünöldüğünde, anne ile kurulan ilk bağın niteliği salt duygusal bir deneyim olmaktan çıkmakta ve demokratik yurttaşlık kimliğinin psikolojik temellerini atan belirleyici bir ilişki örüntüsüne dönöşmektedir (Çıfci, 2025: 4).

Anne ile çocuk arasındaki bağın niteliğinin demokratik özne oluşumunun doğrudan belirleyicisi olduğu ve annenin sevgi ile üzüntü ekseninde dengeli bir tutum sergilemesinin bu sürecin olmazsa olmaz koşulunu oluşturduğu görölmektedir (Çıfci, 2024a: 116). Ebeveynlerin tutarlı, destekleyici ve duyarlı davranışlarının çocukta güvenli bir bağlanma zemini oluştururken tutarsız, reddedici ya da aşırı baskıcı tutumların kaygılı-kaçınan bağlanmaya ve zamanla kendi ihtiyaçlarını bastırma alışkanlığına yol açtığı anlaşılmaktadır (Çıfci, 2025: 4). Bu tablo erken bağlanma teorisi ile demokratik yurttaşlık arasındaki köprüyü hem kuramsal hem de ampirik düzeyde sağlamlaştırmaktadır.

3.2.2. Yaşa Uygun Eğitim ve Özerkliğin Korunması

Özerk bir kendiliğin oluşabilmesi için çocuğun kendi iç dünyasından gelen uyarılara kulak verebileceği bir ortamın zorunluluğu ısrarla vurgulanmaktadır. J. L. Fuller'ın 1967 tarihli çalışması esas alındığında, canlı bir organizmanın herhangi bir uyarının önemli unsurlarını ancak diğer öğelerle bütünleştirebildiği takdirde algılayabileceği ve bu bütünleştirme kapasitesinin yalnızca uygun bir gelişim ortamında filizlenebileceği görülmektedir (Gruen, 2015: 24).

Bu anlayış, Gruen'in Theodor-Herzl Okulu'nda bizzat yaşadığı deneyimle derin bir örtüşme içindedir. Yıllar sonra bir gazetede kaleme aldığı satırlarda Gruen tarafından oyunla öğrenmek bütünleşme, kendiliğindenlik ve neşe olarak tanımlanmakta, başarıya yönelik öğrenme ise gerilim, kaygı ve korku ürettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Özgürlük duygusu veren oyunla öğrenmenin karşısına, değerlendirip yargılayan otoriter ebeveyn figürleri tarafından sürekli baskı altında tutulan başarı odaklı öğrenme yerleştirilmektedir (Schiffer, 2008: 37-38). Soyut bir pedagojik ilke olmaktan öte, bizzat yaşanmış ve teoriye dönüştürülmüş bir deneyimin ifadesi olan bu satırlar Gruen'in eğitim anlayışının özünü taşımaktadır.

Bebeklerin ilk günlerinden itibaren sergilediği özerk tepkilerin ancak ebeveynin bu tepkilere gerçek anlamda saygı gösterdiği bir ortamda kök salabildiği ısrarla belirtilmektedir. Kendi iç dünyasından kaynaklanan gereksinimler ile dış dünyadan gelen uyarılar arasındaki dengeyi koruyabilen çocuğun, ilerleyen yaşlarda hem kendisiyle hem de başkalarıyla özgür ve dürüst ilişkiler kurabilecek bir özneye dönüşeceği öngörülmektedir (Gruen, 2015: 39).

Ailenin ilk siyasal alan olma niteliğinin tartışıldığı kapsamlı bir değerlendirmede, bu kurumun bir yanda çocuğa hoşgörü, ötekine saygı ve eşitlik gibi demokrasiyle bağdaşan kavramları kazandırabilirken öte yanda ayrımcılık, ötekileştirme ve şiddet gibi anti-demokratik örüntüleri de çocuğun zihnine kazıyabileceği ortaya konulmaktadır (Çıfci, 2024a: 110). Siyasal sosyalleşmenin son derece erken bir dönemde başladığı ve bu ilk tutumların ilerleyen yaşlarda belirleyiciliğini büyük ölçüde sürdürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, özerkliği bastıran bir ebeveyn tutumunun yalnızca bireysel bir zarar olmakla kalmadığı ve toplumun tamamı için demokratik kültürü aşındıran bir risk etkenine dönüştüğü görülmektedir.

Sağlıklı karakter gelişimi için çocukların zorlu güçlere direnebilmesi hem başarı hem de engellenme deneyimi yaşaması zorunludur. Yaşa uygun engellenme olarak adlandırılan ılımlı engellenme ruh sağlığı açısından gerekli görülmektedir. Annenin öfke nöbetleriyle saatlerce süren beklemeye zorlanan çocuğun yaşa uygun olmayan bir engellenme yaşadığı ve bu durumun narsisistik gelişim evresinin sağlıklı biçimde tamamlanamamasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır (Çifci, 2025: 5). Demokratik ebeveyn tutumu bu nedenle çocuğu her türlü güçlükten koruma anlamına gelmemekte, aksine çocuğun kendi kapasitesiyle başa çıkabileceği ölçülü ve tutarlı bir özerklik ortamı sunmayı ifade etmektedir.

Başarı odaklı çocuk yetiştirme anlayışı ise özellikle tehlikeli bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Wieder'ın 1972 tarihli araştırmasına değinen Gruen, annenin 'iyi' kabul ettiği davranış biçimlerinin on sekizinci ve yirmi ikinci aylarda bilişsel başarıyı desteklediğini aktarmaktadır. Bununla birlikte bu başarının çocuğun özgün deneyim dünyasının bastırılması pahasına elde edildiği ve bu bedelin hiçbir biçimde göz ardı edilemeyeceği vurgulanmaktadır (Gruen, 2015: 74).

3.2.3. Demokratik Anne-Baba Tutumu ile Anti-Demokratik Tutum Arasındaki Temel Fark

Demokratik ile anti-demokratik aile ortamı arasındaki temel ayrım, çocuğun kendi varlığının nasıl karşılandığı sorusu üzerinden çizilmektedir. Demokratik ebeveynin, çocuğu kendi beklentileri ve idealleri doğrultusunda biçimlendirmek yerine onun kendine özgü algı ve tepki kapasitesine zemin hazırladığı, çocuğun gelişim sürecine eşlik edip yönlendirdiği ancak kendi çocukluk acılarını ya da toplumsal koşullanmalarını bu sürece taşımaktan kaçındığı görülmektedir (Gruen, 2016: 17).

Gruen, demokratik bir ebeveyn tutumunu somutlaştırmak amacıyla Yeni Gine'deki Eipo topluluğuna ilişkin bir belgesel filmi örnek göstermektedir. Bu filmde şu sahne yer almaktadır: Bir oğlan taro ekmeği yemektedir; küçük kız kardeşi ondan bir parça ister ve ağlamaya başlar. Anne hemen gelir, oğlan taro parçasını annesine verir. Anne ekmeği alır, ikiye kırarak her iki parçayı da oğlana geri verir. Oğlan ekmeği ağzına koyar, sonra iki parça olduğunu fark eder ve bir tanesini kız kardeşine kendi isteğiyle verir; annesinin emriyle değil. Gruen bu sahneyi son derece anlamlı bulmaktadır. Anne, oğlunun içinde bu paylaşım kapasitesinin var olduğunu sezmiş ve

bunu kendisi söylemek yerine somut bir eylemle mümkün kılmıştır. Böylece çocuk otoriteye başvurulmadan, kendi iç dürtüsüyle dayanışmacı bir davranış sergilemiştir. Gruen'e göre bu, özünde demokratik bir ebeveynlik tutumunun cisimleşmiş hâlidir: Bir yön vermek, ama bunu dışarıdan zorla dayatmadan gerçekleştirmek. Bu yaklaşım, çocuğun özerkliğini zedelemekten onun kendi insani potansiyelini keşfetmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu demokratik tutumun olumlu örneğinin karşısına aynı aile ortamının olumsuz dönüşümünü anlatan bir tablo yerleştirilmektedir. Demokrat olmak birlik içinde çeşitliliği benimsemek anlamına gelirken bu bilincin aile içinde kuşaktan kuşağa aktarılamaması durumunda egemenlik ruhu kendini sürekli yeniden üretmektedir (Timuçin, 2004: 6). Bu çerçevede demokratik ebeveyn tutumunun özü, yalnızca tek bir sahnede sergilenen anlık bir tercih değil çocuğun dünyayı başkalarıyla paylaşılabilir bir yer olarak deneyimleyebildiği sürekli ve tutarlı bir ilişki örüntüsüdür.

Anti-demokratik ebeveyn tutumunun temel biçimini ebeveynlerin çocuklarını kendi özsayıgılarını sürdürmek için bir araç olarak kullanmaları oluşturmaktadır. Çocuğun çaresizliğinin bu yönde araçsallaştırıldığı durumlarda, çaresizlik bir güç alanına dönüşmekte ve bu dinamik kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Son derece sinsi biçimde işleyen bu mekanizma, ebeveynin çocuk üzerindeki yıkıcı etkisini sevgi ve ilgi adı altında gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Bu koşullar altında çocuğun ebeveynleriyle uyum içinde kalabilmek adına kendi gerçek tepkilerini bastırmayı öğrendiği ve ebeveynlerinin dünyasının kendisi için en iyi dünya olduğuna inanmaya başladığı görülmektedir (Gruen, 2015: 95-96). Gruen bu süreci 'kendine ihanet' kavramıyla adlandırmaktadır. Bireyin hayatta kalabilmek için kendi özünü teslim etmesi anlamına gelen bu kavram, teoremin en çarpıcı noktalarından birini oluşturmaktadır.

Anti-demokratik karakter oluşumuna zemin hazırlayan aile örüntüleri, narsisizmin ailevi nedenleri çerçevesinde incelendiğinde beş temel kategori ortaya çıkmaktadır. Bu kategorilerin ilki, çocuğun erken travma ya da yaşa uygun olmayan engellenme yaşamasıdır. Erken dönemde yaşanan travmanın psişedeki güven çekirdeğinin oluşumunu tehlikeye atarak bu eksikliği zamanla yıkıcı bir karakter yapısıyla doldurduğu anlaşılmaktadır. İkinci neden, yedek çocuk olarak büyümedir. Daha önce birkaç çocuğunu yitiren bir annenin yeni doğan çocuğu adeta bir sevgi nesnesine

dönüştürerek narsisistik gelişim evresinin sağlıklı tamamlanmasını engelleyebileceği görülmektedir. Üçüncü neden, birden fazla bakım verenle büyüme, dördüncü neden, alkolik bir ebeveyn ya da aile üyesiyle büyüme, beşinci ve en belirleyici neden ise aşırı otoriter bir ebeveynle büyümedir (Çifci, 2025: 5). Aşırı otoriter bir ebeveyn karşısında büyüyen çocukların yetişkinlikte güç arayışına girerek zedelenen benliklerini yeniden inşaa etmeye çalıştığı ve bu sürecin kaçınılmaz olarak anti-demokratik eğilimler ürettiği anlaşılmaktadır.

Alice Miller'ın 1979 tarihli çalışmasına değinen Gruen, çocuklukta özgün benliğin başarı ve uyum uğruna bastırılmasının zamanla parçalanmış bir özerkliğe yol açtığını ve bu süreçte ortaya çıkan öfkenin yıkıcı bir güce dönüştüğünü vurgulamaktadır. Ebeveynin otoriter ya da soğuk tutumuyla bastırılan acının insani duygularla hafifletilmediği koşullarda, çocuğun kısa sürede acının bir iktidar aracına dönüştürülebileceğini keşfedeceği ve bu dinamiğin anti-demokratik eğilimlerin beslenme kaynağına dönüşeceği görülmektedir (Gruen, 2015: 97). Söz konusu çözümleme, kuşaktan kuşağa aktarılan anti-demokratik eğilimlerin salt siyasal ya da ekonomik değil derinlemesine psikolojik bir tabana sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu psikolojik örüntünün siyasal alandaki en çarpıcı yansıması, siyasi liderlik olgusunda kendini göstermektedir. Aşırı otoriter bir baba ile şımartıcı bir anne arasında büyüyen çocukların lider olduklarında kurtarıcı ya da mesih rolüne büründükleri, kendilerini her şeyi bilen ve yanlışlarını hiçbir zaman kabul etmeyen figürler olarak konumlandıkları saptanmaktadır (Çifci, 2025: 7). Bu saptama söz konusu profildeki liderlerin aldığı kararların büyük ölçüde yalnızca ideolojik ya da rasyonel hesaplamalardan değil çocuklukta tamamlanamayan narsisistik gelişim süreçlerinden beslendiğini göstermektedir. Erken dönemde aşırı bir duygusallığa maruz kalan çocukların kalıcı bir 'iç terör' izi taşıdığı ve bu izin demokratik bir kişilik yapısının oluşumunu doğrudan engellediği de bu bağlamda vurgulanmaktadır (Çifci, 2024a: 112-113).

Bu bağlamda Gruen, Sándor Ferenczi'nin 1932 tarihli gözlemlerine dayanarak korku ve terörün korunmuşluk içinde devrilmesi sürecine dikkat çekmektedir. Bu süreçte yetişkinin, çocuğun bağımlılığını kendi öz değerini pekiştirmek amacıyla

kullanan bir toplumsal çerçeveden meşruiyet devşirdiği görülmektedir. Ferenczi'nin tanımladığı bu kırılma içinde çocuğun, yetişkinin baskın gücü ve otoritesi karşısında adeta dilsiz bırakıldığı ve kendi duyularına yabancılaştığı anlaşılmaktadır (Gruen, 2015: 67). Demokratik bir aile ortamının bu kırılmalığı koruma altına alan ve çocuğun duygusal gerçekliğini tanıyan bir ilişki biçimini ifade ettiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Schiffer'in aktardığına göre bu dinamik, Gruen'in kendi ailesinde de somut biçimde deneyimlenmiştir. Oğlunu, görünümüne göre donatan ve onu bir temsil nesnesine dönüştüren anne figürünün, çocuğu özüyle değil yansıttığı imgeyle var saydığı ve tam olarak teorize edilen araçsallaştırıcı tutumun prototipi haline geldiği belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 24).

3.2.4. Sevgi ve Şımartma Arasındaki Temel Ayrım

Demokratik karakter oluşumu açısından belirleyici bir ayrım olarak öne çıkan sevgi ile şımartma arasındaki fark, bu bağlamda özel bir çözümlemeyi hak etmektedir. Şımartmanın çocuklarda genel olarak anne-babaya bağımlılık yarattığı, buna karşın gerçek sevginin çocuğun bağımsızlığına saygı göstererek özgür bir kişiliğin gelişimine zemin hazırladığı ve bu ayrımın gözden kaçırılmasının demokratik karakter gelişimini doğrudan engellediği savunulmaktadır (Gruen, 2010: 114).

Şımartarak ilişki kurmanın çocuğa verdiği zararın kültürümüzde çoğunlukla fark edilemediği, aksine şımartmanın sıkça sevgi olarak yanlış yorumlandığı görülmektedir. Şımartılan çocukların parçalanmış bir dünyada yaşadığı, anne-babalarının onları çok sevdiği ve her isteklerini karşıladığı söylenirken bu çocukların gerçekte hiçbir şekilde tanınmadığı anlaşılmaktadır. Bu parçalanmışlık içinde büyüyen çocuğun kaçınılmaz olarak bir yanı despot öte yanı uşak olan çelişkili bir karakter yapısına bürüneceği ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 57). Schiffer'in aktardığı çerçevede Gruen'in, Hitler'in kişiliğine ilişkin çözümlemesinde tam bu dinamiği keşfettiği görülmektedir. Hitler'in annesinin onu şımarttığı ancak bu şımartmanın gerçek anlamda tanımak olmadığı, çocuğu annenin kendi yeterliliğini ispatlama aracına dönüştürdüğü *İçimizdeki Yabancı* (Gruen, 2016) adlı eserinde ayrıntılı biçimde gösterilmektedir (Schiffer, 2008: 174).

Demokrasi duygusunu birincil olarak tahrir eden etkenin bencillik olduğu ve bu benciliği besleyen temel koşulun olgunlaşmamış bireylerin oluşturduğu aile ortamı olduğu ileri sürülmektedir. Tüm isteklerinin karşılanmasıyla sorumsuzluğa alıştırılan

çocuğun zamanla şımarıklık çıkmazına sürüklendiği ve dünyayı yalnızca kendi haklarından ibaret bir alan olarak algılamaya başladığı görülmektedir. Yetişkinliğe adım atıldığında ise hem kendisiyle hem de toplumla barışık olamayan mutsuz bir benci figürünün belirginleştiği anlaşılmaktadır. Öte yandan şımartmanın yalnızca bilinçsizlikten kaynaklanmadığı, kimi zaman çocuğu dünyanın güçlüklerinden yalıtma kaygısıyla sunulan ve onu ebeveyne bağlamaya yarayan örtülü bir rüşvet niteliği taşıdığı da ortaya konulmaktadır. Bu koşullar altında büyüyen çocuğun, paylaşma ve tartışma alışkanlığı geliştirebileceği zeminin büyük ölçüde ortadan kalktığı ve demokratik duyarlılığa ulaşma şansını neredeyse bütünüyle yitirdiği görülmektedir (Timuçin, 2004: 9-10).

Şımartmanın sevgiyle karıştırılmasının yalnızca bireysel bir yanılgı olmadığı, demokratik karakter yapısının oluşumunu tehdit eden yapısal bir sorun niteliği taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda şımartan annenin sınır belirleme eksikliğinin, çocukta anneye karşı duyulan derin korku ile simbiyotik yakınlığa duyulan özlemin eş zamanlı yaşandığı çözümsüz bir iç yarılmaya neden olduğu ortaya konulmaktadır (Çifci, 2024a: 115). Bu yarıma sonucunda çocuğun ne özerk bir benlik kurabildiği ne de gerçek anlamda sevildiğini hissedebildiği anlaşılmaktadır. Daha önce birkaç çocuğunu yitiren annenin yeni doğan çocuğuna aşırı bir duygusallıkla yaklaştığı ve onu adeta bir sevgi nesnesine dönüştürdüğü bu koşullarda büyüyen çocuğun narsisistik gelişim evresini sağlıklı biçimde tamamlayamadığı ve yetişkinlikte patolojik büyüklük duygusu geliştirdiği görülmektedir (Çifci, 2025: 5). Söz konusu tablonun Hitler örneğindeki yansıması özellikle aydınlatıcıdır. Hitler'in annesi ilk üç çocuğunu yitirmiş ve küçük Adolf'u biricik bir sevgi nesnesi olarak büyüttüştür. Buna paralel olarak babasının onu kırbaça döven aşırı otoriter figürü, şımartma ile şiddetin bir arada bulunduğu ve demokratik karakterin gelişmesine en fazla engel teşkil eden aile yapısının simgesi haline gelmektedir (Çifci, 2025: 7).

Yapıcı narsisizm olarak da adlandırılan sağlıklı narsisizmin yeterli ve dengeli bakım gören çocuklarda geliştiği ve kişinin zaman zaman narsisistik özellikler sergilemesine karşın normallik çizgisiyle paralel bir seyir izlemesine olanak tanıdığı görülmektedir. Buna karşın reaktif narsisizmin, çocuklukta yaşanan kırılmanın ardından normallik çizgisinden giderek uzaklaştığı ve zamanla patolojik bir boyut kazandığı anlaşılmaktadır (Çifci, 2025: 3). Şımartmanın bu kırılmayı tetikleyen etkenlerden biri

olarak öne çıktığı ve çocuğun özsaygısını gerçek bir benlik temeline değil dışarıdan gelen onaya bağımlı hale getirdiği görülmektedir. Yetişkinlikte bu tablonun büyüklük duygusu, sınırsız onay gereksinimi, empati yoksunluğu ve hâkimiyet arzusu olarak kendini gösterdiği anlaşılmakta, demokratik öznenin giderek uzaklaşan bireyin otoriter figürlere yaslanma ya da bizzat otoriter bir lider olma eğilimi geliştirdiği ortaya çıkmaktadır (Çifci, 2025: 8). Gruen'in kuramıyla tam bir örtüşme içindeki bu bulgu, şımartma ile otoriter eğilim arasındaki psikolojik köprüyü hem teorik hem de ampirik düzeyde sağlamlaştırmaktadır.

Şımartmanın yarattığı sınır belirleme eksikliğinin çocukta anneye karşı duyulan korku ile ona duyulan özlemi eş zamanlı barındıran derin bir iç yarılmaya zemin hazırladığı da bu bağlamda vurgulanmaktadır (Gruen, 2010: 120). Bu iç yarılmanın yetişkinlik dönemindeki siyasi yansımasının otoriter liderlere bağlanma, kurtarıcı figürler arama ve demokratik özne olmak yerine yönetilen nesneye dönüşme eğilimi olarak tezahür ettiği anlaşılmaktadır.

3.3. GRUEN'İN MODERN AİLEYE PSİKOLOJİ VE DEMOKRASİ EKSENİNDE YÖNELTİĞİ ELEŞTİRİLER

Modern aileye yönelik eleştirilerin yüzeysel bir ebeveynlik eleştirisi olarak değil modern toplumun yapısal dinamiklerine ilişkin köklü bir sorgulama olarak okunması gerekmektedir. Aile kurumunun hem demokratik karakterin biçimlendiği birincil zemin hem de otoriter eğilimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı en temel mekanizma olduğu görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında modern ailenin eleştirisinin aynı zamanda modern demokrasinin sınırlılıklarının da bir eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.1. Otoriter Aile Yapısı ve Kuşaktan Kuşağa Aktarım

Erkek egemenliğinin hâkim olduğu bir dünyada annelerin, engellenen kendi beklentilerini tatmin edebilmek için çocuklarını araçsallaştırdıkları ve bu çarpıklığın öncelikle erkek çocukların anneye bağımlı kalmasına zemin hazırladığı görülmektedir (Gruen, 2010: 114). Schiffer'in biyografik aktarımında bu dinamiğin canlı bir örneği ortaya konulmaktadır. Delikanlının annesine teslimiyeti bir hayatta kalma stratejisi olarak geliştirmek zorunda kaldığı ve aksi takdirde annenin sevgisini ve sıcaklığını yitireceğini hissettiği anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 114-115). Bu kişisel deneyimin,

annelerin çocuklarını kendi tatminsizliklerini karşılayan araçlara nasıl dönüştürdüğüne ilişkin teorik çerçevenin kaynağını oluşturduğu görülmektedir.

İtaate dayalı eğitim sisteminin de bu kısır döngüye katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Otoriteye boyun eğerek bu otoritenin intikamını bir üst otorite kanalıyla almanın ve aynı baskıyı başkalarına aktarmanın kuşaktan kuşağa devredilen bir ruhsal şablon oluşturduğu görülmektedir (Gruen, 2010: 15-16). Bu şablonun ailede başladığı ve okul, askerlik ile işyeri ilişkileri aracılığıyla toplumsal ölçeğe taşındığı anlaşılmaktadır.

Ailenin birincil yüz yüze grup olma niteliği itibariyle insanoğlunun bütün davranışlarının kökenini, iyiyi ve kötüyü tanıma bilincini ilk edindiği zemin olarak değerlendirildiği görülmektedir (Çifci, 2024a: 109). Bu çerçevede ailenin çocuğun zihinsel gelişimindeki ilk okul işlevi gördüğü ve içinde alınan temel verilerin çocuğun daha sonraki hayatında demokratik ya da anti-demokratik bir davranış kalıbı edinip edinmeyeceğini baştan belirlediği ortaya konulmaktadır (Çifci, 2024b: 92). Söz konusu belirlenim, salt ailevi bir mesele olmaktan çıkmakta ve toplumsal boyutuyla siyasi nitelik kazanmaktadır. İnsanlık tarihinin gelişiminin ancak anne-çocuk bağının seyriyle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilirdiği ve çocuklara nasıl davranıldığının ileride nasıl bir toplum içinde yaşanılacağını açıkça ortaya koyduğu görülmektedir (Çifci, 2024a: 111).

Çocuğun aile içinde aldığı duygusal eğitimin ilerleyen dönemlerde nasıl bir öznellik geliştireceğini bütünüyle biçimlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda çocuk ve aile söz konusu olduğunda duygusal anlamda bir denge durumunun yalnızca demokrasiye zemin hazırlayabileceği ileri sürülmekte, bu denge durumunun ailenin ilk siyasi alan olması nedeniyle ayrı bir öneminin bulunduğu vurgulanmaktadır. Birincil siyasi alan olan ailede, çocuğun herhangi bir duygunun aşırısına maruz kalmasının bünyesinde bir ‘iç terör’ inşa ettiği görülmektedir. Çocuğun yalnızca şiddetle karşılaşmasının değil aşırı sevilmesinin, aşırı şımartılmasının, aşırı pohpohlanmasının, aşırı aşağılanması ya da aşırı üzüntüye sürüklenmesinin de bu iç terörün ontolojik tabanını oluşturduğu ileri sürülmektedir (Çifci, 2024b: 93). Bu tespitin, otoriter aktarım tezini duygusal dengenin her iki ucuna da genişlettiği ve salt şiddet merkezli bir aile eleştirisinin ötesine geçilmesini zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır.

Aşırı otoriter bir ebeveynle büyümenin narsisistik gelişim üzerindeki etkisi de bu bağlamda ele alınmaktadır. Aşırı otoriter ebeveyn sendromu olarak adlandırılan bu tabloda, aşırı otoriter bir ebeveynin gölgesinde büyüyen çocukların yetişkinlik dönemlerinde kendini kanıtlama ve güç arayışı biçiminde tezahür eden patolojik eğilimler sergileyebildiği görülmektedir. Ailede mutlak gücü elinde bulunduran anne ya da babanın çocuğa aşırı güç uygulamasının iç terörle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bu tablonun içinden çıkan çocukların yetişkin olduklarında kendi değerlerini yalnızca başkalarını küçümseyerek ve dış otoritelere yaslanarak koruma yoluna gidebildiği görülmektedir. Abartılı öz-önem duygusu, sınırsız hayranlık ihtiyacı ve empati yoksunluğu gibi belirtilerin, çocuklukta yaşanan bu duygusal dengesizliğin olgun bir kişiliğe yansması olduğu ileri sürülmektedir (Çifci, 2025: 5-6).

‘Boşluğun terörü’ olarak nitelendirilen durum da bu bağlamda ele alınmaktadır. Ebeveynlerin fiziksel olarak var ama duygusal olarak erişilemez olduğu bir ortamda büyüyen çocuğun hem kendi duygularını hem de başkalarının duygularını tanımaktan yoksun kaldığı görülmektedir. Bu terörü yaşayan çocuğun kendi duygusal gerçekliğini inkâr etmeye ve dış otoritelerin sesini iç ses olarak benimsemeye zorlandığı anlaşılmaktadır (Gruen, 2016: 15-16). Schiffer’in biyografik aktarımında bu dinamiğin, annenin depresif dönemlerinde somutlaştığı görülmektedir. Uzun dönemler boyunca soğuk ve ulaşılmaz bir figür olarak karşıya çıkan annenin yarattığı duygusal değişkenliğin, küçük Arno’da hem annesini idealize etme hem de onun gerçek yüzünü inkâr etme gibi karmaşık bir psikolojik işleyişe zemin hazırladığı belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 25).

3.3.2. Şiddetin Meşrulaştırılması ve Nesiller Arası Aktarım

Modern aileye yönelik en güçlü eleştirilerden biri, ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları şiddetin çoğunlukla ‘çocuğun iyiliği için’ yapıldığı söylemiyle meşrulaştırılmasına ilişkindir. 7 Şubat 1968 tarihli New York Times’da yer alan bir vaka aktararak bu mekanizma çarpıcı biçimde gözler önüne serilmektedir. Linda adlı bir kadının gazeteye yazdığı mektupta, çocuğuna tokat attığı ve bunun ‘lüzumlu bir şiddet’ olduğunu savunduğu belirtilmektedir. Bu tür olayların yalnızca bireysel patolojinin değil kültürel olarak meşrulaştırılmış bir aktarım mekanizmasının ürünü olduğu ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 18). Schiffer’in aktardığı biyografik ayrıntının

bu meşrulaştırma mekanizmasını kişisel bir arka planla doğruladığı görülmektedir. Arno Gruen'in babası James, oğlunu kayışla cezalandırdığı, bu cezanın ise çocukta babanın güce dayalı kimliğiyle özdeşleşmeyi değil aksine bu özdeşleşmeye karşı bir iç direnç geliştirmeyi beraberinde getirdiği aktarılmaktadır. Nadir de olsa mümkün olan böyle bir direncin koşullarının teorik açıdan son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır (Schiffer, 2008: 31).

David Mark Mantell'in askerler üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularına da dikkat çekilmektedir. Şiddete eğilimli kişilerin aile geçmişlerinin, fiziksel şiddetin de eşlik ettiği oldukça otoriter bir eğitimi yansıttığı saptanmaktadır (Gruen, 2010: 19). Bu bulgunun, fiziksel şiddetle yetişen bireylerin nesiller boyu aynı döngüyü sürdürmesini kolaylaştıran psikolojik yapıyı açıkladığı görülmektedir.

Acısını bastırmak zorunda kalan çocuğun, daha sonra kendisinden kopartılmış olan bu acıyı kurban haline getirdiği başkalarında arayarak tamamen ortadan kaldırmaya çalışacağı vurgulanmaktadır. Bu nedenle sağ radikallerin aşağıladığı, eziyet ettiği ve cinayet işlediği ve böylece kendilerindeki acıyı başkasında görünür kılıp onu imha etmeye giriştiği ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 21). Bu mekanizmanın işlediği toplumlarda demokratik bir yurttaşlık kültürünün kök salmasının son derece güçleştiği anlaşılmaktadır.

Çocuklukta maruz kalınan fiziksel şiddetin, siyasi liderlik ve toplumsal şiddet üzerindeki uzun vadeli etkisinin karşılaştırmalı siyaset psikolojisi araştırmalarında da belgelenmiş bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Hitler'in babasının onu her gün fiziksel olarak istismar ettiği, hatta at derisinden yapılmış bir kayışla saatlerce dövdüğü tarihsel kayıtlarla sabittir. Bu istismarın bir ürünü olan kronik narsisistik öfkenin Hitler'in siyasi kararlarını ve liderlik biçimini derinden şekillendirdiği değerlendirilmektedir (Çifci, 2025: 6-7). Söz konusu olguların, şiddetin nesiller arası aktarımı mekanizmasının siyasi ölçekteki en çarpıcı teyitlerinden birini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Çocuklukta istismar edilmiş bireylerin yetişkinlik dönemlerinde ulusal ya da küresel ölçekteki şiddet eylemlerine katılma olasılığının belirgin biçimde yükseldiği bilinmektedir. İstismar edilmiş çocukların bünyelerindeki terörü bastırmak ve bu terörü kendilerine karşı yönelmekten alıkoymak amacıyla bir düşman yaratma güdüsü

geliştirdikleri ve bu düşmana karşı giriştikleri şiddet eylemleriyle birikmiş öfkeyi dışarıya tahliye ettikleri değerlendirilmektedir. Çocuklukta edinilen bu psikolojik verinin, bireyin yetişkinlik döneminde demokratik ya da anti-demokratik bir davranış zinciri sergileyip sergilemeyeceğini önceden belirlediği de ayrıca ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede bireysel psikolojik patolojilerin zamanla kamusallaştığı ve ötekileştirme, ayrımcılık ile şiddet olgularını içinde bulunduğu topluma sızdırdığı kabul edilmektedir (Çifci, 2024a: 121-122).

Otoriter aile yapısı içinde büyüyen ve itaat kültürüyle şekillenen çocukların ilerleyen yaşlarda demokratik bir özne olarak davranmasının beklenemeyeceği görülmektedir. Bu çerçevede iki dünya savaşı arasındaki dönemde Almanya'daki aile yapısıyla günümüz Türk aile yapısı arasında kayda değer bir yapısal benzerlik saptanmaktadır. Söz konusu yapıda çocukların aile içi kararlara katılmamakla kalmayıp kendileriyle doğrudan ilgili kararlardan dahi dışlandığı ve toplum hayatına adım atan genç bireyin kendisini katı kurallarla yönetilen ve son derece hiyerarşik yapılarla çevrili bir dünyada buluvermeye devam ettiği görülmektedir. Toplumsal yaşamın her aşamasında ve her alanında otoriter değerlerle yetişen bireyin, siyasal yaşamda demokrat olarak davranmasını beklemenin gerçekçi olmaktan uzak olduğu ileri sürülmektedir (Çifci, 2024b: 101-102). Bu saptamanın nesiller arası otoriter aktarımı salt bireysel bir sorun olmaktan çıkarıp demokratik kültürün yapısal bir sorunu olarak yeniden çerçevelendiği anlaşılmaktadır.

3.3.3. Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi ve Aile Kurumunun Eleştirisi

Modern aileye yönelik eleştirilerin bir başka boyutunun toplumsal cinsiyet hiyerarşisiyle iç içe geçen dinamikleri kapsadığı görülmektedir. Erkek egemenliğinin hâkim olduğu aile yapısında annenin kendi özerkliğini inkâr etmek zorunda kaldığı ve bu inkârın çocuğa nasıl aktarıldığı çözümlenmektedir. Erkeğin kimliğini güç, başarı ve bağımlılık üzerine kurduğu bir düzende annenin duygusal dünyasının ya bastırıldığı ya da çocuk üzerinden telafi edildiği görülmektedir (Gruen, 2010: 114). Schiffer'in aktardığı biyografik ayrıntıda, eşini mücevher ve kürk gibi nesnelerle şımartan babanın kendi çıkarları söz konusu olduğunda anneye söz hakkı tanımadığı ve annenin bu bastırılmışlığın bedelini oğlu üzerinden ödemeye çalıştığı görülmektedir (Schiffer,

2008: 24-25). Bu bireysel tablonun teorize edilen yapısal dinamiğin somut bir yansıması olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumun ekonomik değerleriyle ailenin iç dinamikleri arasındaki koşutluğa da dikkat çekilmektedir. Rekabete, üstünlüğe ve başarıya dayalı bir toplumsal atmosferin, ebeveynlerin çocuğu bu değerleri gerçekleştirmek için biçimlendirmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Başarılı olma duygusu uğruna çocuğun özgün ihtiyaçlarının ve duygularının görmezden gelinmesinin, kısa vadede toplumsal onay alırken uzun vadede demokratik bir öznenin oluşumunu engellediği ileri sürülmektedir (Gruen, 2015: 42-43). Schiffer'in aktardığı 'görünürde normal bir aile' ifadesinin tam da bu noktayı ele aldığı görülmektedir. Ailenin topluma sunduğu görüntünün uyumlu ve başarılı olduğu, gerçekte yaşananın ise çelişki, sessiz şiddet ve duygusal yokluğun birleşimi olduğu anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 16). Bu ayrımın *Normallığın Deliliği* (Gruen, 2003) adlı eserde iddia edilen savın biyografik temeli olduğu görülmektedir.

Otoriter eğitim anlayışına karşı öne sürülen temel argümanın, bu eğitimin demokratik kişiliğin vazgeçilmez bileşeni olan empati yetisini tahrip ettiği yönünde olduğu görülmektedir. Otoriter eğitimin bu yetiyi bastırabildiği, hatta tümüyle yok edebildiği ve bu durumda insana özgü empati yetisine dayalı bir gelişime imkân verilmemiş olduğu ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 21-22). Empati yetisinden yoksun bireylerin oluşturduğu toplumlarda demokratik kültürün kâğıt üzerinde kaldığı ve toplumsal dokunun otoriter örüntülere açık hale geldiği anlaşılmaktadır.

Türk aile yapısının bu bağlamda ayrıca irdelenmesi gerekmektedir. Türk ailesinin hem köklü geleneklerden hem de İslam eksenindeki aile pratiklerinden beslenen arkaik temelinin, aileyi 'homo aequalis' ilkesi yerine 'homo hierarchicus' ilkesi doğrultusunda örgütlediği ortaya konulmaktadır. Türkiye'deki ailelerin yüzde doksan altısında erkeğin aile reisi konumunda bulunduğu aktarılmakta ve bu yapının 2001 yılına kadar Türk Medeni Kanunu'ndaki 'koca, aile birliğinin reisidir' hükmüyle yasal statü taşıdığı belirtilmektedir (Çifci, 2024b: 95-96). Türk aile yapısının geçmişten getirdiği pederşahi kodlarının demokratik aile anlayışının öngördüğü erkek ve kadın dengesiyle açıkça çeliştiği bu tablonun, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin yalnızca kültürel bir sorun olmadığını ve aynı zamanda demokratikleşmenin önündeki yapısal bir engel işlevi gördüğünü ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Demokratik bir aile ortamı için aile içinde katılımın, eşitlik-özgürlük dengesinin ve cinsiyet eşitliğinin öğretilmesinin zorunlu olduğu görülmektedir. Kadına ya da erkeğe farklı düzeyde söz hakkı tanınmasının demokrasinin doğasıyla bağdaşmadığı ve bu durumun ilk siyasi alan olan ailede anti-demokratik bir örüntünün kalıcılılaşmasına yol açtığı ileri sürülmektedir. Aile içindeki cinsiyet ilişkilerinin demokratikleştirilmesinin ise söz konusu ailede büyüyen çocukların yetişkinlik dönemlerindeki demokratik tutum ve davranışlarını doğrudan belirlediği değerlendirilmektedir (Çifci, 2024a: 118). Pederşahi yapısından kaynaklanan güç dengesizliğiyle erkek ve kız çocuklar arasında bir ayrıcalık rejimi üreten aile yapılarının, çocuklar için anti-demokratik bir ilk siyasi deneyimi kaçınılmaz kıldığı görülmektedir (Çifci, 2024b: 97). Toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ürünü olan bu yapının, modern aileye yönelik eleştirilerin yalnızca Batılı toplumlarla sınırlı olmadığını ve farklı toplumsal bağlamlarda aynı patolojik örüntünün farklı biçimler altında varlığını sürdürdüğünü açıkça gözler önüne serdiği anlaşılmaktadır.

3.4. ARNO GRUEN'İN ÇOCUK, AİLE VE DEMOKRASİ EKSENİNDE TEMEL ELEŞTİRİLERİ

Gruen'in yapıtlarında demokratik toplumun psikolojik temellerine ilişkin geliştirilen kavramsal çerçeve, birbirleriyle organik bağlar içinde işleyen bir bütün oluşturmaktadır. Bu kavramların salt tanımlayıcı birer psikiyatrik kategori olmakla kalmayıp demokratik bir toplumun olabilirlik koşullarına ilişkin analitik araçlar niteliği taşıdığı görülmektedir. Her kavramın hem bireysel hem de toplumsal-siyasal düzeyde işlediği ve dolayısıyla psikoloji ile demokrasi teorisi arasındaki köprüyü kurduğu anlaşılmaktadır.

3.4.1. Yabancılaşma ve İçimizdeki Yabancı

İçimizdeki Yabancı adlı eserde geliştirilen kavramsal çerçevenin merkezinde yabancılaşma kavramı yer almaktadır. Bu kavramın, salt felsefi ya da ekonomik bir kategori olarak değil bireyin kendi öfkesine, sevincine, acısına ve neşesine fiilen yabancılaşması biçiminde varoluşsal ve psikolojik bir süreç olarak tanımlandığı görülmektedir (Gruen, 2016: 15). Bu sürecin sonucunda bireyin kendi deneyimlerini hissedip düşünmek yerine başkasının gözleriyle değerlendirmeye ve toplumsal normların onayladığı duygusal kalıplara sığınmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Yabancılaşmanın nüvelerinin çocuklukta yattığı ısrarla ve titizlikle vurgulanmaktadır. Bu gerçeğin, hiçbir yerde Hitler'in 1934 yılında Nazi Kadınlar Birliği'nde sarf ettiği 'her çocuk bir savaştır' sözünün korkunç açıklığıyla dile getirilmediği belirtilmektedir (Gruen, 2016: 22). Bu ifadenin otoriter kültürlerin, çocuğu boyun eğdirilmesi gereken bir düşman olarak nasıl konumlandığını ve bu tutumun demokratik karakterin oluşumunu nasıl engellediğini simgelediği anlaşılmaktadır. Schiffer'in biyografik incelemesinde annenin duygusal erişilemezliğinin ve babanın otoriter tutumunun içselleştirilmek yerine bu deneyimleri gözlemleyen ve sorgulayan dışsal bir bakışla işlendiği görülmektedir. Bu kapasitenin ileride geliştirilen yabancılaşma kuramının klinik zeminini oluşturduğu belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 28).

Bu noktada öne sürülen psikiyatrik tespit son derece özgündür. Çocuğun hayatta kalabilmek için anne-babasının acımasızlığını kendi varlığına verilen bir tepki olarak yorumlamak zorunda kaldığı ileri sürülmektedir. Anne-babanın özünde iyi olduğuna dair inanç temelinde, kötü göründükleri anlarda suçun çocuğa ait olduğu biçimindeki inanç örüntüsünün saldırganla özdeşleşmenin psikolojik zeminini döşediği ve yabancılaşma sürecini pekiştirdiği görülmektedir (Gruen, 2016: 26).

Yabancılaşma sürecinde annenin rolünün de özgün bir analitik çerçevede ele alındığı görülmektedir. Finli araştırmacı Pirkko Niemelä'nın çalışmalarına dayanılarak anneliği idealleştirmenin annenin gerçek duygularının üzerine çıkması durumunda bu tutumun çocukta gerçek yaşantının inkârını nasıl başlattığı vurgulanmaktadır (Gruen, 2016: 28-29). Schiffer'in biyografik değerlendirmesinde Rosa Gruen'in anneliği bu çerçevede ele alınmakta ve idealleştirilmiş annelik imgesi ile gerçek duygusal değişkenliği arasındaki derin uçurumun uzun vadeli etkisi belgelenmektedir (Schiffer, 2008: 25).

Yabancılaşma çözümlemesinin en önemli siyasi uzantısının bu kavramın 'sahte kimlik' meselesiyle ilişkilendirilmesinde yattığı görülmektedir. Sahte kimliğin, ancak kişiye ait olanı yabancı hale getiren, doğrudan baskı veya dolaylı ödüllendirme yoluyla itaate dayalı bir gelişimin sonucunda biçimlendiği ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 30). Demokratik bir toplumda sahte kimliklerle donatılmış bireylerin kendi öz değerlerini

ancak başkasını küçümseyerek ve dış otoritelere bel bağlayarak koruyabildiği anlaşılmaktadır.

Yabancılaşmanın en somut toplumsal sonuçlarından birinin ‘poz yapmak’ (posturing) kavramıyla adlandırıldığı görülmektedir. Saldırganla özdeşleşmenin küçük bir çocuk için o kişinin olağanüstü gücüyle özdeşleşmek anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu yolla kişinin hem kendi çaresizliğini hem de o çaresizliğe eşlik eden utanç ve korku duygusunu inkâr edebildiği ileri sürülmektedir. Henry Dicks’in İkinci Dünya Savaşı’na katılmış bin savaş tutsağıyla yürüttüğü araştırmanın bu çözümlemeyi güçlü biçimde desteklediği görülmektedir. Cezalandırıcı otoriteyle özdeşleşmenin insanı güçlülük ve yakınlık ihtiyacını inkâr etmek zorunda kaldığı bir varoluşa mahkûm ettiği saptanmaktadır (Gruen, 2016: 45-46).

Yabancılaşma çözümlemesinin demokrasi teorisi açısından en kritik saptaması son derece çarpıcıdır. Demokratik düşünceye sahip insanların toplumsallaşma biçiminin bu nefreti mümkün kıldığını görmek istemedikleri için bu gerçeği inkâr etmelerinin ölümcül bir hata olacağı vurgulanmaktadır (Gruen, 2010: 22).

3.4.2. Öz Olarak Kabul, Tanınma, Özerklik ve Özgürlük

Yabancılaşmanın panzehiri olarak belirginleşen ‘öz olarak kabul’ kavramının demokratik bir çocukluk anlayışının merkezinde yer aldığı görülmektedir. Bu kavramın çocuğun, ebeveynlerin beklentileri ve projeksiyonlarından bağımsız biçimde var olabildiği, kendi duyularına ve algılarına güvenebildiği bir deneyim ortamını imgelediği anlaşılmaktadır (Gruen, 2016: 28). Schiffer’in biyografik aktarımında bu kavramın karşıtının bizzat deneyimlendiği görülmektedir. Babanın ‘görünürde iyi’ bir kişiye saygı gösterilmesi için kayışla zorlama ve annenin kendi imajını yansıtan bir vitrin olarak konumlandırma tutumunun, çocuğun kendi özgün algı ve tepkilerinin değil ebeveynin ihtiyacının öncelendiği klasik anti-demokratik tutum biçimlerini oluşturduğu belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 28).

Ebeveynlerin çocuğu kendi varlığıyla tanımamasının, onun annenin ya da babanın beklentilerini kendi istekleri olarak benimsemesiyle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum ‘sahte kimlik’ olarak adlandırılmaktadır. Tanınma kavramının bu çerçevede merkezi bir önem taşıdığı görülmektedir. Bir çocuğun kendi varlığında tanınmamasının ölüm hissine eşdeğer bir çaresizlik deneyimine yol açabileceği ve gerçekten de ölüme

götürebileceği belirtilmektedir. William James'in 1905 tarihli çalışmasında bir insanın tanınmamasının var olmayışla eşdeğer olduğunu saptadığı ve bu saptamanın çocuğun psikolojik gelişiminin demokratik boyutuna uyarlandığı görülmektedir (Gruen, 2016: 29-30).

Özerkliğin demokratik toplumun temel ön koşulunu oluşturduğu görülmektedir. Özerkliğin yaygın kullanımdaki anlamından farklı biçimde tanımlandığı anlaşılmaktadır. Kişinin bağımsız hareket etmesi ya da kendi önemini ön plana çıkarması değil bireyin kendi duygu ve gereksinimleriyle tam bir uyum içinde olduğu bütünleşme durumu olarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir (Gruen, 2015: 36). Schiffer'in aktarımında bu tanımın salt teorik bir üretim olmadığı, bizzat yaşanmış deneyimden damıtılan bir kavrayış olduğu belirtilmektedir. Broadway yürüyüşlerinde Max Hertzman'ın 'Kendi otonomin ile gerçekte ne yapıyorsun?' biçiminde yönelttiği sorunun bu kavramın kişisel bir sarsıntıyla netlik kazandığı an olduğu aktarılmaktadır (Schiffer, 2008: 102).

Özerkliğin iki boyutu olan duygusal bir kapasite olduğu anlaşılmaktadır. Birinci boyut; bireyin kendi algı, duygu ve gereksinimlerini özgürce yaşayabilmesi, ikinci boyut ise bu duyguların bireyin psişesi içinde bütünleştirilmesidir. Bu bütünleşme sağlandığında kişinin hem olumsuz hem de olumlu duyguları bastırmadan yaşayabildiği ve bu durumun gerçek anlamda başkalarıyla ilişki kurabilmeyi mümkün kıldığı görülmektedir (Gruen, 2015: 37). Schiffer'in aktardığı çerçevede bu tanımın 1984 tarihli *Kendine İhanet* (Gruen, 2015) adlı eserde otonominin bireyin kendi duygu ve gereksinimleriyle tam bir uyum içinde olduğu bütünleşme durumu biçiminde formüle edildiği ve bu nedenle otonom olarak nitelendirilen şeyin aslında bu tanımın tam karşısı olduğunun belirtildiği görülmektedir (Schiffer, 2008: 105). Bu çerçevede hem yaygın bireyci özerklik anlayışından hem de Kant'ın zorunlu yasaya bağlı otonomi sisteminden ayrılan bir tutumun benimsendiği anlaşılmaktadır.

Özgürlüğün özerklikle ilişkili ancak dikkatle ayrıştırılan bir kavram olarak öne çıktığı görülmektedir. Özgürlüğün erken çocuklukta itaatsizlikle özdeşleştirilmeye başlandığında kalıcı bir korku ve endişe kaynağına dönüştüğü vurgulanmaktadır (Gruen, 2015: 38). Anne ve babanın çocuğun canlılığını ve kendiliğindenliğini bir tehdit

olarak algıladığı ortamlarda özgürlük deneyiminin çocuk için tehlikeli bir bölgeye dönüştüğü anlaşılmaktadır.

3.4.3. Normallik-Anormallik Eleştirisi, Soyutlama ve İdeolojik Körlük

Modern psikiyatri ve kültür eleştirisinin odak noktalarından birini normallik ile anormallik kavramları arasındaki ilişkinin oluşturduğu görülmektedir. Günümüzde inkâr ederek topluma başarıyla uyum sağlayan bireyin normal olarak sınıflandırıldığı tespit edilmekte ve bu normalleştirme köklü biçimde eleştirilmektedir. Bu tür bir normalliğin toplumsal ölçekte acıyı, şiddeti ve otoriter ilişkileri mümkün kılan psikolojik örüntünün ta kendisi olduğu ileri sürülmektedir (Gruen, 2015: 11-12). Schiffer'in aktarımında bu argümanın özünün şu biçimde dile getirildiği görülmektedir. İnsanın özünden ziyade dış görünümünün desteklendiği, iç bağımsızlık yerine uyumun ödüllendirildiği ve bu koşulların 'insanlık' ile 'insan sevgisi' görüntüsü vererek giderek güler yüz arkasına saklandığı belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 149).

Kitlesel acıyı mümkün kılan pek çok özelliğin toplumda 'normal' sayıldığı belirtilmekte, oysa bu normalliğin patolojinin ta kendisi olduğu ortaya konulmaktadır. Acıyı, kederi ve kırılğanlığı zayıflık sayan ve bunu reddetmeyi erdem sayan kültürel normların aslında toplu düzeyde bir kendilik yıkımına ve demokratik dayanışmanın aşınmasına zemin hazırladığı görülmektedir (Gruen, 2015: 13).

Soyutlamanın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işleyen ve özerkliği ile empatiyi içten tahrip eden temel mekanizma olarak kavramsal haritada belirleyici bir yer tuttuğu görülmektedir. Kierkegaard'ın 1846'da dile getirdiği düşünceye atıfla, zekânın aşırı öne çıkarıldığında gerçeği gerçeğe benzer fikirlere dönüştürdüğü ve böylece gerçeğin üstüne oturularak bastırıldığı hatırlatılmaktadır (Gruen, 2016: 92). Schiffer'in aktarımında bu tehlikenin yalnızca felsefi bir sorun olarak görülmediği, meslek hayatının erken döneminde Skinner ve davranışçı psikolojiye yöneltilen eleştiride de soyutlama mekanizmasının bilimsel söylemdeki tezahürünün saptandığı anlaşılmaktadır. René Descartes'ın doğabilimsel-rasyonalist düşüncesinden beslenen ve duyguyu analiz dışına atan bu tür bir bilimsel soyutlamanın demokratik bir insan anlayışının önündeki epistemolojik engellerden birini oluşturduğu ileri sürülmektedir (Schiffer, 2008: 79).

Bu tez çarpıcı bir tarihsel örnekle somutlaştırılmaktadır. Hudson Enstitüsü Avrupa Başkanı E. O. Stillman'ın 1972 tarihli makalesinde ABD-Çin çatışması senaryosunun ve bu senaryoda on Çin şehrinin kırk sekiz saatte imha edilmesinin soğukkanlılıkla ele alındığı aktarılmakta ve bu tablonun duygulardan soyutlanmış bir düşünce biçiminin insanı hangi boyutlara taşıyabileceğini gözler önüne serdiği vurgulanmaktadır (Gruen, 2016: 93). İdeolojinin şiddeti meşrulaştırmak için soyut düşünce sistemine ihtiyaç duyan sağ ve sol radikallerin ortak özelliği olduğu ve ideolojiye dayanan düşünce dünyasının onları duygularından kopararak cinayeti kutsal bir eylem olarak göstermeyi mümkün kıldığı ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 97).

3.4.4. Empati ve Duygudaşlık

Empatinin demokratik topluluğun kurucu ilkesi olduğu görülmektedir. Bütün canlılar için temel bir yeti olan empatinin insaniyetsizlikle aramızdaki sınırı çizdiği ve insanlığımızın özünü oluşturduğu ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 21). Schiffer'in aktarımında bu kavramın nörobiyolojik zemininin erken mesleki dönemde insan beyni araştırmacısı MacLean'ın çalışmalarından ve hayvan psikoloğu Schneirla'nın bulgularından edinildiği görülmektedir. Özellikle Schneirla'nın bebeğin dünyayı empatiyle keşfedebilmesi için önce çevresini sağlam biçimde araştırmasına olanak tanınması gerektiğine ve bunun yalnızca annenin düşük yoğunluklu uyarı düzeyiyle nitelendirilen bir ilişkide mümkün olduğuna dair tespitinin kuram için kilit bir referans noktası oluşturduğu anlaşılmaktadır (Schiffer, 2008: 78-80).

Empatinin nörobiyolojik temellerine de değinilmektedir. Rockefeller Üniversitesi'nden araştırmacı nörolog MacLean'ın 1967'de insan beyni üzerinde yaptığı araştırmalara dayanılarak sempatik sinir sisteminin empatiyi harekete geçiren örgülerinin çocukluktan itibaren uyarılmaları gerektiği, aksi takdirde bu örgülerin köreleceği ve işlevsel olmayan bir empati altyapısının hem psikolojik hem de siyasal sonuçlar doğuracağı vurgulanmaktadır (Gruen, 2016: 23). Empatiyi bastırabilecek ancak tamamen yok edemeyecek toplumsal mekanizmalara dikkat çekilmekte ve araştırmaların duyarsızlaştırılmış bireylerin dahi kültürel engeller ortadan kalktığında empatik kapasitelerini yeniden kazanabildiğini ortaya koyduğu belirtilmektedir.

Duygudaşlık kavramının da empatiyle birlikte belirleyici bir yer tuttuğu görülmektedir. Duygudaşlığın yalnızca başkasının acısını hissetmekle değil aynı

zamanda bu acı karşısında eyleme geçme kapasitesiyle de bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca duygudaşlığını yitirmeyenlerin hayatta kalmak için bir şansa sahip olduğu bir dünyada, demokrasinin sürdürülebilirliğinin bu kapasitenin yaygınlaştırılmasına bağlı olduğu ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 106).

3.4.5. İtaat, Boyun Eğme ve Saldırganla Özdeşleşme

İtaat ve boyun eğmenin tüm yapıtlarda özerkliğin tam karşısına yerleştirilen kavramlar olduğu görülmektedir. Kültürümüzde içine işlemiş kör itaatin kabul etmek istenilenden çok daha belirleyici bir işlev üstlendiği ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 14). İtaatin salt akılcı ya da ideolojik bir seçim değil erken çocukluk döneminde koşullu sevginin baskısı altında psikolojik hayatta kalma stratejisi olarak benimsenen ve zamanla bilinçdışı bir örüntüye dönüşen bir varoluş biçimi olduğu görülmektedir.

İtaat ile özerkliğin birbirinin karşıtı olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Yaşanan olumsuz gelişmelerin temelini itaat olduğu ve itaate dayalı eğitim alan bireylerin duygudaşlık temelinde sahici bir kimlik geliştiremedikleri için başkalarına karşı daha az açık olduğu belirtilmektedir (Gruen, 2010: 85). Saldırganla özdeşleşme kavramının çocukluk patolojilerini ve bunların siyasi yansımalarını açıklarken sıkça başvurulan temel kavramlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Ferenczi'nin 1932 tarihli kavramsallaştırmasından hareket edilerek bu sürecin şöyle betimlendiği görülmektedir: Çocukların bedenlen ve ahlaken çaresiz hissederken yetişkinlerin gücünden korktukları anlarda korkuya neden olan kişinin iradesi, arzuları ve duyguları ile tam bir özdeşleşme yaşandığı ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 44).

Siyasi liderlik ve narsisizm ilişkisine dair karşılaştırmalı çalışmada da bu özdeşleşme mekanizmasının kaçınılmaz uzantısına dikkat çekilmektedir. Aşırı otoriter bir ebeveyn figürü altında büyüyen çocukların, yetişkinlik dönemlerinde kendilerini kanıtlamak ve ebeveynlere karşı bir güç dengesi oluşturmak amacıyla sürekli bir dürtü hissettikleri saptanmaktadır. Söz konusu dürtünün güç, üstünlük ve koşulsuz hayranlık arayışı biçiminde tezahür ettiği ve bireyin siyasi liderlik konumuna erişmesi hâlinde bu patolojinin kamusal alana taşındığı görülmektedir (Çifci, 2025: 6). Bu bağlamda itaat kültürünün yalnızca bireysel bir sorun olmadığı ve aşırı otoriter ailelerde yetişen bireylerin ilerleyen dönemlerde otoriter yönetim biçimlerini topluma dayatma eğilimi

içine girebildiği değerlendirilmektedir. Bu da demokrasi için olumsuz bir sonuç doğurmaktadır.

3.4.6. Çaresizlik, Kimlik ve Kendilik Mücadelesi

Çaresizliğin hem bir tehdit hem de bir olanak olarak işleyen paradoksal bir kavram biçiminde ele alındığı görülmektedir. Çaresizliğin başarısızlıkla ya da yetersizlikle özdeşleştirilmemesi gerektiği, tersine etki alanının sınırlarını kabul etme ve bir başka insana muhtaç olabilme yeteneğinin demokratik dayanışmanın psikolojik temeli olduğu ileri sürülmektedir. Buna karşın kendi çaresizliğini kabul edemeyen bireyin bu duyguyu başkalarına yansıttığı ve güç arzusu aracılığıyla telafi etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır (Gruen, 2010: 126-128).

Kendilik mücadelesinin çaresizlik ile özerkliği birbirine bağlayan kavram olarak belirleyici bir yer tuttuğu görülmektedir. Bireyin kendi özgün algılayış ve ihtiyaçlarını varoluşunun temeli haline getirebilmesi anlamına gelen sağlıklı bir kendiliğin; canlılık, merak ve gerçek anlamda başkalarıyla empati kurma kapasitesini içerdiği anlaşılmaktadır (Gruen, 2015: 40). Schiffer'in aktarımında bu kavramı somutlaştıran en belirgin biyografik örneğin doktora araştırmasından elde edilen bulgu olduğu belirtilmektedir. Bedensel bağımsızlık ile dışsal görsel baskıya karşı direnç arasındaki bağlantının kendiliğini koruyan bireyin dışarıdan dayatılan gerçeklik tanımlarına nasıl direnebildiğini ampirik düzeyde ortaya koyduğu görülmektedir (Schiffer, 2008: 86). Bu demokratik kendiliğin kısaca şöyle tanımlanabileceği anlaşılmaktadır: İnsan organizmasının doğası gereği yönelimli olduğu, doğal uyarı kaynaklarına yönelişin ve besleyici çevreyle temasın psikolojik büyüme sürecinin doğal temelinin oluşturduğu ve bu sürecin insanın sosyal ve ahlaki bir varlık olarak olgunlaşmasına yol açtığı ileri sürülmektedir (Schiffer, 2008: 104).

Gerçek bir kimliğe sahip olamayan bireylerin kendilerini eksiksiz hissedebilmek için siyasi gösterilere, ideolojilere ya da dışsal kimlik kaynaklarına muhtaç olduğu görülmektedir (Gruen, 2018a: 18). Her türlü terörün ve otoriter hareketin merkezinde şefkatle beslenmiş bir kimlik oluşturamamış bireylerin bulunduğu ve bu bireylerin kitlesel hareketlerin en ateşli destekçilerine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Kimliksizlik ya da kimlik yoksunluğu kavramının da demokratik teori analizinde belirleyici bir yer tuttuğu görülmektedir. Kendine özgü kimliğe sahip olmayan

insanların öfke ve yıkım dürtülerini kaçınılmaz olarak dışa vuracağı ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 123). Bu kimliksizliğin çocuklukta kendi otantik benliğine ihanet etmeye zorlanmış, benliği içten tahrip edilmiş, dışarıdan güçlü görünen ama içten boş olan bir karakter yapısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

3.4.7. İç Terör Kavramı ve Demokratik Karakterin Aşınması

İç terör kavramının demokrasi teorisi bağlamında özgün katkılardan birini oluşturduğu görülmektedir. Otoriter eğitim sürecinde çocuğun kendi içinde oluşan kurban kimliğinin yetişkinlikte dışarıdaki ‘kurban’ arayışına dönüştüğü gösterilmektedir. İnsanın kendisini kurban haline getirdiğini inkâr etmekle kalmadığı, kendi kurban kimliğini başkalarında görünür kılıp sonra onu ezmek yoluyla inkârını pekiştirdiği ileri sürülmektedir (Gruen, 2016: 50). Schiffer’in aktarımında bu mekanizmanın Hitler’in antisemitizmi üzerine kurulan çözümlemede en ayrıntılı biçimde ele alındığı görülmektedir. Hitler’in kendi bastırılmış acısını ve zayıflığını Yahudilere yansıtarak onları yok etmeye girişmesinin tam da iç terör dinamiğinin siyasi ölçekteki tezahürü olduğu belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 174-175).

Çifci’nin *Demokrasi’nin Anatomisi I-II* (Çifci, 2024a, 2024b) adlı çalışmalarında merkezi bir analitik araç olarak konumlandırılan ‘iç terör’ kavramının, Gruen’in demokratik karakter teorisini demokrasi teorisiyle bütünleştiren özgün bir kavramsallaştırmayı temsil ettiği iddia edilmektedir. Söz konusu kavramın küresel ya da ulusal düzeydeki siyasi terör olgusundan yapısal olarak ayrıştığı ve ailenin birincil siyasi alan olarak işlev gördüğü atmosferde ortaya çıkan, çocuğun öznel varlığını içten aşındıran bir dinamiği açıkladığı anlaşılmaktadır (Çifci, 2024a: 113). Bu dinamiğin temel kaynağının aile içindeki güç dağılımının çocuk ile anne-baba arasında dengesiz biçimde kurulması olduğu görülmektedir. Güç dengesinin o ölçüde bozulduğu durumlarda çocuğun ya da anne-babanın öznelliğinin silindiği ve böylece ötekileştirme, ayrımcılık ve şiddet gibi demokrasiye düşman kavramların filizlenmeye başladığı ileri sürülmektedir.

Demokrasi Mücadelesi (Gruen, 2010) adlı eserde bu kavramın şöyle ele alındığı görülmektedir. Çocuğun yozlaştırılan sosyalleşme süreci içinde iktidar sahiplerine itaat güdüsünün ruhunun derinliklerine kök salmasının beklendiği ve bunun çocuğa özgü ihtiyaçların, isteklerin ve duyguların susturulmasıyla mümkün olduğu belirtilmektedir.

Bu baskı altında çocuğun kendisine özgü olanı yabancı ve itici olarak yaşamaya başladığı ve yabancıyla özdeşleşen bu iç düşmanın ebeveynlerin kendi gerçek bakışlarında ısrar etmesi nedeniyle çocuğun içinde reddedilip cezalandırıldığında insanın içinde ‘boğazlanan yan’ı oluşturduğu vurgulanmaktadır (Çifci, 2024b: 92). Çocuğun bu boğazlanan yanı bastırmasının ise yetişkinlik döneminde şiddete yönelme biçiminde kendini gösterdiği ileri sürülmektedir. Böylece iç terör kavramının ailede başlayan psikolojik bir dinamiğin toplumsal şiddete dönüşme sürecini açıklayan analitik bir köprü işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

İç terörün yalnızca şiddet ilişkisiyle değil aşırı duygusallığın her biçimiyle ortaya çıkabileceği de vurgulanmaktadır. Birincil siyasi alan olan ailede çocuğun aşırı sevilmesi, aşırı şımartılması, aşırı takdir görmesi, aşırı nefret duyulması ya da aşırı aşağılanması durumlarının tamamı halinde çocuğun bünyesinde bir iç terör olduğu görülmektedir (Gruen, 2010). Bu iç terörün demokrasiye düşman olan ayrımcılık, ötekileştirme ve şiddet kavramlarının ya da demokrasinin mutlak dengesini bozan ayrıcalık gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Buradan hareketle anne ya da babasıyla şefkat temelli bir ilişki kuramayan, bunun yerine zorbalık ya da şımartılma ilişkisi içine giren bir çocuğun, yetişkinlik döneminde demokratik bir davranış geliştiremeyeceği ifade edilmektedir (Çifci, 2024a: 114).

İç terörün siyasal yansımalarının en çarpıcı biçimde otoriter yönetim yapılarında kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Arap toplumlarındaki aile yapısı üzerine yapılan çözümlemelerde ‘evde baba diktatör, okulda öğretmen diktatör, iş yerinde patron diktatör, ülkede siyasi lider diktatör’ imgesiyle somutlaştırılan durumun, ailedeki eksik demokrasinin aile kurumundan okula, okuldan iş yerine, iş yerinden ülke yönetimine dek yayılan anti-demokratik bir dalganın kaynağını oluşturduğu iddia edilmektedir (Sadiki, 2018). İç terör ekseninde büyüyen çocukların yetişkinlik dönemlerinde büyük ulusal ya da küresel terör eylemlerine daha kolay katılabilecekleri de dikkat çeken bulgular arasında yer almaktadır. Adorno ve Horkheimer’ın çocuklukta edinilen iç terörü bir ‘yara izi’ olarak nitelendirdikleri ve bu yara izinin fazla olduğu çocukların yetişkinlikte iç terörden küresel teröre geçişi kolaylaştırdıkları da bu çerçevede ele alınmaktadır (Çifci, 2024a: 119-121).

Çocuklukta edinilen bu temel psikolojik verinin bireyin yetişkinlik döneminde demokratik ya da anti-demokratik bir davranış dizisi sergileyip sergilemeyeceğini önceden belirlediği görülmektedir. İç terörün durdurulabilmesi ve çocukların duygusal anlamda bir denge durumunda yetiştirilmesi için ailenin ilk demokrasi okulu olarak tanımlanmasının zorunlu olduğu ve ancak böylesi bir toplumsal ortamda ideal demokrasiye yaklaşılabileceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda çocukların bilincinin tek tek içinde yaşadıkları ailelerdeki değerlerin toplamından oluştuğu ve kültürün de ailelerdeki değerlerin toplamını teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle demokrasinin ideal dengesine ulaşabilmesi için ailenin yanında kültürün de büyük bir önem taşıdığı görülmektedir (Çifci, 2024a: 122-124).

Türk aile yapısının bu bağlamda nasıl bir tablo çizdiği sorusunun da ayrı bir analitik yer tuttuğu görülmektedir. Türk ailesinin geçmişten getirdiği köklü özellikleri nedeniyle baba otoritesi altında hiyerarşik bir yapı sergilediği ortaya konulmaktadır. Demokratik ailede her bireyin birbirine otorite ekseninde değil sevgi bağıyla bağlı olması gerektiği ilkesiyle çelişen bu yapının, erkek çocuk ile kız çocuk arasında açık bir ayrım oluşturduğu ve çocuklar arasında da bir ‘ayrıcalık rejimi’ kurduğu ileri sürülmektedir. İlk politik alanın bu şekilde kurgulanmasının çocuklar üzerinde iç terör etkisi yarattığı ve aile kurumunu Türk demokrasisinin imkânı olmaktan çok engeli konumuna taşıdığı değerlendirilmektedir. Aile içi ilişkilerin demokratik olması durumunda bu ilişkilerin toplumu sürekli demokrasiye doğru götürdüğü, ancak aile içi ilişkilerin demokrasinin önerdiği denge durumunun dışında kalması hâlinde her ailenin demokrasinin denge durumundan uzaklaşmasına neden olduğu ve bu uzaklaşmayı pekiştirmeye devam ettiği görülmektedir (Çifci, 2024b: 97-99). Demokratik dengenin ilk olarak aile içinde kurumsallaştığı düşünüldüğünde siyasal demokrasi olgusunun aile içi demokrasiden sonra geldiği ifade edilebilir.

3.4.8. Demokratik Toplumun Uzun Vadeli Güvencesi: Çocukluğun Yeniden Keşfi

Şiddet ve radikalizm sorunuyla başa çıkmanın kısa vadede iki yolu olduğu belirtilmektedir. Birincisi insani ihtiyaçlara, varoluşsal sıkıntıya ve onuru koruma hakkına ciddiyetle sahip çıkmaktır. İkincisi ise popülistlerin, demagogların ve faşistlerin başvurduğu, iç kurbanın nefretini ve şiddet eğilimini körükleyen yoldur (Gruen, 2010:

115). Bu iki yol arasındaki tercihin demokratik toplumların geleceğini belirleyen temel bir siyasal tercih olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Demokratik toplumların ancak çocukların gerçek ihtiyaçlarını kavrayıp ciddiye alarak onlara hakiki bir çocukluk yaşama imkânı sunarlarsa varlıklarını koruyabilecekleri ileri sürülmektedir. Bu yargının demokrasi teorisine psikoloji ve psikiyatri perspektifinden getirilen en özlü ve en köklü katkı olarak değerlendirilebileceği görülmektedir (Gruen, 2010: 117). Schiffer'in aktarımında tüm çalışmaların nihai amacının bireyi dünyayı kurtarmak için büyük eylemler yapmaya zorlamak değil normalliğin deliliğine karşı kendi duygularının gerçeğini koymasına için onu sorumluluk almaya motive etmek olarak tanımlandığı görülmektedir. Perikles'in 'mutluluğun sırrı özgürlüktür, özgürlüğün sırrı ise cesarettir' sözüne yapılan atıfla bu cesaretteki sırrın açığa çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Meselenin kendi iç düşmanı ile yani kendi bastırılmış acısıyla ve kendi sahte kimliğiyle yüzleşmek ve yeniden var olmak olduğu belirtilmektedir (Schiffer, 2008: 168).

Kuzey Amerika yerlisi Pawnee toplumu ekseninde yapılan bir incelemede bu anlayışın somut bir örneğinin yer aldığı görülmektedir. 30 yıl boyunca Pawnee yerlilerini araştıran Gene Weltfish'in aktarımına dayanılarak bu toplumda ne emir verildiğinin ne de bir kural ve davranış kuralları bütününe bulundunun belirtildiği görülmektedir. Pawnee için demokrasinin toplumsal uyum ile bireyin gerçek varlığını tanımanın birlikteliğinden doğan bir yaşam biçimi olduğu ve bu biçimin yalnızca kurumsal değil doğrudan ilişkisel ve deneyimsel nitelik taşıdığı ileri sürülmektedir (Gruen, 2010: 37). Bu örneğin demokrasinin tarihsel ve kültürel çeşitliliğinin ve psikolojik zemininin çarpıcı bir kanıtı olarak öne sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Uzun vadede demokratik bir toplum inşa edilebilmesi için siyasal demokrasiden, seçim sistemlerinden ve siyasal katılma oranlarından daha önemlisi çocuk, çocukluk, aile, ebeveyn ve toplum arasındaki girift ilişkinin aile içi demokrasi ekseninde kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Gruen'in yaptığı bütün çözümlemelerde demokratik çocukluk dönemi kavramsallaştırmasını merkeze aldığı ve dolayısıyla da demokratik bir toplum için çocukluğun yeniden keşfedilmesi gerektiğini iddia ettiği görülmektedir. Gruen'in çocuk, aile ve demokrasi ekseninde psikoloji bilimi

erevesinde yaptığı eleştirilerin siyaset teorisine ve siyaset bilimine önemli bir katkı sunduğu net bir şekilde ileri sürülebilir.

SONUÇ

Siyaset biliminin en eski ve en tartışmalı kavramları arasında demokrasinin ayrıcalıklı bir yer tuttuğu görülmektedir. Antik Yunan polis düzeninden modern ulus-devlet yapısına, Aydınlanma Dönemi'nin sözleşmecî teorisyenlerinden 20. yüzyılın demokratik pekişme kuramlarına kadar uzanan uzun bir fikir tarihinde bu kavramın içeriği hiçbir zaman nihai bir sabitliğe kavuşamamış; her tarihsel konjonktür kendi siyasi gerçekliğine göre kavramı yeniden üretmiştir. Bununla birlikte bu çoğulluğun gerisinde varlığını sürdüren köklü bir sorun mevcuttur: Demokrasinin salt kurumsal bir işleyiş mekanizmasına indirgenip indirgenemeyeceği ya da bireyin iç dünyasında erken çocukluk döneminden itibaren biçim kazanan psikolojik ve kültürel bir süreç olup olmadığı meselesi. Arno Gruen'in inşa ettiği kuramsal çerçeve, bu soruyu felsefi, klinik ve siyasi boyutlarıyla birlikte ele alarak demokrasi tartışmasının eksenini köklü biçimde yerinden oynatmaktadır.

Demokrasi kavramının tanımlanmasında yaşanan kronik belirsizlik, yalnızca entelektüel bir yetersizliğin ürünü değildir. Neredeyse tüm siyasi aktörlerin kendi yönetim anlayışlarını demokratik, karşıtlarının tutumlarını ise anti-demokratik olarak sunma eğilimi, kavramın normatif açıdan olumlu çağrışım taşımasından beslenmektedir. Bu durum, gerçekte hangi yönetim biçiminin demokratik nitelik taşıdığı sorusunu giderek daha bulanık bir alana doğru çekmektedir. Sartori'nin geliştirdiği sınırlı çoğunluk yönetimi kavramsallaştırması ise bu karmaşanın ortasında analitik bir berraklık sunmaktadır. Çoğunluk iktidarının azınlık haklarıyla sınırlandırılması gerektiği ilkesi, kavramın özünü en yalın ve en tutarlı biçimde dile getiren tanım olarak değerlendirilebilir. Nitekim gerçek anlamda halkı oluşturanın, birbirini bastırmaksızın bir arada var olabilen çoğunluk ve azınlığın toplamı olduğu, salt çoğunluktan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır.

Demokrasinin tarihsel serüvenine bakıldığında bu kavramın büyük ölçüde iktidarı sınırlandırma ve bireyi koruma mücadelesinin ürünü olarak anlam kazandığı görülmektedir. Magna Carta'dan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne, Fransız Devrimi'nden 20. yüzyıl anayasal düzenlemelerine kadar uzanan çizgide demokrasi, her seferinde başka bir tahakküm merkezinin denetim altına alınması biçiminde somutlaşmıştır. Bu tarihsel seyir, demokrasinin yalnızca bir yönetim tekniği olmadığını;

insanın insan karşısındaki onurunu güvence altına almaya yönelik ahlaki bir tasarım olduğunu da açıkça gözler önüne sermektedir. Öte yandan tarihsel süreç şu gerçeği de tartışmaya kapatmaktadır: En gelişkin kurumsal mekanizmalar dahi bu mekanizmaları içselleştirmiş ve gündelik tutumlarıyla yaşayan bireylerden yoksun kaldığında gerçek anlamda demokratik bir yaşam üretemez. Seçim sandıkları, anayasalar ve parlamentolar demokrasinin dışsal görünümünü temsil etmektedir; bu görünüme can veren özün kaynağı ise çok daha derinde, bireyin kurucu ilişki deneyimlerinde aranmalıdır.

Demokrasinin kurucu ilkeleri olan eşitlik, özgürlük, katılım, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk ve hoşgörü, devlet ile yurttaş arasındaki ilişkiyi düzenleyen biçimsel standartlara indirgenemez. Bu ilkelerin her birinin, bireylerin birbirleriyle ve kendi iç dünyalarıyla kurdukları ilişkileri de biçimlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede eşitliğin yalnızca kanun önünde geçerli olan biçimsel bir eşdeğerlik olmadığı görülmektedir. Söz konusu kavram, her bireyin sırf insan olmasından kaynaklanan onuruna sahip çıkma hakkını da kapsamaktadır. Bu ilkenin ilk deneyimlendiği mekânın ne okul ne de kamusal alan olduğu, asıl öğrenme sürecinin aile içindeki ilişki ortamında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Özgürlük de devletin bireye tanıdığı hukuki güvencelerle sınırlı tutulamaz; bireyin duygularını, düşüncelerini ve ihtiyaçlarını bastırmaksızın varoluşunu sürdürebildiği iç özgürlük boyutu bu ilkenin ayrılmaz parçasını oluşturmaktadır. Hoşgörü ise farklılığı bir tehdit olarak değil bir zenginlik olarak kavrayabilme kapasitesine işaret etmekte; bu kapasitenin de erken çocukluk döneminde edinilen empati deneyimiyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir.

Demokratik davranışın ne anlama geldiği sorusu ele alındığında, bu kavramın oy kullanmak ya da siyasal örgütlere katılmak gibi dar pratiklerle sınırlı tutulamayacağı anlaşılmaktadır. Okulda, iş yerinde, mahallede ve her şeyden önce aile içinde gündelik olarak sergilenen tutumların tümü, demokratik davranışın somutlaştığı alanlardır. Farklılıklara açık olma, diyaloga yatkınlık, adalet duygusu, sorumluluk bilinci ve öz denetim kapasitesi bu tutumların belirleyici bileşenlerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle söz konusu özelliklerin soyut bir öğretim yoluyla kazanılamayacağı, bireyin içinde büyüdüğü ilişki ortamını deneyimleyerek ve içselleştirerek edindiği kalıplar olduğu görülmektedir. Aile kurumunun bu süreçte hem ilk hem de en etkili eğitim alanı konumunda bulunduğu açıktır.

Ebeveyn tutumlarının çocuğun demokratik karakter edinimi üzerindeki belirleyici ağırlığı göz ardı edilemez. Otoriter ebeveynlik, çocuğa itaati ve hiyerarşiyi tek geçerli ilişki dili olarak öğretmekte; güç kullanımından başka bir dil bilmeyen bireyin yetişmesine zemin hazırlamaktadır. Bu ortamda büyüyen çocukta güce boyun eğmenin ya da güç gösterisinin, var olmanın biricik yolu olduğuna dair derin bir koşullanma oluşmaktadır. Görünürde sevgi temelli olan koruyucu tutumun ise aşırı müdahalesi aracılığıyla çocuğun özerk bir keşif kapasitesi geliştirmesini engellediği ve özerklik yerine bağımlılık, güven yerine kaygı ürettiği anlaşılmaktadır. İzin verici tutum sınırların yokluğuyla sorumluluk bilincini ve empatiyi köreltirken kayıtsız tutum, temel bağlanma ihtiyacının karşılanmamasının yol açtığı köklü bir duygusal örselenme zemini oluşturmaktadır. Adı ne olursa olsun bu dört tutumun ortaklaştığı bir nokta vardır: Çocuğun özgün gerçekliği, duyguları ve bireysel ihtiyaçları bastırılmakta, araçsallaştırılmakta ya da yok sayılmaktadır. Bunun uzun vadeli psikolojik ve siyasal bedelinin son derece ağır olduğu görülmektedir.

Arno Gruen'in düşünce evreni bu noktada son derece özgün bir analitik açılım sunmaktadır. Demokrasiyi siyasal bir tasarımın ötesinde, bireyin özgün benliğini ve duygusal gerçekliğini tanımasına izin veren bir varoluş biçimi olarak kavrayan Gruen, demokratik olanakla demokratik engeli belirleyen temel dinamiğin aile ilişkileri içinde şekillendiğini ileri sürmektedir. Gruen'in biyografik arka planının bu kuramsal tutumla derin bir örtüşme içinde olduğu görülmektedir. Berlin'deki erken dönem deneyimleri, Nazizmin yükselişiyle birlikte aileye dayatılan zorunlu göç ve New York'ta Erich Fromm çevresinde biçimlenen entelektüel kimlik, normalliğin içine sinen deliliği fark edebilme yeteneğinin nasıl oluştuğunu ortaya koymaktadır. Gruen'in siyasal tarih çözümlemelerine ya da ekonomik yapı analizlerine değil çocukluğun biçimlendiği aile psikolojisine yönelmesinin arka planında da bu yeteneğin izleri okunmaktadır. Normal görünen toplumlarda bu denli büyük bir yıkıcılığın nasıl mümkün olduğu sorusu, Gruen'in düşüncesinin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Gruen'in iç terör kavramı, bu soruya verilen en kapsamlı ve en özlü yanıtı barındırmaktadır. Aile içindeki ilişkisel deneyimin bireyin psikolojik yapısında bıraktığı kalıcı ve yıkıcı izi kavramsallaştıran iç terörün, yalnızca fiziksel şiddetin ya da açık baskının ürünü olmadığı görülmektedir. Aşırı sevgi, aşırı şımartma ve aşırı takdir gibi olumlu görünümlü tutumların, aşırı baskı ve aşırı aşağılama gibi açıkça örseleyici

tutumlarla aynı birikimi ürettiği anlaşılmaktadır. Tüm bu tutumların ortak paydası şudur: Hiçbirinde çocuğun özgün gerçekliği esas alınmamakta; ebeveynin kendi ihtiyaçlarına ve yansımalarına göre biçimlendirilmiş bir ilişki örüntüsü ön plana geçmektedir. Çocuk, bu koşullar altında kendi duygularını ve ihtiyaçlarını bastırmayı, ebeveynin beklentileriyle örtüşen bir kimliğe bürünmeyi hayatta kalma stratejisi olarak benimsemektedir. Bu strateji zamanla bilinçdışı bir varoluş biçimine dönüşmekte ve bireyi kendi gerçekliğine yabancılaştıran görünmez bir kölelik halini almaktadır.

İç terörün bireysel psikoloji düzlemindeki sonuçlarının siyasal alana taşındığı noktada demokrasi üzerindeki derin etkileri açığa çıkmaktadır. Kendi gerçekliğine yabancılaşmış birey, başkalarının gerçekliğine de kapalı kalmaktadır. Ötekini gerçek bir özne olarak tanıyamayan, empati kapasitesi körelmiş ve güçten başka bir ilişki dilini içselleştirememiş bireylerden oluşan bir toplumda demokratik kültürün yeşerebileceği uygun bir zemin bulunmamaktadır. Saldırganla özdeşleşme mekanizması bu süreçte kritik bir konuma oturmaktadır. Çocukluğunda baskıya maruz kalan birey, yetişkinlik döneminde bu baskıyı kendi etki alanına taşımaktadır; boyun eğerek yetişmiş olan, büyüdüğünde boyun eğilmesini bekleyen bir yöneticiye dönüşmektedir. Bireysel psikolojiden aile yapısına, oradan okul ve iş ortamına ve nihayetinde siyasal kültürün tümüne yayılan bu kısır döngünün kırılmasının güçlüğü de tam buradan kaynaklanmaktadır.

İç terörün kaçınılmaz bir uzantısı olarak reaktif narsisizm kavramı öne çıkmaktadır. Özgün benliğini yitirmiş olan birey bu yitimi, dışarıdan gelen kabullenme ve hayranlıkla kapatmaya çalışmakta; başkalarının onayından bağımsız bir varoluş zemini kuramamaktadır. Eleştiriye tahammülsüzlük, kendi yetersizliğini başkalarını küçümseyerek örtme çabası ve koşulsuz hayranlık talebi, bu patolojinin ayırt edici belirtileri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu dinamiğin siyasal liderlik konumuna taşındığında kamusal alana ne denli ağır bir hasar verdiği anlaşılmaktadır. Aşırı otoriter bir ebeveyn figürü altında büyüyen bireyin ilerleyen dönemlerde güç, üstünlük ve tartışmasız hayranlık arayışı biçiminde tezahür eden telafi dürtüsü taşındığı görülmektedir. Soyutlama kavramı da bu bağlamda demokrasinin psikolojik engelleri arasında belirleyici bir yer tutmaktadır. Duyguların analiz dışına çıkarılarak salt akılcı bir düşünme biçimine yönelme hem bireysel hem de toplumsal düzeyde özerkliği ve empatiyi içten tahrip etmektedir. Tarihin en ağır kitlesel şiddet olaylarının duygulardan

arındırılmış bir zihniyetin üretimi olduğu görülmekte; bu nedenle soyutlamanın demokratik bir insan anlayışının önündeki epistemolojik engellerden biri olduğu sonucuna varılmaktadır. Karşısındaki insanı somut bir varlık olarak algılayabilmek, onun acısına duyarlı olabilmek ve bu duyarlılık aracılığıyla yıkıcı eylemden vazgeçebilmek; demokrasinin gündelik yaşamda nasıl somutlaştığını en yalın biçimde ortaya koymaktadır.

Demokrasinin bireysel düzeydeki temel taşı olarak empati kavramı öne çıkmaktadır. Tüm canlılar için kurucu bir yeti olduğu ileri sürülen empatinin, insaniyetsizlik ile insanlık arasındaki sınırı çizdiği görülmektedir. Toplumsal mekanizmaların empatiyi bastırabildiği ancak bütünüyle yok edemediği ve bu mekanizmalar ortadan kalktığında bireylerin empatik kapasitelerini yeniden kazanabildiği ortaya konulmaktadır. Bu bulgu son derece önemli bir çıkarımı da beraberinde getirmektedir: İnsan doğası empati yetisinden yoksun değildir; bu yetiyi körelten şey belirli ilişkisel koşulların varlığıdır ve bu koşullar dönüştürülebildiğinde empati yeniden açığa çıkmaktadır. Empatinin nörobiyolojik altyapısının çocukluk döneminden itibaren uyarılmasının zorunlu olduğu anlaşılmaktadır; bu uyarı gerçekleşmediğinde söz konusu altyapı körelmekte ve bunun hem psikolojik hem de siyasal düzlemde kalıcı sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Demokratik bir toplumun psikolojik güvencesinin büyük ölçüde empatik kapasitenin erken dönemden itibaren desteklenmesiyle ilişkili olduğu buradan hareketle ileri sürülebilir.

İtaat ve boyun eğme kavramları, demokrasi ile doğrudan gerilim içinde olan psikolojik örüntüler olarak değerlendirilebilir. İtaatin rasyonel bir tercih ya da bilinçli bir ideolojik tutum olmadığı görülmektedir. Erken çocukluk döneminde koşullu sevginin baskısı altında gelişen ve zamanla bilinçdışı bir varoluş kalıbına dönüşen bu eğilim, aslında bireyin hayatta kalma stratejisinin kristalleşmiş biçimidir. Kendi dürtülerini, duygularını ve ihtiyaçlarını bastırarak ebeveynin beklediği kimliğe bürünen çocuk, bu süreçte kendine ihanetini farkında bile olmaksızın öğrenmektedir. Söz konusu ihanetin sorgulanmaması ilerleyen dönemlerde otoriteye yönelik körlüğün ve kendi gerçekliğinden kaçışın temel zeminini oluşturmaktadır. İtaat kültürünün bireysel bir patolojiyle sınırlı kalmadığı açıktır; aileden okula, iş ortamından siyasal iktidara kadar uzanan zincir içinde bu kültürün üremesi ve toplumsal yapının her katmanına sızması, demokrasinin önündeki yapısal engellerden birini oluşturmaktadır. Evde itaati öğrenen

çocuğun okulda, iş yerinde ve kamusal alanda da itaati yeniden ürettiği görülmektedir. Bu zincirin kırılabilmesi için itaatin öğrenildiği ilk halkaya, yani aile içi ilişkilerin yapısına müdahale edilmesi kaçınılmaz bir gereklilik olmaktadır.

Çaresizlik kavramı ise bu tablonun içinde başarısızlıkla özdeşleştirilen ama aslında demokratik dayanışmanın psikolojik temelini oluşturan paradoksal bir boyut taşımaktadır. Kendi sınırlılığını tanıyabilmek ve bir başka insana muhtaç olabildiğini kabul edebilmek, demokratik ilişkinin varoluşsal ön koşullarından biridir. Buna karşın kendi çaresizliğini kaldıramayan birey bu duyguyu başkalarına yansıtmakta ve güç arzusu aracılığıyla telafi etmeye çalışmaktadır. Diğer insanlar bu süreçte gerçek öznel olarak değil kişisel eksiklikleri dolduran araçlar olarak konumlandırılmaktadır. Çaresizliğin güç sarhoşluğuyla örtülmesinin demokratik ilişkinin önünde ciddi bir engel oluşturduğu anlaşılmaktadır. Demokrasinin bu noktada hem bireysel hem toplumsal bir olgunluk projesi olduğu görülmektedir: Kendi sınırlılığını utanç değil anlam olarak deneyimleyebilen, başkasının varlığına gerçekten ihtiyaç duyduğunu itiraf edebilen birey, demokratik birlikteliğin gerçek taşıyıcısı konumuna geçmektedir.

Gruen'in modern aileye yönelik eleştirileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde aile kurumunun demokrasi için hem en zengin kaynağı hem de en tehlikeli engeli bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Birey, toplumsal ve siyasal varoluşa hazırlandığı birincil alanı olan aile içinde edindiği güç anlayışını, otorite biçimlerini ve ilişki kalıplarını toplumsal yaşama da taşımaktadır. Bu gerçeklik, evde otoriter baba, okulda otoriter öğretmen, iş yerinde otoriter patron ve ülkede otoriter siyasi lider zincirinde somut bir görünüm kazanmaktadır. Aile içindeki demokratik açığın bu çoğalma etkisiyle toplumun her katmanına yayıldığı anlaşılmaktadır. Demokratik bir aile ise her bireyin otorite hiyerarşisiyle değil sevgi bağıyla birbirine tutunduğu, farklılıkların baskılanmadığı ve güç ilişkisinin yerini dayanışma ilişkisine bıraktığı bir ortamı ifade etmektedir. Bu ortamda yetişen çocuğun demokratik değerleri bir ders olarak değil bir varoluş biçimi olarak benimsediği görülmektedir.

Türk aile yapısı bu çerçeveye içinde ayrı bir analitik dikkat gerektiren bir tablo ortaya koymaktadır. Türk ailesinin tarihsel köklere dayanan baba otoritesi merkezli hiyerarşik düzeni, demokratik ailenin temel ilkesiyle açık bir gerilim içinde bulunmaktadır. Erkek ve kız çocukları arasındaki keskin ayrım, kardeşler arasında

Üretilen ayrıcalık hiyerarşisi ve büyüklere koşulsuz saygıyı meşrulaştıran kültürel normlar; aile kurumunu demokratik pratikten uzaklaştıran ve çocukta sorgulamadan boyun eğme refleksini pekiştiren dinamikler olarak öne çıkmaktadır. Aile içi ilişkilerin demokratik bir denge içinde kurulduğu durumlarda bu ilişkilerin toplumu sürekli olarak demokratik bir olgunlaştırmaya doğru taştıdığı görülmektedir. Bu dengenin tersine iştlediği her ailede ise söz konusu tersine iştleyiştin demokratik kültürün genel dengeden uzaklaştmasını hem ürettiği hem de kalıcılaştırdığı anlaştılmaktadır. Demokratik kültürün toplumsal ölçekte glenebilmesinin aile içi demokrasinin nc rolünü üstlenmesiyle doğrudan ilişkili olduğu buradan hareketle ileri sürülebilir.

Demokratik toplumun uzun vadeli güvencesinin ne seçim sistemleriyle ne anayasal belgelerle ne de uluslararası denetim mekanizmalarıyla açıklanamayacağı anlaştılmaktadır. Çocukların gerçek anlamda bir çocukluk yaştayabilmesi, bu güvencenin en temel koştulu olarak öne çıkmaktadır. Gerçek ocukluk; kendi merakını özgürce izleyebildiği, duygularının ciddiye alındığı, baştırsızlıklarını öğrenme deneyimi olarak sindirebildiği ve güvenli bir bağlanma ilişkisi içinde dünyayı keştfedebildiği bir geliştin sürecini ifade etmektedir. Bu sürecin siyasal kurumların tasarımıyla değil ebeveynlerin gündelik tutumlarıyla, toplumun çocuğa bakışt açısıyla ve kültürün çocukluğa biçtiği değerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Tüm bu analizlerin ortaklaştığı üç temel sonuç açıkça belirmektedir. Demokrasinin ne olduğu sorusu ele alındığında, bu kavramın yalnızca çoğunluk yönetimi olarak tanımlanamayacağı görülmektedir. Azınlık haklarına saygıyla sınırlandırılmış çoğunluk iktidarına dayanan; bireysel, toplumsal ve kurumsal düzeylerde özgürlük, eştlik, katılım, hoştęr ve empati gibi değerlerin gerçekten içselleştirildiği kapsamlı bir siyasal ve kültürel sistem olduğu anlaştılmaktadır. Demokratik davranıştin adalet duygusu, eştlik anlayıştı, özgürlük bilinci, hoştęr kapasitesi, sorumluluk duygusu ve empatik açıklık gibi temel niteliklerden oluştığu görülmektedir. Bu niteliklerin hiçbirinin soyut bir öğretimle kazanılamayacağı; bireyin içinde büyüdüğü ilişkisi ortamının deneyimlenmesiyle edinilen kalıplar olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bir ocuğn ilerleyen dönemlerde demokratik bir özne olarak toplumsal ve siyasal yaştama katılabilmesi için nkoştulun şu olduğu görülmektedir: ocuğn zgn

benliğinin, duygularının ve ihtiyaçlarının ciddiye alındığı; güç ilişkisinin sevgi ilişkisinin önüne geçmediği; sınırların tutarlı ama saygılı biçimde çizildiği ve empatinin gündelik yaşamın ayrılmaz bileşeni olduğu bir aile ortamı. Bu ortamda yetişen çocuğun hem kendi özerkliğini hem de başkalarının özerkliğini koruma kapasitesini geliştirdiği ve demokrasinin bireysel taşıyıcısına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Demokratik bir çocukluk için zorunlu olan koşul ise şu şekilde özetlenebilir: Çocuğun kendi özgün gerçekliğini varoluşunun temeli olarak deneyimleyebilmesi için bu gerçekliğe değer veren, onu bastırmayan ve koşulsuz sevgiyi araçsal bir beklentiye dönüştürmeyen bir ebeveyn ilişkisine ihtiyaç duyulmaktadır. İç terörün oluşmaması için ne aşırı disiplin ne de aşırı müsamahakârlık yeterli bir güvence sunmaktadır; asıl belirleyici olan, çocuğun duygularını ve ihtiyaçlarını bastırmak zorunda hissetmediği güvenli ve tutarlı bir bağlanma ortamıdır. Bu ortamın varlığında empati, dayanışma ve özerklik kapasitelerinin doğal bir açılım olarak belirginleştiği görülmektedir. Demokratik çocukluk, çocuğa dışarıdan yüklenen bir program değildir; çocuğun kendi doğasının engellenmeksizin ifade edebildiği bir gelişim serüvenidir.

Sonuç olarak demokrasinin salt kurumsal bir meseleye indirgenemeyeceği; bu kavramın aile içi ilişki kalıplarında, ebeveynlik tutumlarında ve çocukluğun niteliğinde köklenen derin bir psikolojik boyut taşıdığı ortaya konulmaktadır. Siyasal demokrasinin aile içi demokrasiden sonra geldiği, başka bir deyişle seçim sandıklarının, parlamentoların ve anayasal güvencelerin ancak aile içinde öğrenilmiş demokratik bir karakter zemininin üzerine inşa edilebildiğinde kalıcı ve işlevsel olabildiği anlaşılmaktadır. Gruen'in psikoloji ile siyaset teorisi arasına kurduğu köprünün, Türk siyaset bilimi literatüründe büyük ölçüde görünmez kalmış bu boyutu hem kavramsal hem de analitik düzlemde aydınlattığı görülmektedir. Demokratik kültürün sürdürülebilirliğinin yalnızca anayasal reformlara değil aynı zamanda aile içi ilişki biçimlerinin demokratik dönüşümüne de bağlı olduğu tespiti, akademik çalışma gündeminin yanı sıra pratik politika tartışmalarında da ciddiyetle ele alınmayı hak eden bir argümandır. Çocukluğun yeniden keşfedilmesi gerektiği savı bu bağlamda yalnızca estetik bir çağrıya dönüşmemekte; demokratik toplumun varlık koşuluna ilişkin köklü bir siyaset teorisi argümanı olarak okunmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Acat, M. B. (2015). *Aile İçi Uyumlu Etkileşim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Adak, N. (2018). *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Akarçay, P. (2015). İsveç'te Yerel Siyaset ve Katılımcılık. *Akademik Bakış Dergisi*, (49), 383-400.
- Altun, A. ve K. Şahin (2019). Kentli Vatandaş Katılım Ölçeğinin Geliştirilmesi Üzerine. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1807-1826.
- Aristoteles. (2018). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ateş, H. ve G. C. Buyruk (2018). Bir İyi Yönetişim İlkesi Olarak Katılımcılık ve Türk Kamu Yönetiminde Katılımcılığın Konumu. *Ombudsman Akademik Dergisi*, (1), 81-98.
- Ateş, T. (1995). *Hoşgörü ve Uzlaşma*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Aydoğdu, F. ve M. Dilekmen (2016). Ebeveyn Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 569-585.
- Baltacı, C. (1996). Demokrasilerde Eşitlik İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 199-211.
- Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, N. ve M. Göregenli (2002). *Kentsel Katılım ve Çoğulculuk: Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne*. İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Burns, E. M. (1984). *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Büyükdüvenci, S. (1990). Demokrasi, Eğitim ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 583-597.
- Büyükkaragöz, S. (1990). Demokrasi Eğitimi ve Okul. *Demokrasi Dergisi*, (19).
- Cizrelioğulları, M. N. ve R. Kilili (2021). Ebeveyn Tutumlarının Çocukların Yetenek ve Becerilerine Etkisi. *European Journal of Educational & Social Sciences*, 6(1), 130-142.
- Cüceloğlu, D. (2009). *Başarıya Götüren Aile*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çaha, Ö. (2014). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Orion Yayınevi.

- Çakmak, K. ve N. Kaplan (2015). Çocuk Yetiştirme Tarzları Anne-Baba Tutumları. *Aydın İl Emniyet Müdürlüğü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Büro Amirliği*.
- Çalışkan Sarı, A. ve B. Şahin Acar (2018). Annenin Ebeveyn Tutumlarının ve Çocuğun Annesinin Tutumlarıyla İlgili Algısının Çocuğun Duygu Tanıma Becerilerindeki Rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(12), 27-50.
- Çam, E. (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çetin, Ş. (2001). İdeal Öğretmen Üzerine Bir Araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, (149).
- Çifci, Y. (2024a). *Demokrasinin Anatomisi I: Lekeli Demokrasi Nedir?* Bursa: Sayda Yayınları.
- Çifci, Y. (2024b). *Demokrasinin Anatomisi II: Türk Demokrasisi Lekeli Midir?* Bursa: Sayda Yayınları.
- Çifci, Y. (2024c). *Siyasal Psikoloji I: Politik Ruh Hastalıkları*. Bursa: Sayda Yayınları.
- Çifci, Y. (2025). Child, Family and Narcissistic Political Leadership: A Comprasion Of Hitler, Putin and Trump. *Frontiers In Psychology*.
- Çubukçu, A. (1995). *Türk Kültüründe Hoşgörü*. Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dahl, R. A. (2017). *Demokrasi Üzerine*. Ankara: Phoenix.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, (10), 597-611.
- Demirtaş, H. (2008). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Önemi. *Eğitim, Bilim ve Sanat Dergisi*, (20).
- Dikici Bilgin, H. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, L. (1995). *İslam'da Dinlerarası Hoşgörü: Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri*. Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ekşi, A. (1990). *Çocuk, Genç, Ana-Babalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erdoğan, M. (1999). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Fuat, M. (2000). *Demokrasi Kültürü*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Göze, A. (2016). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gruen, A. (2003). *Normalliğin Deliliği*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, A. (2006). *Empatinin Yitimi: Kayıtsızlık Politikası Üzerine*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.

- Gruen, A. (2007). *İhanete Uğrayan Sevgi Sahte Tanrılar*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, A. (2010). *Demokrasi Mücadelesi: Radikalizm, Şiddet ve Terör*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, A. (2015). *Kendine İhanet: Kadın ve Erkekte Özerklik Korkusu*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, A. (2016). *İçimizdeki Yabancı*. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, A. (2018a). *İtaate Karşı*. İstanbul: Totem Yayınları.
- Gruen, A. (2018b). *Terörizme Karşı*. İstanbul: Totem Yayınları.
- Gruen, A. (2020). *Soğuk Akla Karşı*. İstanbul: Totem Yayınları.
- Gruen, A. (2021). *Hayattan Yabancılaşmış: Neden Hissetmeyi Tekrar Öğrenmek Zorundayız?*. İstanbul: Totem Yayınları.
- Gülmez, M. (2010). İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 216-266.
- Habermas, J. (2005). Kamusal Alan. *Birikim*, (70), 62-66.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Başlangıcından Günümüze Özgürlük Düşüncesi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kaplan, İ. (1994). Demokrasi-Hukuk-Otorite. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49(1), 267-271.
- Keleş, B. (1995). *Siyasette Hoşgörü: Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri*. Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kıncal, R. (2004). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da Demokrasi ve Demokratik Düşünce. *Amme İdaresi Dergisi*, (17), 63-77.
- Koçak Can, F. (2020). *Bilinçaltımızdan Gelen Ebeveyn*. İstanbul: Cezve Kitap.
- Kongar, E. (2005). *Demokrasi ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzu, B. (1992). Demokrasi -Resmi İdeoloji- Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 335-369.
- Nazlı, S. (2003). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Platon. (2019). *Devlet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Russell, B. (2004). *Sorgulayan Denemeler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Sadiki, L. (2018). *Arap Demokratikleşmesi: Demokrasi Olmadan Yapılan Seçimler*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sartori, G. (1977). *Demokrasi Kuramı*. Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sayın, Ö. (2011). Ailenin Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, (23), 47-58.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Schiffer, M. (2008). *Arno Gruen: Jenseits des Wahnsinns der Normalität*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Şendil, G. ve İ. Kaya Balkan (2005). *Anne Baba Olmak*. İstanbul: Morpa.
- Tanilli, S. (1981). *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Telman, N. (1998). *Etkin Öğrenme Yöntemleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tezcan, M. (1995). *Türk Kültüründe Hoşgörü: Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri*. Antalya: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Demokrasi Bilinci*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünal, S. ve S. Ada (2000). *Sınıf Yönetimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Wolff, R. P. ve B. Moore (2014). *Saf Hoşgörünün Bir Eleştirisi*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 283-302.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2009). *Ana, Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2020). *Gençleri Anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. ve İ. Demir (2016). *Yeni Kuşak Anne Babalar ve Çocukları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yayla, A. (2016). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.

- Yeşil, R. (2002). *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, A. (1999). Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(1), 99-118.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal Bir Değer Olarak: Ahlaki ve Siyasal Hoşgörü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

